

1.

FÁY-HALÁSZ GEDEON KÖVETSÉGI TITKÁR JELENTÉSE I. MIHÁLY ROMÁN KIRÁLY LEMONDATÁSÁRÓL ÉS A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSÁRÓL

Bukarest, 1948. január 9.

1/pol.-1948.

Szigorúan bizalmas!

Hiv. szám: 234/pol. és 244/pol.-1947.

I. Mihály király december végén, a karácsonyi ünnepek előtt érkezett vissza Romániába kb. egyhavi külföldi tartózkodás után. Bizonyos körök arra számítottak, hogy nem fog többet visszatérni és így az államforma megváltoztatásának problémája automatikusan megoldódik. Ezek a kombinációk azonban a megérkezés tényével megdőlték.

Bár a bukaresti királyi pályaudvaron az érkező uralkodót az egész kormány ünnepélyesen fogadta és látszatra a kormány és a király közötti viszony a legkorrektebb volt, politikai körökben mégis erősen tartotta magát az a hír, hogy a király már nem marad hosszú ideig a trónon. A 244/pol. 1947. számú jelentés a király lemondása előtt egy nappal íródott ugyan és a késői események túlhaladták, mégis helyesnek láttam felterjeszteni, mert híven tükrözi vissza azt a többé-kevésbé mindenki által elfogadott tény, hogy a román népi demokrácia előbb-utóbb megszabadul a királyság terhelő ballasztjától. De hogy ez mikor és hogyan fog megtörténni, azt egy pár beavatott emberen kívül senki sem sejtette. –

Bodnăraş miniszterelnökségi államtitkár honvédelmi miniszterre való kinevezését¹ általában azzal magyarázták, hogy a feszült világpolitikai helyzet miatt a németek melletti harcban nagy érdemeket szerzett Lascăr Mihály helyébe a román demokrácia egyik legmarkánsabb és legkiválóbb vezetőegyeniségét kívánták hozni a honvédelmi minisztérium és ezzel a hadsereg élére. Később azonban kiderült, hogy a kinevezés nemcsak időrendben előzte meg pár nappal a király lemondását, hanem annak egyik nélkülözhetetlenek tekintett előfeltétele volt. Bodnăraş hadügyminiszter ugyanis a hadsereg vezető pozícióiban lévő és nem feltétlenül megbízhatónak minősített tábornokokat 48 óra alatt kicserélte, így Ionaşcu Costin hadtesttábornok, vezérkari főnököt Pretorianu N. Septimiu hadtesttábornokkal váltotta le. Ezenkívül azonnali hatállyal ún. „együtt-tartást” rendelt el a román hadsereg részére, azaz a katonaság pár napig nem hagyhatta el lakotanyáit. Ily módon teljesen kiküszöbölték annak lehetőségét, hogy a király közvetlen környezetéhez tartozó tisztek esetleg megakadályozzák az államforma zavartalan megváltoztatását. Ezért tartották a király lemondatásának időpontját és annak végrehajtási módját a legnagyobb titokban.

A román kormány és parlament tagjainak legnagyobb része – mit sem sejtve – az ünnepek miatt vidéken tartózkodott. Csak december 29-én késő délután értesítették őket telefonon és távirat útján, hogy azonnal jöjjenek vissza Bukarestbe és a parlamentet rendkívüli ülésre hívták össze másnap december 30-án, kedden délutánra.

Groza Péter miniszterelnök december 29-én a késő esti órákban felhívta telefonon a Sinaiaán tartózkodó uralkodót és kérte, hogy kedd reggel fontos államügyek megbeszélése végett feltétle-

¹ A szovjetek bizalmát élvező Emil Bodnăraş 1947. december 23-án lett Mihail Lascăr tábornok helyett hadügyminiszter.

nül jöjjön Bukarestbe. A király másnap délelőtt édesanyjával együtt a bukaresti királyi palotába érkezett, ahol azonnal fogadta Groza Péter miniszterelnököt egy román kormánydelegáció élén. A miniszterelnök a román nép és a kormány azon óhaját juttatta kifejezésre, hogy a király maga és utódjai részére a román nép jövőjének érdekében mondjon le a trónról. Hangsúlyozta, hogy az előre elkészített lemondási nyilatkozat aláírása esetén a román kormány garantálja a király és közvetlen környezete személyi biztonságát és azt, hogy szűkebb kíséretével együtt bármikor elhagyhatja Románia területét.

A tárgyalás két és fél óra hosszat tartott. Annak megkezdésekor a telefon-összeköttetést a királyi palotákkal és a király környezetéhez tartozó személyek magánlakásaival megszakították. A rend tökéletes biztosítása érdekében pár napos védőőrizetbe vették a király udvartartásához tartozó néhány személyt. A nyilatkozat aláírása az anyakirálynő erélyes ellenzése dacára a déli órákban megtörtént és ezután a volt király és édesanyja gépkocsin azonnal visszautazott Siniába.

Még aznap délután 4 órakor tették közzé a lemondó nyilatkozatot, a parlament ezt követő rendkívüli ülésén egyhangúlag megszavazott törvény útján pedig megalakultnak nyilvánították a Népi Köztársaságot. A kérdéses törvény szerint az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáig a törvényhozó hatalmat a képviselőház gyakorolja. Az államfői teendőket ideiglenesen egy öt tagból álló elnökség látja el, melynek tagjai C. I. Parhon egyetemi tanár, a bukaresti Román–Szovjet Művelődési Társaság elnöke, Mihail Sadoveanu író, a román parlament jelenlegi elnöke, aki e tisztjét továbbra is megtartotta, Ștefan Voitec volt miniszter, a román szociáldemokrata párt főtitkára, Stere Gheorghe, a bukaresti tábla elnöke, valamint Ion Niculi, kommunista párti parlamenti képviselő. Az elnökség tagjainak megválasztását követően a kormány lemondott, majd újból Groza miniszterelnök kapott megbízást a kormány megalakítására, mely változatlan személyi összetételben maradt meg.

Az elnökség megválasztásával kapcsolatban különös figyelmet érdemel az, hogy a kormányból eltávolították Voitec nemzetnevelés-ügyi minisztert és hogy Sadoveanu Mihail, akit mindig mint a jövő köztársaság elnökét emlegették, erősen a háttérbe szorult, mert rendszerint jólinformált politikai körökben úgy tudják, hogy Groza Pétert fogják majd az új alkotmány életbelépése után köztársasági elnökké megválasztani, vagy amennyiben az államfői teendőket egy elnöki tanácsra ruháznák át, úgy Groza lenne a tanács feje.

Tekintettel arra a tényre, hogy Groza miniszterelnök a múltban számos esetben személyesen intézkedett az eléje terjesztett egyes magyar ügyekben, az ő ily magas pozícióra való emelése gyakorlati magyar szempontból bizonyos mértékben talán hátrányosnak tekinthető, miután új tisztségében egyes ügyek intézésével többet nem foglalkozhat. Ezzel szemben számítani lehet arra, hogy őszinte magyar barátságát a jövőbeni elvi síkon még nyomatékosabban fogja érvényre juttatni.

*Az ügyvivő távollétében:
Fáy-Halász
követségi titkár*

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 16/b tétel, 322/48 sz., másolat.

GYÖNGYÖSSY ISTVÁN KÖVETSÉGI TANÁCSOS, IDEIGLENES ÜGYVIVŐ
JELENTÉSEI MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK
A MAGYAR ÉRDEKELTSÉGŰ
PÉNZINTÉZETEK ÉS IPARVÁLLALATOK HELYZETÉRŐL

Bukarest, 1948. január 10., 19.

A

A magyar érdekeltségű pénzüintézetek helyzete Romániában.

Bukarest, 1948. január 10.

4/pol.-1948.

Bizalmas!

Fenti tárgyban tisztelettel jelentem a következőket:

A Magyar Általános Hitelbanknak 1947. november 3-án a t. Külügyminiszter Úrhoz benyújtott és hozzám fenti számú rendelettel továbbított kérelme szerint Iklódi Dezső követségi tanácsos eljárta a Román Nemzeti Bank kormányzójánál annak érdekében, hogy a Jegybank engedélyezzen visszszámítolási hitelt a Hitelbank azon fiókja és érdekeltsége számára is, melytől e kedvezményt a beadvány szerint megvonták.

Vijoli kormányzó megígérte e kérelem felülvizsgálását, közölte azonban azt is, hogy a visszszámítolási hitelek elbírálása és engedélyezése egy általános, magasabb síkon mozgó meggondolás és terv alapján történik.

Tekintettel arra, hogy már hosszabb idő óta ismeretes a román kormánynak a pénzüintézeti hálózat újjászervezésére vonatkozó szándéka, melyet a Jegybank kormányzójának fenti közlése is megerősített, igyekeztem részletes információkat szerezni e tervre vonatkozólag. Jólinformált személyektől származó értesüléseimet tisztelettel jelentem a következőkben:

Amint azt már korábban jelentettem, a román kormány a pénzüintézetek fuzionáltatását és néhány nagybank keretébe való tömörítését tervezi. E terv most már a megvalósítás stádiumába jutott és informátorom szerint illetékes körök már meg is állapították azokat a pénzüintézeteket, amelyeket a kormány továbbra is fenntartani kíván és melyeknek kereteibe olvasztja be a többi bankokat. Ezek a következők volnának:

A fővárosban:

1.) A román-szovjet vegyes érdekeltségű Sovrombanc, melynek 50%-a újabban a román állam tulajdonába ment át. E bank fuzionálna a „Banca de Credit Român”-nal, ez idő szerint a legaktívabb román pénzüintézettel, melynek 15%-a ugyancsak a román állam tulajdonát képezi.

2.) A korábban német, most teljesen szovjet érdekeltségű „Societatea Bancară” és „Banca Comercială Română” fuzionáltatásából létesítendő pénzüintézet.

3.) Az ez ideig oliberális érdekeltségű „Banca Românească”, melyhez a kormány ügyvezető gondnokot (administrator unic) nevezett ki és mely magába olvasztaná a „Banca Urbană” jelentős középbankot és több más kisebb pénzüintézetet.

4.) A „Banca Ardeleană”, mely valószínűleg magába olvasztja a kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbankot.

5.) A részben csehszlovák érdekeltségű „Banca de Credit din Praga”, mely magába olvasztana néhány kisebb pénzüintézetet.

6.) Több közép- és kisebb bank összeolvasztásából létesítendő egy további pénzüintézet.

Az ókiráltságbeli vidéki bankhálózatra vonatkozólag végleges elgondolások még nincsenek, de azt valószínűleg a fővárosi pénzüintézetek fiókjából fogják kiépíteni.

Erdélyben a Transylvania Bankot kívánják fenntartani az illetékes hatóságok. E pénzüintézet historikumát és jelenlegi részvényelosztását korábbi jelentéseimben már ismertettem.² Az alábbiakban beszámolok majd e pénzüintézet folyamatban lévő átalakításáról és érdekeltségvállalásáról.

A Bánátban valószínűleg a „Banca din Timișoara” (Temesvári Bank pénzüintézetet fogják fenntartani és fúziókkal kifejleszteni. – E pénzüintézet az Angol-Magyar Bank érdekeltségéhez tartozott, a részvénytöbbséget azonban még az Antonescu-vasgárdista éra alatt erőszakkal magához ragadta egy román csoport, melynek részvénytöbbségét 1944. augusztus 23. után a „Casa Autonoma de Finanțare și Amortizare” (CAFA) elnevezésű állami pénzüintézet vette át.

E kormánytervvel kapcsolatosan szükségesnek tartom ismertetni a romániai magyar pénzüintézeti érdekeltségeket és a tervezett átszervezés várható hatását azokra.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekeltségei:

1.) Erdélyi Bank Rt. (Banca Ardeleană) Bukarest. – E pénzüintézet romanizálási módjáról már több jelentésben számoltam be.³ Ezekhez csupán annyit fűzhetek hozzá, hogy a transz akció alkalmával kötött „gentleman agreement” ellenére a Kommercet a bank irányításából teljesen kikapcsolták és delegált igazgatói (Révai, Pilis) Romániát, sőt talán Magyarországot is elhagyták. A pénzüintézet viszont ez idő szerint a kormány legteljesebb támogatását élvezi és a piac egyik legjelentősebb pénzüintézete.

2.) Pesti Magyar Kereskedelmi Bank nagyváradi fiókja.

3.) Erdélyi Kereskedelmi Bank, Kolozsvár.

4.) Székelyföldi Kereskedelmi Bank, Kolozsvár.

5.) Szatmári Kereskedelmi Bank, Szatmár.

A 2–5.) alatti pénzüintézetek ez idő szerint a CASBI-felügyelet alatt állanak, Észak-Erdély visszacsatolása óta bankszerű tevékenységet alig fejtenek ki és csendesen liquidálásban lévőknek tekinthetők.

A Magyar Általános Hitelbank érdekeltségei:

1.) Banca Generală de Credit, Brassó. A Román Nemzeti Banktól visszleszámitolási hitelt élvez. A stabilizációig komoly üzleti tevékenységet fejtett ki, azóta erősen csökkenő tendenciát mutat és működése főleg a Hitelbank érdekeltségét képező cukorgyárak finanszírozására szorítkozik.

2.) Banca Generală de Credit, Temesvár.

3.) A Magyar Általános Hitelbank fiókja, Kolozsvár.

4.) A Magyar Általános Hitelbank fiókja, Nagyvárad.

² Közli Vincze, 2000, 217–220.

³ Lásd Vincze, 2000, 221–224, 279–281.

- 5.) Szatmármegyei Takarékpénztár, néhány kisebb helyen levő fiókkal.
- 6.) Marosvásárhelyi Takarékpénztár, néhány kisebb helyen fekvő fiókkal.

A 2–6.) alatti pénzüintézetek Erdély visszacsatolásától a stabilizációig szűk keretekben dolgoztak, azóta csendes liquidálásban vannak.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület érdekeltségei:

1.) Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt., több kisebb helyen lévő fiókkal. A CASBI-kezelés alatt alaptőkét emelt, melynek következtében az anyaintézet eredeti majorizáló érdekeltsége egy jelentéktelen minoritásra csökkent. Annak dacára azonban, hogy az új részvényeket a romániai kommunista párt gazdasági szervei vették át, e pénzüintézet teljesen jelentéktelen szerepet játszik és tisztviselői karát is leépítette a minimumra.

2.) Nagyváradi Agrártakarékpenztár (Észak-Erdély visszacsatolása előtt Nagyváradi Takarékpénztár), fiókkal Nagyszalontán. – A CASBI-kezelés alatt ugyancsak alaptőke-emelést hajtott végre, mely a részvényérdekeltséget 49%-ra csökkentette. Az új részvényeket egy politikailag kevésbé exponált csoport vette át. Üzleti tevékenysége teljesen jelentéktelen.

3.) Szatmármegyei Gazdasági Takarékpénztár, főintézet Szatmár, fióktelep Nagykároly. A CASBI által elhatározott tőkeemelést – ezen egyetlen esetben –, a követségnek sikerült megakadályoznia. Az intézet az utóbbi napokban került ki a CASBI-felügyelet alól. Üzleti tevékenysége teljesen jelentéktelen.

Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank érdekeltségei:

1.) Banca de Scont Spa. Temesvár, fiókkal Bukarestben. – A felszabadulás óta üzleti tevékenységet alig fejt ki, csendes liquidálásban van.

2.) Erdélyi Leszámítoló és Pénzváltó Bank, Kolozsvár – fiókokkal Szatmáron, Nagyváradon és Marosvásárhelyen. Észak-Erdély visszacsatolása óta a nagyváradi fiók kivételével üzleti tevékenységet nem fejtenek ki. Tisztviselőiket csak a legnagyobb nehézségek árán tudják fizetni.

Angol-Magyar Bank érdekeltségei:

1.) Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár, Kolozsvár, fiókkal Aradon, Szatmáron és Zilahon.

2.) Biharmegyei Takarékpénztár, Nagyvárad, fiókteleppel Nagykárolyban.

Mindkét pénzüintézetnek nemzeti banki visszleszámítolási hitele és kezességilevél-kiállítási joga van. Élénk üzleti tevékenységet fejtenek ki.

3.) Marosvásárhelyi Leszámítoló Bank, Marosvásárhely, fiókteleppel Szászrégenben. Vidéki viszonylatban élénk tevékenységet fejt ki, visszleszámítolásait a Mezőbank útján helyezi el.

E pénzüintézetek aránylag előnyös helyzete és jelentékeny szerepe főleg azzal magyarázható, hogy az Angol-Magyar Bank érdekeltségei közül egy sem volt CASBI-felügyelet alatt, miután az anyaintézet részvényei megbízható román személyek nevében szerepeltek.

A fentiekből kitűnőleg a magyar érdekeltségű pénzüintézetek közül csupán az Erdélyi Bank, a Banca Generală de Credit, Brassó, a Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár és a Biharmegyei Takarékpénztár, Nagyvárad, élveznek visszleszámítolási hitelt a Román Nemzeti Banktól, ezen kedvezmény nélkül pedig minden pénzüintézet liquidálásra kényszerül.

Ettől eltekintve is azonban a fenti információk szerint a bankfúziós kormányprogram alapján csupán az Erdélyi Bankot kívánják fenntartani, melynek magyar érdekeltsége több mint illuzóri-

kus. – Magyar vonatkozásban rendkívül érdekes azonban a következő, már teljesen letárgyalt és a megvalósítás stádiumában lévő tranzakció:

Az Angol-Magyar Bank romániai megbízottai 1947. év szeptemberében kollaborációs megállapodást kötöttek a romániai szoc. dem. párt kolozsvári tagozatával és átengedték a párt gazdasági szervének romániai pénzügyi érdekeltségük 25%-át. Ezzel szemben a párt a Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár, valamint a Biharmegyei Takarékpénztár részére nemzeti banki visszszámítolási hitelt és kezességilevel-kiállítási jogot eszközölt ki.

Mintegy négy héttel ezelőtt a szoc. dem. párt közölte a pénzügyi vezetőkkel, hogy feltétlenül szükségesnek látszik egy kollaborációs megállapodás létesítése a Romániai Kommunista Párttal is, mivel csak így módon biztosítható a pénzügyi intézetek további működése. Az ezt követő tárgyalások, melyeket a párt részéről dr. Negrea Aurel pénzügyi pártfelelős folytatott – a következő megállapodást eredményezték:

A Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár továbbra is megmarad ugyan mint keret, de átviszi teljes üzleti volumenjét a Transylvania Bankba, mely pénzügyi intézet viszont átveszi teljes személyzetét és bérbe veszi a tulajdonát képező banképületet is. Átadják továbbá a Marosvásárhelyi Leszármított Bank tulajdonát képező „Medgyesfalvi Góztéglagyár” és „Marosvásárhelyi Üvegyár” részvényeinek 50%-át. Ezzel szemben a Mezőbank megkapja a Transylvania részvényeinek 25%-át és effektív szerepet biztosítanak részére utóbbi pénzügyi intézet vezetésében, amennyiben 9 igazgatói tagsági helyből 3-at részére biztosítanak, beveszik a Mezőbank megbízottját a végrehajtó bizottságba és a vezérigazgató-helyettesi, valamint több vezető tisztviselői állást két éves szerződéssel biztosítják részére.

Ezzel, – legalább egyelőre – az Angol-Magyar Bank érdekeltségeinek helyzete Romániában biztosítva van és pedig az eddig kötött hasonló tranzakciókhoz képest eléggé előnyös feltételek mellett.

A fentiekből megállapítható, hogy a romániai magyar pénzügyi érdekeltségek helyzete általában rendkívül kritikus és sürgős, nyomatékos beavatkozás nélkül ezen, most már állami érdekeltségek értéke rövid időn belül teljesen megsemmisül. Megállapítható azonban az is, hogy ezen nagyfontosságú gazdasági érdekek megóvása ez ideig egységes terv és irányítás nélkül történt, annak dacára, hogy – mint a fenti példája mutatja – kellő rugalmassággal és körültekintéssel a körülményeknek megfelelő megoldási módok kínálkoztak, sőt talán még mindig kínálkoznak.

*Gyöngyössy s. k.
követtségi tanácsos*

B

A magyar érdekeltségű iparvállalatok helyzete Romániában.

Bukarest, 1948. január 19.

1. melléklet.

Folyó hó 10-én kelt 4/pol.-1948. számú jelentésemben részletesen beszámoltam a romániai magyar érdekeltségű pénzügyi intézetek helyzetéről. Szükségesnek tartom az alábbiakban a Romániában lévő magyar érdekeltségű iparvállalatok helyzetét is ismertetni:

Az iparvállalatok helyzete Romániában általában rendkívül súlyosnak minősíthető. Ennek főbb okai a következők:

1.) A gépi berendezéseknek a forszírozott háborús termelés következtében előállott nagyarányú elhasználódása. A román külkereskedelmi politika elsőrendű feladatának tekinti ugyan a hiányosság pótlását, egyelőre azonban még a legfontosabb termelési ágban, a földolaj-termelésben [*sic!*] mutatkozó aggasztó mérvű csökkenést sem volt képes a szükséges technikai berendezések behozatalával megállítani és még hosszú időn keresztül minden technikai behozatali lehetőséget a földolaj- és széntermelés növelésére kénytelen fordítani.

2.) Nyersanyaghiány. – A külföldi nyers- vagy segédanyagokkal dolgozó vállalatok a román külkereskedelemnek a stabilizáció után beállott fokozódó pangása következtében általában a legnagyobb nehézségekkel küzdenek. Kivételt csupán a nagy nehézipari vállalatok képeznek, melyek az illetékes kormányhatóságok intézkedései folytán megkapják a külföldről, főleg a Szovjetunióból érkező nyersanyagok nagy részét.

3.) Forgótőkehiány. – A stabilizáció előtt átvett árukészletek ellenértékét a Szövetkezeti Központ zárolt számlára fizette be, amelyről kiutalások csak igen lassú ütemben és nehézkesen folynak. Új hiteleket csak kivételesen és kizárólag munkásfizetésekre és nyersanyagbeszerzésre folyósítanak. A hatóságok részére zárolt készáru ellenértékét hosszú idő múltán fizetik, az aránylag kis mennyiségű szabadáru elhelyezése a magánkereskedelem fokozatos kikapcsolása következtében rendkívül lassú.

4.) Az engedélyezett árkalkuláció sok esetben nem fedezi a tényleges előállítási költségeket, miután több termelési kiadást (pl. hitelkamatok, természetbeni élelmezési hozzájárulások hivatalos és tényleges ár közötti különbözete) nem szabad felszámítani és kikerülhetetlen némely nyersanyagoknak a termelés fenntartása érdekében a fekete piacon való beszerzése.

5.) Rendkívül súlyos adóterhek. Az új, szociális adóztatási rendszer rendkívül megnövelte az iparvállalatok adóterheit, a legújabb adókihágási törvény pedig 10 évre visszamenőleg kötelez mindenkit az eltitkolt adók bejelentésére és kifizetésére, szabadságvesztés büntetése terhe mellett. Tekintettel az eddigi romániai úgyszólván rendszeresített adóeltitkolásokra, ezen rendelkezés számos iparvállalatnál megoldhatatlan pénzügyi helyzetet teremt.

6.) Az „Oficial Industrial”-ok (Ipari Hivatalok) működése. Ezek az irányított tervgazdálkodás szempontjából szükséges és elméletileg helyesen konstruált hivatalok, melyeknek hatáskörébe tartozik a nyersanyagbeszerzéstől a készáru exportjáig minden termelési, áruelosztási és értékesítési fázis, hosszú hónapok óta még mindig csak a szervezés állapotában vannak és feladatukat egyelőre csak igen vontatottan képesek teljesíteni.

A fenti körülmények ez idő szerint az ipari termelés általánosnak tekinthető lényeges visszaesését eredményezik. Sok kisebb vállalat beszüntette üzemét, másokat, közöttük a munkások százait foglalkoztató vállalatokat a tulajdonosaik elhagyták és a következményektől való félelmükben külföldre szöktek. Számos esetben a politikai pártok részére való érdekeltségátengedéssel igyekeztek a tulajdonosok vállalataikat életképesé tenni, ily módon remélve hitel- és nyersanyagszerzési lehetőségeket. Újabbban azonban a kétségtelenül domináló kommunista párti gazdasági szervek még ellenérték fizetése nélküli tranzakciók elől is elzárkóznak.

A magyar iparvállalatokat természetesen egyformán sújtják mindezek a nehézségek, melyeket még lényegesen növelnek a CASBI-kezelés által okozott károk. Ezen kezelés első szakaszában kevés kivétellel a meglevő értékek elpazarlásában merült ki: először a készpénzkészleteket használták fel, azután a készárukat, nyersanyagokat értékesítették. Ezen források kimerülése után számos vállalatnál a gondnokok hiteleket vettek igénybe, sőt műszaki berendezéseket adtak el. A legtöbb esetben szakértelem és gyakorlat nélküli CASBI-vezetők az üzemeket elhanyagolták, a termelési rendet felborították, az adókat nem fizették és így a vezetésük alatt álló

vállalatokat oly katasztrofális helyzetbe hozták, hogy a tulajdonosok már nem is merik a CASBI alóli feloldást kérni és ezáltal a felelősséget magukra vállalni.

Ebben a helyzetben kizárólag egységes, államilag elhatározott és irányított elgondolás és akció szerint lehetne még megmenteni a magyar érdekeltségű iparvállalatokat, vagy legalább azokat, melyek különleges szempontokból különösen fontosnak minősíthetők. – Ily szempont elsősorban is az, hogy a magyar bankok egy részének államosítása folytán ezen pénzügyi intézetek romániai iparvállalati érdekeltsége is a magyar állam tulajdonába ment át és így azok további sorsa az államra nézve nem lehet közömbös. Egy másik szempont azon vállalatok jövőbeli helyzetébe való beavatkozás, melyek nagy jelentőségű vagy közszükségletet képező termelvényeikre való tekintettel közérdekűeknek minősíthetők.

A megoldási mód eldöntésére természetesen a magyar kormány politikai és szakértői szervei hivatottak, miután csak azok ismerhetik a szem előtt tartandó legfőbb irányelveket és megfontolásokat. Ennek dacára bátor vagyok az alábbiakban felsorolni azokat a lehetőségeket, melyek a fenti iparvállalatok helyzetének végleges megoldására véleményem szerint számba jöhetnek:

1.) Az iparvállalatok felajánlása a Szovjetunió részére, az ellenértéknek a fegyverszüneti szerződésben előírt kötelezettségeink csökkentésére való beszámításával, a „Petroșani”-tranzakció mintájára. Meggyőződésem, hogy még a magántulajdont képező azon iparvállalatok tulajdonosai is örömmel fogadnának ily kellőképpen előkészített megoldást, melyek a múltban még az adatszolgáltatástól is elzárkóztak ezen lehetőségtől való félelmükben.

2.) Magyar–szovjet–román vegyesérdekeltségű társaságok létesítése a dr. Iklódi Dezső követségi tanácsos által a Külügyminisztériumnak 1946. május 15-én 1102/pol.-1946. sz. a. előterjesztett terv⁴ szerint.

3.) Érdekeltségek átengedése olyan román gazdasági csoportok részére, amelyek hitel és nyersanyag szerzése útján a vállalatok további fennállását és a magyar érdekeltségnek a vállalat szakszerű vezetésébe való kellő befolyását biztosítják.

A 3.) megoldási mód a legkésőbb február hó folyamán megalakítandó magyar–román vegyesbizottság hatáskörébe volna utalendő, mely bizottság e feladat rendkívül nagy fontosságára való tekintettel magyar részről kellő súllyal bíró személyiségekből állítandó össze. – Ugyancsak ezen bizottság feladata kell legyen a többi, nem állami érdekeltségű vagy közérdekű iparvállalat jövőbeli helyzetének általános elvek alapján való szabályozása is.

A mellékletben csoportok szerint felsorolom a fontosabb magyar érdekeltségű romániai iparvállalatokat és ismertetem azok jelenlegi helyzetét. Miután azonban a magyar érdekképviseleti szervek részéről még ez ideig sem bírtuk beszerezni a romániai magyar iparvállalati érdekeltségek teljes jegyzékét, kénytelen vagyok az itt beszerzett adatokra és információkra támaszkodni, miért is a felsorolás és helyzetjelentés hiányos lehet.

Bátor vagyok felhívni Miniszter Úr és az illetékes szakhivatalok figyelmét a melléklet „Erdő és faipari vállalatok” c. csoportjára. A román adatok szerint itt rendkívül nagyértékű vagontárgyakról van szó. Ennek ellenére a tulajdonosok egyetlenegy esetben sem vették igénybe a követség (misszió) segítségét a CASBI alóli feloldás érdekében és tudomásom szerint ezen vállalatok feloldását magánvonalon sem kísérelték meg. Mindezekből azt következtetem, hogy legnagyobb részt a háború alatt létesült oly konjunkturális vállalatok javairól van szó, amelyek

⁴ Vincze, 2000, 158–163.

tulajdonosai vagy nyugatra menekültek, vagy félve a kollaboracionalizmus [sic!] vádjától, vagy pedig más hasonló megfontolásból nem mernek jelentkezni. Miután feltevésem beigazolódása esetén állami tulajdonba szálló, az elmúlt évek gazdátlansága folytán előállott értékcsökkenések dacára is még igen nagy értékekről van szó, szükségesnek tartanám e kérdés alapos megvizsgálását és a szükséges intézkedések megtételét.

Végül mint ehhez a tárgykörhöz tartozót, tisztelettel jelentem a romániai iparvállalatok általános közeli államosítására vonatkozó következő információimat:

Az Ipari Hivatalok központi vezetőségétől és az „UGIR”-tól (romániai GYOSZ) származó hírek szerint a román kormány bolgár mintára az összes iparvállalatok államosítását határozta el. Ennek megtörténte előtt azonban még be o hajtja fejezni öt további Ipari Hivatal felállításával ezen állami szerv teljes kiépítését, melynek aztán az ország teljes ipari vezetése képezne feladatát. A munkálatok elvégzése szakkörök szerint mintegy három hónapot igényel, az államosítás szerintük tehát folyó év május havában várható.

A romániai magyar állami ipari érdekeltségek helyzetének elbírásánál és az azokra vonatkozó eljárási mód megállapításánál a fenti hitelt érdemlő forrásból származó információ is feltétlenül figyelembe veendő.

*Gyöngyössi s. k.
követségi tanácsos, id. ügyvivő.*

Melléklet:

Romániában lévő jelentős magyar ipari érdekeltségek kimutatása a Bukarestben beszerezhető hiányos adatok alapján.

I. Államosított pénzintézetek érdekeltségei

1.) Pesti Magyar Kereskedelmi Bank

a) „Carmen” Cipőgyár Rt., Nagyvárad. – A CASBI-tól beszerzett kimutatás szerint a vállalat teljes egészében magyar érdekeltség. Ez idő szerint is CASBI-felügyelet alatt áll. Az üzemben lévő vállalat vezetését a Kommerc megbízásából az Erdélyi Bank végzi. A Szovjetunió bejelentett egy hadizsákmányként szerzett jelentéktelen részvénytulajdonost, további igényeket azonban nem támasztott.

b) „Phönix” Vegyipari és Kohóművek, Nagybánya, kereskedelmi teleppel Bukarestben. – CASBI-kimutatás szerint a vállalatnak mintegy 50%-a magyar érdekeltség.⁵ A részvénytulajdonért a budapesti „Hungaria Művek” és a korábbi részvénytulajdonos Weiser család között per van folyamatban.⁶ A Kommerc és Hungaria megbízásából megállapodás létesült egy, az Erdélyi Bank

⁵ A zsidó származású Weiser család többségi tulajdonában lévő nagybányai Phönix Kénsav és Vegyitermékek Gyár Rt.-t (és az Ólom és Cinkbánya Rt.-t) az 1941. március 25-i, 16.274/1941/XII. sz. kormányrendelettel „állami kezelés” alá vették, ettől kezdve üzletvitelét az Állami Vegyiművek végezte. A Hungaria Műtrágya, Kénsav és Vegyi Ipar Rt. 1941. december 29-i rendkívüli közgyűlésén elhatározták, hogy a társaságba beolvad a Phönix Rt. (A fúzió után létrejött cégben a kincstárnak is volt érdekeltsége.) Magyar Országos Levéltár Gazdasági Levéltára, Z 558, 1. csomó, 1. tétel.

⁶ Mivel a nagybányai vállalatokat CASBI-felügyelet alá vették, a pert felfüggesztették, és csak 1947-ben folytatták, ám mire eredmény születhetett volna, bekövetkezett az államosítás.

érdekkörébe tartozó gazdasági csoporttal 51%-os részvényérdekeltség átengedése mellett a CASBI alóli feloldására és a vállalat közös vezetésére vonatkozólag, mely megállapodást azonban a román csoport nem tartotta be. Ily módon a vállalat ez idő szerint is CASBI-felügyelet alatt áll, és azt az általa kinevezett igazgatóság vezeti, mely úgy a Hungariát, mint a Weiser családot teljesen kizárta a vállalat vezetéséből. – Románia ezen legjelentősebb nehézipari és ólom, ón, cink és piritbányászati vállalata kellő szakértő vezetés hiánya miatt ez idő szerint önmagát emészti fel.

c) Ólom és Cinkbányászati Rt., Nagybánya. – a b) alatti cég leányvállalata, 7 800 000 pengő alaptőkével, mely CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekeltség. Helyzete azonos a „Phönix”-ével.

d) „Molibden” S.A.R. bányaiipari vállalat Bukarest székhellyel. – Állítólag Kommerc érdekeltség CASBI-felügyelet alatt, és kimutatása szerint 99%-ban magyar tulajdonban. Jelentős bányaiipari vállalat.

e) Orsovai és Telegdi Nyersolajfinomítók. CASBI-kimutatásban nem szerepelnek és közelebbi adatok nem állnak rendelkezésre.

2.) Magyar Általános Hitelbank

a) „Indumin” Cukoripari Rt., Bukarest, keretébe tartoznak a botfalusi és marosvásárhelyi cukorgyárak. CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekeltség, CASBI-felügyelet alól feloldva. Az egyetlen magyar vállalat, mely az ármegállapítási nehézségektől eltekintve normális üzemmel dolgozik. Ez évi cukortermelése mintegy 30 000 tonna (Románia 8 cukorgyárának ez évi összes termelése 73 000 tonna), a kampány lebonyolítására egymilliárd lej hitelt kapott nagyrészt a Credit Industrial állami szerven, csekély hányadban pedig a Magyar Általános Hitelbank brassói leányintézetén keresztül. Termelési önköltsége cca. 45 lej/kg, hivatalosan megállapított ár 36 lej. A vállalatot a régi vezetőség irányítja.

b) „Pannonia” Len és Kenderfeldolgozó Gyár, Börvely, a budapesti Pannonia Kender és Lenipari Rt. leányvállalata. CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekeltség, CASBI-kezelés alatt. A régi vezetőséggel együttműködő CASBI-gondnok kellő hitelkeretet biztosított Románia ezen legnagyobb len- és kenderfeldolgozó vállalatának, mely ilyenformán az általános nehézségektől sújtva teljes üzemmel dolgozik.

c) „Dermata” Bőrárugyár, Kolozsvár. – CASBI-kimutatás szerint mintegy 33%-a magyar érdekeltség. A Hitelbank érdekeltségét az eredeti részvénytulajdonosok visszaperelték és egy romániai kom.[*munista*] párti csoport bekapcsolásával átvették az üzem vezetését. Állítólag most újabb tárgyalások vannak folyamatban a magyar részvénytulajdonosokkal a vállalat tulajdonjogi helyzetére vonatkozólag. Románia legjelentősebb bőripari vállalata, mely nagyrészt jótételteli szállításokra dolgozik, részben pedig típusárut készít a hivatalos árelosztási szervek részére. CASBI-felügyelet alól feloldva.

d) „Első Bánáti Cipőgyár Rt., Temesvár”. – CASBI-kimutatás szerint 98%-ban magyar érdekeltség. A legjelentősebb cipőgyári üzemek közé tartozik, főleg típusárut állít elő. Tudomás szerint CASBI-felügyelet alatt van.

e) „Acélárugyár Rt.”, Kolozsvár. A Magyar Acélárugyár Rt., Budapest fiók vállalata. CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekeltség. Helyzetét több folyamatban lévő tulajdonjogi per és az üzemi bizottságnak a vállalat megszerzésére irányuló akciója komplikálják, miéртis a tulajdonos nem szorgalmazza az egyébként komoly jelentőségű vállalat CASBI alóli feloldását.

f) „Debreceni Kefeárugyár Rt.” fióktelepe, Nagyvárad. – CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekeltség, CASBI-felügyelet alatt.

3.) *Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület*

a) „Dreher-Haggenmacher” Sörgyári Rt., Nagyvárad. – CASBI-kimutatás szerint 90%-ban, tényleg teljes egészében magyar érdekeltség, melyből 50% fenti pénztintézete, 50% pedig a budapesti Dreher-Haggenmacher Sörgyári Rt.-é. A Szovjetunió circa 29%, hadizsákmány címén szerzett részvénytulajdont jelentett be, mely részvénytulajdonra vonatkozóan azonban megsemmisítési eljárás van folyamatban.⁷ Ezen CASBI-kezelés alatt álló nagy jelentőségű vállalat súlyos pénzügyi és anyagbeszerzési nehézségekkel küzd.

b) „Arovit” Konzervgyár Rt., Érmihályfalva. – CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekeltség, mely a Debreceni Első Takarékpénztáron keresztül tartozik fenti pénztintézethez. – A CASBI-kezelés alatt bérbeadták egy román csoportnak, mely azonban ezen kitűnően felszerelt vállalat üzemét még nem indította meg.

4.) *Angol-Magyar Bank Rt.*

a) „Medgyesfalvi Gőztéglagyár Rt.” és

b) „Marosvásárhelyi Üveggyár Rt.”

Mindkét vállalat a fenti pénztintézet érdekkörébe tartozó „Marosvásárhelyi Leszámítoló Bank Rt.” tulajdonát képezi. Egy legújabb tranzakció alapján a két vállalat 50%-át átengedték a Transylvania Banknak. (Vesd össze 4/pol. 1948. számú jelentést.) Nem voltak CASBI-felügyelet alatt.

II. *Magyar vállalatok érdekeltségei*

Ganz Villamossági és Gépgyár Rt.

a) Bukaresti Kereskedelmi Kirendeltség. – CASBI alatt álló jelentéktelen értéket képviselő iroda.

b) „Ganz Bányavállalati Rt.”, Magyarláros. – CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekeltség, ez idő szerint is CASBI-kezelés alatt, értékes bányaiipari felszereléssel és bányajogosítványokkal.

Weiss Manfred Művek

Metalglobus Rt. Vas és Fémárugyár, Bukarest. CASBI-kimutatás szerint 25%-ban magyar érdekeltség, CASBI-kezelés alatt a régi vezetőséggel egyetértőleg redukált üzemművel dolgozik.

Magyar Ruggyantaárugyár Rt.

a) Gumigyár, Brassó. – CASBI-kimutatás szerint 45%-ban, tényleg azonban teljes egészében magyar érdekeltség, CASBI alól feloldva. A Szovjetunióra szállt át mintegy 30% volt német

⁷ Az esetről bővebben lásd: Fülöp–Vincze, 1998, 321–323.

érdekeltség. Az orosz és magyar csoportok teljes egyetértésben működnek együtt, de a rendkívüli árkalkulációs és pénzügyi nehézségeket leküzdeni nem tudják és így ezen Romániában második helyet elfoglaló gumiipari vállalat önmagát emészti fel.

b) „Palma” Cauciuc Gumigyári Rt., Bukarest – CASBI-kimutatás szerint 45%-ban magyar érdekelttség, CASBI alól feloldva. Helyzete azonos a fentiével.

Salgótarjáni Köszénbánya és Tokodi Üveggyár

Feketeerdői Üveggyár Rt., Feketeerdő. – CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekelttség. CASBI-felügyelet alatt. A gondnok a vállalatot a nagyváradi szakszervezeti tanácsnak adta bérbe, mely azonban az üzemet fenntartani nem tudta. Ez idő szerint a Derna-Tatarosi Aszfaltbánya Rt. kezeli a vállalatot.

Magyar Vasúti Forgalmi Rt.

a) „Auxiliara”, Bukarest. – CASBI-kimutatás szerint 45%-ban magyar érdekelttség. CASBI-felügyelet alatt. Kelet-Európa legnagyobb vagonkölcsonzó vállalata, mintegy 1700 drb. tartálykocsi-parkkal, mely ez idő szerint is üzemben van. A volt osztrák érdekeltséget – melynek végleges helyzete még tisztázatlan –, a Szovjetunió vette át. A vállalat régi vezetőségét eltávolították és azt a CASBI-gondnok irányítja a vállalat érdekeit mélyen sértő módon.

b) Városi Vasút Rt., Nagyvárad. – CASBI-kimutatás szerint mintegy 45%-ban magyar érdekelttség. CASBI-kezelés alatt. A régi vezetőségnek az ügyvitelre befolyása nincsen, az üzemet a közérdekre való tekintettel nagy veszteséggel folytatják.

c) „V.A.V. Autóbuszforgalmi Vállalat”, Kolozsvár. – CASBI-kimutatás szerint teljes egészében magyar érdekelttség, CASBI-felügyelet alatt. A CASBI-gondnok a mobilizálható vagyont értékesítette, a kolozsvári nagy autógarázst és javítóműhelyt pedig a Román Államvasutaknak adta bérbe teljesen jelentéktelen összegért.

Magyar–Olasz Olajipar Rt.

a) Petróleumfinomító Rt., Dés. Észak-Erdély legnagyobb nyersolajfinomítója, CASBI-kimutatás szerint mintegy 18%-ban, ténylegesen 50%-ban magyar érdekelttség. A korábbi tulajdonos pert indított a vállalat visszabocsátása iránt, a CASBI-gondnok pedig, a tulajdonos sógora, a perben nem védekezett. Ilyformán a törvényszék jogerősen visszaítélte a vállalatot a régi tulajdonosnak, aki azt birtokba is vette. Az új CASBI-törvény lehetőséget nyújt a per újrafelvételére.

b) Petróleumfinomító Rt., Marosvásárhely. CASBI-kimutatás szerint 18%-ban, ténylegesen 50%-ban magyar érdekelttség. CASBI-kezelés alatt. A telep súlyos háborús károkat szenvedett, a vállalat nincsen üzemben.

III. Különböző magánszemélyek érdekelttségei

1.) Üveggyár, Borgószéplak. – CASBI-kimutatás szerint magyar tulajdon.

2.) Vegyi és Élelmiszeripari Rt., Nagyvárad. – Teljes egészében magyar érdekelttség, a Moskovics család tulajdona. CASBI-kezelés alatt, a gondnok a vállalatot 10 évre bérbe adta.

3.) „Bârzava” Gipszgyár, Egeres. CASBI-kimutatás szerint 20%-ban magyar érdekeltség, CASBI-kezelés alatt, a Koch család tulajdona. A vállalat üzemben van.

4.) Dávid János Gyógyszerárugyár, Marosvásárhely. – CASBI-kimutatás szerint mintegy 50%-ban magyar érdekeltség, CASBI-kezelés alatt, jelentős gyógyszeripari vállalat.

5.) Koling Testvérek Malom és Olajütő, Érmihályfalva. – CASBI-kimutatás szerint 50%-ban magyar érdekeltség.

6.) Ady Harisnyaárugyár, Kolozsvár. – CASBI-kimutatás szerint 50%-ban magyar érdekeltség.

7.) „Industria Lănei”, Temesvár. – CASBI-kimutatás szerint 90%-ban magyar érdekeltség. CASBI alól feloldva, a Hatvany család tulajdona. Elsőrendű fontosságú vállalat, teljesen a román kom. párt befolyása és vezetése alatt.

8.) „Industria Textilă”, Lugos. – CASBI-kimutatás szerint mintegy 40%-ban magyar érdekeltség, CASBI alól feloldva, az Oberschall család tulajdona. Elsőrendű fontosságú vállalat, mely a legnagyobb nehézségekkel küzd annak dacára, hogy a svájci részvénytulajdonosok pakettjükből 50%-os érdekeltséget úgyszólván ingyen engedtek át a „Sincomin” kom. párti gazdasági szervnek.

9.) „Aurum” Bányaiipari Vállalat, Nagybánya. – CASBI-kimutatás szerint 20%-ban magyar érdekeltség, melynek tulajdonosa ez ideig nem tett lépéseket a CASBI alóli feloldás érdekében. Különleges helyzetére való tekintettel 194/pol.-1947. sz. jelentésemben⁸ külön beszámoltam e vállalatról.

10.) Elektromos Művek, Kolozsvár. – CASBI-kimutatás szerint 20%-ban magyar érdekeltség, Kolozsvár város erőműtelepe.

11.) Erdélyi Üveggyár Rt., Dicsőszentmárton. CASBI-kimutatás szerint mintegy 20%-ban magyar érdekeltség. Legjelentősebb üvegipari vállalatok egyike.

12.) Nagymalom, Temesvár.

13.) Múmalom, Apatin.⁹

14.) Múmalom, Sucutard.¹⁰

15.) László és Hunyadi Egyesült Malmok, Nagyvárad.

CASBI-kimutatás szerint [*fentiek*] teljes egészében magyar érdekeltségű jelentős malomvállalatok.

IV. Erdő- és faipari vállalatok

A CASBI által kimutatott és minden tételnél feltüntetett magyar tőkeérdekeltség 1940. évi értékű lejben van feltüntetve. A vállalati érték azonban a CASBI-felügyelet alá való vétel időpontjában legtöbb esetben lényegesen meghaladta a tőkeérdekeltség feltüntetett összegét.

⁸ A jelentést nem közöljük.

⁹ Elírás, ugyanis Apatin a Bácskában (Vajdaságban) található.

¹⁰ Vasasszentgotthárd.

1.) Andruch Árpád Fűrészárugyár, Romuli (Naszód m.):	1 890 000 lej
2.) Makos és Marotti Fűrészárugyár, Máramarosziget	7 606 170 lej
3.) Dombegyházi Ödön Furnir és Bútorgyár, Kolozsvár	1 350 000 lej
4.) Erdőbirtokosok Erdőkitermelési Üzem, Crucişor (Naszód megye) ¹¹	46 000 000 lej
5.) Erdőbirtokosok, Erdőkitermelési Üzem, Szatmár	52 800 000 lej
6.) Furnir Erdőkitermelési Üzem, Crucişor	51 801 000 lej
7.) Favágó Kft. Erdőkitermelési üzem, Beszterce	45 200 000 lej
8.) Fischer Henrik Erdőkitermelési Üzem, Borsa	8 000 000 lej
9.) Földváry György Erdőkitermelési Üzem, Certeze ¹² (Szatmár megye)	11 056 000 lej
10.) Fischer Lajos Fűrészárugyár, Alsóvisó	20 400 000 lej
11.) Fischer Lajos Erdőipari Üzem, Aranyosbeszterce (Naszód megye)	54 800 000 lej
12.) Katona Lajos Fűrészárugyár, Zágon	4 500 000 lej
13.) Lippai Imre Erdőkitermelési Üzem, Erdőszentgyörgy (Naszód megye) ¹³	17 600 000 lej
14.) Lueger Kamillo Erdőkitermelési Üzem, Radnales (Naszód megye)	43 000 000 lej
15.) Laris Erdőkitermelési Üzem, Ilva (Naszód megye)	12 000 000 lej
16.) Simonfi Lajos Erdőkitermelési Üzem, Oroszborgó (Naszód megye)	4 280 000 lej
17.) Szederjessy és Társa Erdőkitermelési Üzem, Felsőbánya	262 458 000 lej
18.) Titz Reinhardt Fűrészárugyár, Borsa	13 000 000 lej
19.) Teleki József Erdőkitermelési Üzem, Sepsiszentgyörgy	40 000 000 lej
20.) Veréb Erdőkitermelési Üzem, Rebra (Naszód m.)	8 000 000 lej
21.) Gyimesvölgyi Fűrészárugyár, Gyimesközélpok	2 400 000 lej
22.) Vesta Erdőkitermelési Üzem, Certeze (Szatmár m.)	15 000 000 lej

Külön említem a

23.) Resina Erdőipari Vállalatot, Habsburg Antal volt főherceg tulajdonát Petrozsény székhellyel, melyről 10.354/1946 sz. jelentésben¹⁴ a különleges helyzetre való tekintettel már beszámoltam.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai, Románia, XIX-J-1-k, 36. doboz, 23/g tétel, 373/pol-1948., gépiratok. (Közli Vincze Gábor: Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar iparvállalatok, pénzintézetek 2. világháború utáni helyzetéről és a magyar–román vagyoni jogi vitáról. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2000., 303–320.) Takácsy Miklós külügyminisztériumi segédtitkár a fenti két jelentéshez csatolt január 29-i belső feljegyzésében a Gazdasági Főtanács főtítkárnak, Vas Zoltánnak azt javasolja, hogy „gyors és egységes kormányzati beavatkozásra volna szükség a romániai magyar érdekeltségek ügyében. Felhívom Miniszter Úr szíves figyelmét arra, hogy adott helyzetben legjobb megoldásnak mutatkoznék a romániai magyar érdekeltségek felajánlása a Szovjetunióknak a jóvátételi tartozások törlesztésére. Felkérem Miniszter Urat, szíveskedjék mielőbb a szükségesnek mutató intézkedéseket megtenni és engem a továbbiakra nézve megfelelően tájékoztatni.”

¹¹ Crucişor magyar neve Borválaszút, azonban nem Naszód megyében, hanem Szatmár megyében található, a volt Szinérváraljai járásban.

¹² Avasújfalu.

¹³ Erdőszentgyörgy Maros-Torda megyében volt. Valószínűleg Oláhszentgyörgyről van szó.

¹⁴ A jelentést nem találtuk.

3.

GYÖNGYÖSSY ISTVÁN KÖVETSÉGI TANÁCSOS, IDEIGLENES ÜGYVIVŐ JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK: ROMÁNIA ÚJABB RADIKÁLIS REFORMOK ELŐTT

Bukarest, 1948. február 2.

10/pol.-1948.

Szigorúan bizalmas!

Jelenttem már,¹⁵ hogy pénzügyi és adózási téren milyen szigorú rendszabályokat alkotott és hajt végre a román kormányzat és rámutattam arra, hogy ezek a rendszabályok a gazdasági rend gyökeres átszervezésének előfutárai, illetve voltaképpen annak egyik eszközét jelentik.

Ama új gazdasági rendszer körvonalai, amelynek megteremtése voltaképpen a stabilizációval indult meg, már egyéb vonatkozásokban is kezdenek kialakulni, így Bukarestben már két, egyébként valóban nagyszabású állami üzlet és több állami piac nyílt meg. Már folyamatban van a kéziipar megszüntetése, illetve kötelező módon szövetkezetekbe való tömörítése is; ami által típuscikkre beállított racionálisabb termelését és központilag irányított felhasználhatóságát kívánják elérni.

Éppen a mai napon jelent meg a Hivatalos Lapban a banktörvény módosítása, mely anélkül, hogy az államosítást kimondaná, lehetővé teszi a bankok kényszerfuzionáltatását vagy felszámoltatását, valamint bizonyos részvénytársaságok az állam által való megváltását. A törvény teljes szövegének fordítását külön jelentésben közlöm.

Értesülesem szerint ugyancsak kidolgozás alatt áll és rövidesen megvalósításra kerül a Földműves és Földmunkás Szövetségek létesítésének terve is. E szövetségek is voltaképpen regionális, a kényszerszertársulás elve alapján megalakuló agrárszervezetek lesznek, amelyek tagjaik földjét közösen, egységes irányítás és terv szerint a szövetség használatába átvett felszereléssel és eszközökkel fogják megművelni. Úgy hírlik, hogy a szövetségekbe csupán azok a szegény parasztok nem lesznek kötelesek belépni, akik idegen munkaerő igénybevétele nélkül önmaguk meg tudják művelni földjüket. A szövetségek élén kinevezett adminisztrátorok fognak állani és így mindazok, akiknek földje nagyobb, mint amit maguk megművelhetnének, elvesztik afölötti közvetlen rendelkezési jogukat. Érdekes, hogy a tervezet kidolgozása során kihagyták az egyesek által átmeneti fázis gyanánt beiktatni kívánt fakultatív szövetkezetek létesítését.

Felesleges külön rámutatni arra, hogy a fent említett reformok milyen óriási jelentőségűek és végrehajtásuk mennyire gyökerében fogja megváltoztatni Románia egész gazdasági és társadalmi felépítését. A gazdasági alapok átállításán kívül azonban az illetékesek más messzemenő reformtervekkel is foglalkoznak, amelyek arra lesznek hivatva, hogy az „Überbau”-t összhangba hozzák az alapjaiban megváltoztatandó gazdasági adottságokkal. Így már kilátásba helyezték a tanügyek teljes átszervezését is, azonban e reform alapelvei még nem ismeretesek.¹⁶

¹⁵ Utalás az ugyancsak február 2-i, 9/pol. sz. jelentésre. Közli: Vincze, 2000, 321–325.

¹⁶ A „tanügyi reform”-ra csak 1948. augusztus elején került sor. A 3-i törvénnyel többek között államosították a felekezeti iskolákat.

A hadsereg új alapokon való átszervezése azonban már folyamatban van és a vonatkozó törvénytervezetet már készítik. Az elgondolás ez irányban az, hogy csak a munkásosztály és a szegényparasztság köréből kikerülő ifjak fognak fegyveres szolgálatot teljesíteni, a kulákok és a burzsoázia katonaköteles elemeit pedig a hadsereg keretében teljesítendő munkára veszik majd igénybe.

Sokat – és úgy vélem, nem alap nélkül – beszélnek általában tájékozott körökben más már inkább a felületen mozgó intézkedésekről is, amelyeknek azonban az ország arculatának átalakulása szempontjából szintén megvan a jelentőségük. Így élénken foglalkoztatja a közönség képzelőtehetségét az állítólag tervbe vett lakásügyi reform is, amely a városi lakásgazdálkodás erőteljesebb központi irányítását és a nagylakások állami tulajdonba való vételét célozná. A sajtó terén is komoly átszervezéssel számolnak és azzal, hogy mindazok a lapok, amelyek nem állanak a 3 koalíciós párt (az Egységes Munkáspárt, az Egységes Parasztpárt és a haladotabb értelmiséget tömöríteni hivatott Nemzeti Néppárt) irányítása alatt, rövidesen megszűnnek.

Mindez kétségkívül komoly és nagy lépést jelent a szocializmus felé való tudatos törekvés útján és nem lebecsülendők azok az erőfeszítések, amelyeket ez irányban a román kormányzat tesz. Azoknak a körében, akik az új Románia kialakulását jóindulatú figyelemmel kísérték, a közelmúltban kialakult az az egészen a legutóbbi időig helytálló vélemény, hogy az ország politikai fejlődésének irányítása különös határozottsággal és ügyességgel történt, miután azonban a gazdasági szervezés kérdéseire a stabilizációig csak másodlagos súlyt vetettek, az eléggé lényeges mértékben elmaradt a politikai átalakulás mögött, ami bizonyos fokig veszélyeztette e két tényező közötti egyensúlyt. Jelenleg úgy látszik, hogy az illetékesek legfőbb törekvése, felfogván ennek fontosságát, éppen az egyensúly mihamarabbi gyors keresztülvitele által.

Eddig ez rendben is volna; a kérdés csupán az, hogy az a sietség és általában az a mód, ahogyan ezeket a reformokat most már keresztülvinni óhajtják, nem fogja-e lehetővé tenni túl sok hibaforrás becsúszását. Erre megvan a lehetőség, sőt a kételkedők már példákra is rámutatnak. E példák nagy része bizonyos ütembeli eltolódásokra vonatkozik, így szóvá teszi, hogy az államosítást nem a kulcsiparoknál vagy a nagybankoknál kezdték meg, hanem a fogyasztás, az ellátás oldalán. Itt is még alig állítottak fel néhány, egyébként a széles közönség vásárlóképeségét és igényeit meghaladó cikkeket a hivatalos irányáraknál lényegesen drágábban árusító állami detail üzletet, amikor már úgyszólván a nullára redukálták a kiskereskedők áruellátását, nem is beszélve hitelellátásokról. Mindezek azonban végső elemzésben szervezési kérdések és ha igaz az, hogy a román nem túlságosan jó szervező, úgy igaz az is, hogy aránylag türelmesen is viseli el a szervezési hibákból előálló fennakadásokat.

Ami a gazdasági élet egyes szektorainak államosítási sorrendjét illeti, a kételkedők ellenvetései kétségkívül megállják helyüket, de voltaképpen elméleti jellegűek. A helyzet ugyanis az, hogy ha jogilag talán még nem is, de gyakorlatilag már a termelés és a hitelellátás szektora is központi, állami irányítás alatt áll. A jogi helyzet és a tényleges gyakorlat közötti ellentmondás, illetve az, hogy előbb gyakran számos különböző eljárás igénybevételével a tényleges helyzetet teremtik meg és csupán azután öntik azt általános érvényű jogi keretbe, régi jellemzője Romániának. Azt lehetne mondani, hogy ezt az országot induktíve igazgatták, és bár lényegesen kisebb mértékben, de igazgatják még ma is. E módszernek nyilván megvannak a hátrányai, amelyek közül a leglényegesebb talán az átmeneti periódus alatt az áttekintés hiánya – de ezekhez a közönség hozzászólt.

Mindez tehát a reformok sikeres keresztülvitele szempontjából nem döntő, és ha a nagy gazdasági átszervezésbe éppen az áttekintés eme hiányai miatt be is fognak csúszni hibák, azo-

kat empirikus alapon lassanként ki fogják küszöbölni, vagy a gyakorlat le fogja azoknak élet csiszolni. Éppen ezért a magam részéről nem kételkedem abban, hogy a román kormányzat a tervezett gazdasági reformokat sikeresen keresztül fogja tudni vinni éppen úgy, mint ahogy a politikai átalakítást keresztülvitte.

Az alapvető kérdés talán nem is ez. Mert amennyire nyilvánvaló, hogy a politikai és gazdasági fejlődés között meg kell lennie az összhangnak, annyira kétségtelen az is, hogy mindezek a változások csak akkor igazán szilárdak, ha épületük megfelelően erős tömegbázison nyugszik. Románia egy időben politikai téren éppen a gazdasági tényezővel szemben meglehetősen előreszaladt és talán nem fordított kellő gondot a tömegbázis megerősítésére sem. Most be óhajtja és be is fogja – talán bizonyos megrázkódtatások árán – hozni a gazdasági vonalon lévő hátrányt, mindez azonban csak akkor lesz feltétlenül időtálló, ha a népi demokrácia tömegbázisának kiszélesítéséről, illetve megerősítéséről is gondoskodik. Igaz az, hogy a politikai rendszer és a gazdasági struktúra önmagukban is hatással vannak tömegbázisuk kialakítására, de ez más ily irányú erőfeszítés híján rendkívül hosszú folyamat, amelyre bármely külső vagy belső bizonytalansági tényező, vagy éppen megrázkódtatás igen károsan hathat.

Hogy állunk hát a román népi demokrácia tömegbázisának kérdésével? Sikerült-e a kormányzatnak ezt megerősíteni és kiszélesíteni? Annyit mindenesetre meg lehet állapítani, hogy a rendszerrel szembenálló aktív erőket sikerült letörni, közömbösíteni, passzivitásba szorítani. A Romániában nem túlságosan széles közvéleménynek ama része, amely a rendszerrel szemben ellenséges álláspontot foglal el, óvakodik ennek hangot adni, hallgat, sőt valósággal letargikus. Kérdéses azonban, hogy e negatív eredménynek megvan-e a megfelelője pozitív irányban. Kétségtelen, hogy az utóbbi időben erősödött ugyan a román népi demokrácia tömegbázisa, de e folyamat eredményei még nem döntőek. Az osztályellenség hallgat és erőtlen, de azoknak a tömegeknek nagy része, amelyekre a rendszernek természetesen támaszkodni kellene, illetve amelyeknek érdekét a rendszer szolgálja, még nem eléggé tudatosak. Vonatkozik ez elsősorban a szegényparasztságra, de a dolgozó értelmiség nagy részére is és azokra az eléggé nagy létszámú osztályok között elhelyezkedő, mondjuk kispolgári jellegű határozott osztálytudat nélküli elemekre, amelyeket pedig tervszerű és céltudatos akcióval meg lehetne nyerni.

A román kormányzat legjelentősebb problémája éppen ezért a tömegbázis kérdése. És ez az a terület, ahol – ha e kérdésre nem fordítanak kellő gondot – könnyen megbosszulhatják magukat a nyilvánvaló sietségben elkövetett és a fentebb érintett forrásokból fakadható hibák. Kétségtelen, hogy azok, akik Románia sorsát irányítják, a múltban határozottan elébe helyezték a tömegbázis kiszélesítésével kapcsolatos problémáknak a tisztán politikai kérdéseket, most pedig mintha ez a magatartás csak annyiban változott volna, hogy a politikai vonal mellett a gazdaság prioritását hangsúlyozzák. – Hogy miben keresendő e magatartás oka, arra nehéz volna egyértelmű választ adni. Vannak, akik arra vezetnek vissza e jelenséget, hogy Románia mintegy versenyben érzi magát az öt környező többi népi demokráciákkal. Mindenképpen azon van, hogy bizonyos kezdeti hátrányait behozza és magának e képzeletbeli verseny nyerteseként bizonyos elsőszülöttségi jogot biztosítson. Ennélfogva erejét jelenleg a külső eredmények felmutatására koncentrálna, kénytelen elhalsztani a tömegek tudatosítása és tömegbázisa megerősítése kérdésének gyökeresebb kézbevetését. Ezt a taktikát annál is inkább követhetni véli, mert számol a románság politikailag rendkívül passzív, alkalmazkodó és a hatalom előtt mindenkor meghajló természetével.

Kérdés, hogy ez a magyarázat, amely nyilvánvalóan kissé elnagyolt, helytálló-e és egy jelentés keretében lehetetlen az okok és tényezők pontos analízisét adni. Akárhogy is áll azonban a

dolog, kétségtelen, hogy a reformok legfontosabbika Romániában majd azoknak a tömegeknek a tudatosítása lesz, melyekre a román népi demokrácia támaszkodni kíván.

Gyöngyössy
követségi tanácsos,
ideiglenes ügyvivő

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 16/b tétel, 155/48 sz., másolat.

4.

GYÖNGYÖSSY ISTVÁN KÖVETSÉGI TANÁCSOS, IDEIGLENES ÜGYVIVŐ JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK A PETRU GROZÁVAL TÖRTÉNT BESZÉLGETÉSEIRŐL

Bukarest, 1948. február 17.

18/pol.-1948.

Szigorúan bizalmas!

Moszkvából való hazatérése¹⁷ után felkerestem Groza miniszterelnököt, hogy a budapesti látogatásáról készített fényképalbumot neki átnyújtsam és a március 15-i román kormányküldöttség kijelölését szorgalmazzam. A beszélgetés inkább konvencionális és személyes síkon mozgott és ezen nem óhajtottam túlmenni, akkor sem, amidőn gratuláltam a miniszterelnöknek a moszkvai útról hazatérő román kormánydelegáció valóban nagystílusú és lelkes fogadtatásához. Válaszába azonban Groza egy olyan mellékmondatot is belefűzött, amely kellemetlenül ütötte meg fületem. Megköszönve ugyanis szerencsekívánataimat és visszatérve arra a célzásomra, hogy rövidesen a magyar kormányküldöttség utazik Moszkvába,¹⁸ ama reménynek adott kifejezést, hogy Magyarországon a népi demokrácia táborában rövidesen olyan széles és erős lesz, mint Romániában. Bár szilárd személyes meggyőződésem, hogy tömegbázis tekintetében a magyar népi demokrácia minden esetleges látszat ellenére legalább annyira előre van, mint az inkább külsődleges eredmények felmutatására törekvő román, udvariassági okokból nem akartam Grozával vitába bocsátkozni, csupán azt kérdeztem meg tőle, hogy vajon szerte melyik területen kell még különösebben megerősíteni az általunk már elért eredményeket. A miniszterelnök, aki nyilván nem várt konkrét kérdést, kissé elgondolkozott, majd azt válaszolta, hogy Magyarországon az egyházi kérdés megoldását tartja a legégetőbbnek.

¹⁷ A Groza vezette delegáció (Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca) február 2. és 4. között tartózkodott Moszkvában, a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása céljából.

¹⁸ A Tildy Zoltán, Dinnyés Lajos és Rákosi Mátyás vezette küldöttség a jelentés elküldésének napján már Moszkvában tartózkodott, és 18-án írta alá a magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt.

Talán ennek a kis intermezzónak nem is tulajdonítottam volna különösebb jelentőséget, ha egy Grozával folytatott későbbi beszélgetés azt újból eszembe nem juttatja és ki nem váltja belőlem azt a véleményt, hogy a miniszterelnök fenti megjegyzése talán nem volt véletlen.

Ez az újabb beszélgetés Grozával a román hadsereg új egyenruhájának bemutatása alkalmával zajlott le, amelyen a többi baráti államok külképviseleivel együtt a magyar követség is részt vett. A miniszterelnök szokásos kedvességével odajött csoportunkhoz és hosszasan eldiskurált velünk. Közben adjutánsa, aki mint tolmács vele volt Moszkvában, félrevonta és mosolyogva mondott valamit neki. Erre Groza visszafordulva felénk anekdotázó modorában és közben láthatólag kissé improvizálva vagy módosítva a következőket mesélte:

Moszkvában egy este függetlenül minden protokolltól intim vacsorán voltam Sztálin generalisszimusznál. Nagyon kedélyesen beszélgettünk, „húztuk egymást”. A diskurzust szárnysegédem tolmácsolta. Az emberi gyengékről volt szó és én megjegyeztem, hogy többek között van egy fő gyengeségem vagy hajlamom. Tudom – válaszolta a generalisszimusz –, a magyarok. Valóban – mondtam – szeretem, mert ismerem ezt a népet, amelynek csak az urai gőgösek és feudálisak, de elvégre a magyar népet nem lehet a magyar nemes típusával azonosítani, a nép maga, a paraszt szorgalmas, tiszta és nem lop, legalábbis nem túl sokat. Éppen ezért a magyarság valóban gyengém és bár ismerem az úri Magyarországot, szeretem a magyarokat. Én a kommunistákat szeretem, ez az én gyengém, válaszolta volna Groza elbeszélése szerint a témát ily módon lezárva Sztálin.

Hogy ez a beszélgetés valójában hogyan játszódhatott le, azt persze rekonstruálni nem lehet, hiszen ismeretes, hogy Groza impulzív módon és mondanivalóit a körülményekhez és a hallgatósághoz szabva szokott előadni. Annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy Sztálin generalisszimusz és Groza között szó volt Magyarországról és a magyarságról. Összevetve mármost Groza néhány nap előtti megjegyzését, mely szerint a magyar demokrácia a románhoz képest még hátra van, azzal, hogy saját előadása szerint is bővebben emlékezett meg Sztálin generalisszimusz előtt a magyarság „feudális, gőgös, nemesi” jellemvonásairól, talán nem egészen alaptalanul vetődhetik fel az a következtetés, hogy Groza az illetékes szovjet tényezők előtt Románia demokratikus fejlődésének jelentőségét talán éppen Magyarországgal szembeállítva igyekezett kiemelni.

Erre természetesen semmi konkrét bizonyítékom nincs, de miután a két ismertett, önmagában sem érdektelen beszélgetés, összevetve bennem ezt az impressziót keltette, szükségesnek tartottam Miniszter Úrnak nemcsak azokról, hanem az azok nyomán bennem kialakult fenti benyomásról is beszámolni, annál is inkább, mert román részről általában érezhető egy bizonyos versenytendencia, mely a szabadságszerető népek közvéleménye előtt Romániát óhajtja, mint a legfejlettebb és a legszilárdabb tömegbázisú népi demokráciát feltüntetni. Ez a tendencia az adott körülmények folytán természetesen leginkább magyar vonatkozásban nyilvánulhat meg.

*követségi tanácsos,
id. ügyvivő.*

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 16/b tétel, 455–456., másolat.

5.

A MAGYAR ÉS A ROMÁN KÜLÜGYMINISZTERIUM ÁLLÁSPONTJA A MOLDVAI CSÁNGÓK KÖZT FOLYÓ KITELEPEDÉSI AGITÁCIÓVAL KAPCSOLATBAN

Budapest, 1948. március 9., Bukarest, 1948. március 27.

A

**Heltai György miniszteri tanácsos átirata a bukaresti követség ügyvivőjének,
Gyöngyössy Istvánnak. Budapest, 1948. március 9.**

865/pol.-1948.

Közlöm Ügyvivő Úrral,¹⁹ hogy a Belügyminiszter Úrnak – hozzám intézett átirata²⁰ szerint – tudomására jutott, hogy a moldvai csángók között, valamint Erdély egyes részein propaganda folyik Magyarországra történő áttelepítésük érdekében azzal az ígérettel, hogy az áttelepülők itt földet kapnak.

Felkérem Ügyvivő Urat, szíveskedjék a romániai magyar sajtóban, esetleg a rádióban olyan értelmű felhívást közzétenni, mely szerint intézményes áttelepítés és az áttelepülők részére földjuttatás nincs és az illegális határátlépők tolonc-úton irányítatnak vissza Romániába.

A miniszter rendeletére:

*Heltai György
miniszteri tanácsos*

B

**Gyöngyössy István követségi tanácsos jelentése Molnár Erik külügyminiszternek a
hivatalos közlemény közreadásáról.
Bukarest, 1948. március 27.**

35/pol.-1948

Rend. szám: 865/pol.-1948.

A fenti rendelet utasításainak megfelelően az alábbi közleményt juttattam el a román rádió Magyar óra szerkesztőségéhez, valamint a következő lapokhoz: *Világosság*, Kolozsvár; *Népújság*, Brassó; *Új Élet*, Nagyvárad; *Jövő*, Arad; *Fáklya*, Nagyvárad; *Szabad Szó*, Marosvásárhely; *Szabad Szó*, Temesvár; *Szabad Élet*, Szatmárnémeti; *Szabadság*, Nagyvárad.

„Tekintettel arra, hogy az utóbbi időben lelkiismeretlen felbujtók újból olyan híreket terjesztenek az erdélyi magyarok és moldvai csángómagyarok körében, melyek szerint a Magyarországra

¹⁹ Gyöngyössy István követségi tanácsosról van szó. A magyar diplomáciai képviselőlet vezetését 1948. március 25-én vette át Széll Jenő, immár követi minőségben.

²⁰ A Belügyminisztérium Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) részéről Bálint József rendőr alezredes 1948. február 23-i átiratáról van szó. (Az irat megtalálható az itt közölt dokumentum mellett.)

való letelepedésre lehetőség nyílik, és a betelepülők Magyarországon földet kapnak, a Magyar Köztársaság bukaresti követsége újból a legnyomatékosabban felhívja a figyelmet, hogy Magyarországra betelepítés nincsen, és ennél fogva földhözjuttatásról sem lehet szó, éppen ezért senki se üljön fel a híreszteléseknek, ne adogassa el ingó vagy ingatlan vagyonát, és ne induljon neki a bizonytalanságnak. A magyar határőralakulatok senkit sem engednek be Magyarországba, akiknek pedig mégis sikerül magyar területre jutniuk, azokat tolonc-úton irányítják vissza Romániába.”

A fenti lapok közül eddig a *Világosság*, *Szabad Szó*, *Temesvár*, *Új Élet*, *Szabad Szó*, *Marosvásárhely*, *Fáklya* ismertette a követség közleményét.

Folyó hó 26-án Nagy Csaba, a rádió Magyar órájának szerkesztője telefonon arra kérte a követséget, tekintsen el a közlemény rádió útján történő ismertetésétől. A szerkesztőség a közleményt a román Külügyminisztériumnak küldte meg, ahol arra az álláspontra helyezkedtek, hogy tömeges kivándorlásról nem lehet beszélni, szörványos esetek talán előfordulhattak, politikailag pedig olyan téves értelmezésre adhat alkalmat, mintha a magyarok tömegesen menekülnének Romániából. Ilyenformán a román Külügyminisztérium – amely bizonyára e pillanatban még nem szerzett tudomást a közleménynek a lapokban való megjelenéséről – nem tartja helyénvalónak a közleménynek a román rádióban való beolvasását.

Gyöngyössy
követségi tanácsos

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium adminisztratív iratai Románia, XIX-J-1-k, 44. doboz, 30/d tétel, 8656/pol.-1948.

6.

GYÖNGYÖSSY ISTVÁN KÖVETSÉGI TANÁCSOS, IDEIGLENES ÜGYVIVŐ JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK A FELEKEZETI ISKOLÁK VÁRHATÓ ÁLLAMOSÍTÁSÁRÓL

Bukarest, 1948. március 18.

32/pol.-1948.

A közelmúltban nyilvánosságra hozott román alkotmánytervezet 28. §-ának második bekezdése ekképpen intézkedik: „Egyetlen vallásos közületnek vagy felekezetnek sincs joga általános jellegű tanintézetet nyitni, hanem csak a vallásos kultusz személyzetét kiképző különleges iskolákat, az Állam ellenőrzése alatt.”²¹

Ez a rendelkezés ugyan még nem lépett érvénybe, de a Közoktatásügyi Minisztérium egy, a mai napon megjelent rendeletével az összes felekezeti iskolákat már az ún. ideiglenes iskolabizottságok vezetése alá helyezte, ami az államosítás első fázisa.

A román tannyelvű, tehát görögkeleti és görögkatolikus felekezeti iskolák száma aránylag csekély, miután a régi Romániában az oktatásügy fejlődése már abban az időben indult meg,

²¹ *A Román Népköztársaság Alkotmánytervezete.* H. é. n., Népi Demokrácia Frontja kiadása, 6.

amidőn azt már állami feladatnak tekintették, Erdélyben viszont a román nyelvű felekezetek a trianoni béke után szívesen hártották át iskolafenntartási gondjaikat az államra.

Más a helyzet magyar vonatkozásban. A három magyar nyelvű felekezetnek, a református, a katolikus és unitáriusnak nemcsak igen számos,²² de igen komoly történelmi tradíciókkal bíró iskolái vannak Erdélyben, mint pl. a református nagyenyedi Bethlen és a kolozsvári református, unitárius és katolikus kollégiumok, amelyek mindegyike 300 esztendőnél régebbi alapítású, és most az államra átszállandó magyar jellegű célvagyonnal rendelkezik.

Amennyiben ezek az intézmények továbbra is a magyar kultúra szolgálatában maradnak, úgy államosításuk csak az egyházaikat érinti súlyosan, ha azonban ezen a téren is eltolódás következne be, úgy a rendelkezés magát az erdélyi magyarságot sújtaná. Tekintettel arra, hogy egyes magyar jellegű felekezeti iskolák épülete és felszerelése elsőrangúnak mondható, bizonyos aggodalom nyilvánul meg azirányban, hogy racionális épületelosztás címén azokat esetleg román tannyelvű állami iskoláknak fogják juttatni, miután a Közoktatásügyi Minisztériumon belül szervezett külön magyar iskolaügyi igazgatás tervezett megszüntetésével a magyar befolyás a minisztériumon belül csökkenni fog.²³

Gyöngyössy s. k.
követségi tanácsos, id. ügyvivő

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b tétel, 3423/1948 sz., Keresztes Zoltán követségi titkár által hitelesített másolat.

7.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK A PETRU GROZA MINISZTERELNÖKNÉL TETT BEMUTATKOZÓ LÁTOGATÁSÁRÓL

Bukarest, 1948. április 12.

39/pol.-1948.

Miniszter Úrnak tisztelettel jelentem, hogy folyó év április hó 5-én Gyöngyössy István követségi tanácsos úr kíséretében bemutatkozó látogatáson jelentem meg dr. Groza Péter úrnál, a román kormány miniszterelnökénél.

²² Az 1948. augusztus 3-i *Monitorul Oficial*ban megjelent 175. sz. törvény összesen 468 római katolikus, 531 református, 266 evangélikus és 35 unitárius felekezeti iskolát államosított.

²³ 1945 és 1948 között Brassó és Kolozsvár székhellyel két magyar tankerületi főigazgatóság működött, keretükön belül pedig 11 tanfelügyelőség. A minisztériumban külön vezértitkárságot állítottak fel a kisebbségek nyelvén folyó oktatás felügyeletére. A kvázi oktatási autonómia eme intézményeit az 1948. augusztus 3-i tanügyi törvény számolta fel. Bővebben lásd Vincze, 1997. 1–2. sz., 393–414.

Bemutatkozásomnál azonnal kormányom és a magyar nép őszinte szerencsekívánatait fejeztem ki a román demokrácia hatalmas választási győzelme²⁴ alkalmából. A miniszterelnök úr ezen gratulációt megköszönve úgy válaszolt, szívből kívánja, hogy a magyar nép is rövidesen ilyen sikert érjen el, mert amíg a magyar demokrácia jelenlegi formájában továbbra is a román demokrácia eddigi politikai eredményei mögött elmarad, addig nagyon nehéz országaink között az általa oly kívánatos szoros együttműködést megvalósítani. Ezt a túlságosan egyértelmű célzást a gyakran hallható haladottabb romániai állapotokra, lényegileg válasz nélkül hagytam, csupán azt mondtam, a magyar demokrácia is azon van, hogy további intézkedésekkel biztosítsa népünk felemelkedését és a demokratikus haladást.

A miniszterelnök úr ezután hosszasan ismertette, hogyan és milyen eszközökkel vette rá a román egyházak képviselőit, hogy a román köztársaságra a hűségesküt letegyék. Teljes részletekkel felolvasta előttem különböző egyházi vezető férfiak hűségnyilatkozatait, majd az ő beszédét a román egyházak vezetőihez. Büszkélkedett velem, hogy ez is olyan eredmény, ami neki már sikerült, de a magyar demokráciának még nem. Azt válaszoltam, hogy számunkra a katolikus egyház és a magyar demokrácia viszonyának rendezése szempontjából hasznos kezdeményezés és példamutatás, ahogyan a román demokrácia ezt a kérdést megoldotta, egyben megkértem őt, hogy az általa felolvasott egyházi hűségnyilatkozatokról egy példányt bocsásson rendelkezésemre, hogy ezt Magyarországon illetékes tényezőknek bemutathassam. Ennek ő készséggel eleget is tett.²⁵ A szóbanforgó jegyzőkönyvet ezért Miniszter Úrnak jelentésemhez tisztelettel mellékelem.

*Széll
követ*

Melléklet:

Vásárhelyi János, református püspök

Miniszterelnök Úr!

Méltóztassék megengedni, hogy úgy, ahogy biztosítja a Román Népi Köztársaság kormánya nemzetiségünknek, egyházunknak szabad szólását, anyanyelvünkön is, kifejezzem azt a tiszta bizalmat és ragaszkodást, amellyel egyházunk viseltetik Miniszterelnök Úrral és kormányával szemben és biztosítom arról, hogy a történelmi élet nagy feladatainak megértésével igyekezik egyházunk a maga nagy küldetését betölteni és Krisztus szolgálatában a Román Népköztársaság javát munkálni.

²⁴ 1948. március 28-án parlamenti választásokat tartottak Romániában. A kommunista párt vezette koalíció, a Népi Demokrácia Frontja (mely az MNSZ-t is magában foglalta) 405 mandátumot (93%) nyert el a 414-ből.

²⁵ Az akta belső feljegyzésében az olvasható, hogy az „Osztályvezető úr utasítása szerint a külföldi egyházfőknek a népi demokráciával szembeni hűségnyilatkozatait össze kellene gyűjteni és külön dossierban kezelni, esetleges későbbi felhasználás céljából. Ezért csatolandók a vonatkozó belgrádi és szófiai jelentések, valamint bekérendők Varsótól és Prágától a hasonló tárgyú egyházfői megnyilatkozások.”

Nagy reformátorunk, Kálvin az egyházat Isten iskolájának nevezte és azt kívánta, hogy az egyház hűséges, önfeláldozó, bátor, szolgálatra kész embereket neveljen ennek a társadalomnak, az országnak, annak a népnek a javára, amelyben dolgozik.

Az én egyházam halás öntudattal gondol mindig arra, hogy Excellenciád ismeri a mi egyházunk szellemét, munkáját, Excellenciád mindig kitüntető elismeréssel emlékezett meg arról a munkáról, amelyet egyházunk Excellenciád életében is végezhetett. Megköszönöm, hogy egyházunk részére alkalmat adott erre a megnyilatkozásra, a munkámat felajánlva, egyházam nevében az esküt leteszem.

Kiss Elek unitárius püspök

Szeretettel hozom unitárius egyházunk igazgatótanácsának üdvözlét Miniszterelnök Úrnak és kormányának abból az alkalomból, hogy mint egyházunk püspöke és legelső szolgálója itt állhatok a többi püspök testvéreink között és ezzel a ténykedéssel is bizonyítva szolgáljuk a Román Népköztársaság ügyét és ezáltal az emberiség fejlődését.

Kívánom az egyházam nevében és érdekében, hogy az Isten, a mi Atyánk vezesse az egész emberiséget a haladás útjára és legyünk egymás testvérei Isten országában.

Kívánok személyileg is minden jót Miniszterelnök Úrnak, áldja és szentelje meg az Isten munkáját és szolgáljon az emberiség haladására.

Abban az ígéletben, hogy egyházunk mindig azon lesz, hogy a nép érdekében a legtöbbet tehesse, amit tehet Isten szolgálatában, leteszem az esküt.

Dr. Groza Péter miniszterelnök

Magyar nyelven folytatom beszédemet, miután a hangsúlyt arra kell fektessük, hogy egymást megértsük. Ez a lényeg és e lényegyet sohase áldozzuk fel a formáért. A mai ünnepség első tétele is a mi szempontunkból ez, hiszen nem csupán egyházi formalitásról van itt ma szó. Hanem egy olyan tényről, amely bekapcsolódik a fejlődés törvényébe és mi irgalom nélkül vagyunk alávetve egy fejlődési törvénynek: a haladás törvényének, az örök mozgás törvényének. Ez az örök mozgás, ami annyira általános, annyira elárasztja a mindenséget az égitestektől lefelé magáig az emberig, – hozzákapcsolódik az egész emberiség sorsához. A szellem folytonos fejlődését is, az intellektuális műveltséget, az „isteni szikrát” is ez a törvény ültette az emberiségbe. Az embernek ideális lenne helytállani. Ideális lenne egy paradicsomi nyugalomban élni, hiszen onnan is indultunk el eredetileg – de aztán kiharcoltunk onnan bennünket az Úr, le, a földre és ráutalt arra, hogy a földi életben küzdjük végig életünket s helyt kell álljunk szenvedések és fájdalmak közepette is. Szenvédések és fájdalmak között, amelyeket a Paradicsomban nem ismertünk. A földi, materiális élet kötelez bennünket arra, hogy szakadatlanul arra törekedjünk, hogy ezt a földi létet könnyebbé tegyük. Tehát erre az örök parancsra vezethető vissza az emberiség fejlődése, legyen az gazdasági, társadalmi vagy pedig politikai.

Ma mi az emberiség történelmében egy új korszak kapujánál állunk. A történelem megtanít arra, hogy ezek az úgynevezett korszakok határozottan és elismerhetően határkövekkel vannak megjelölve. Volt egy primitív közösség, volt egy rabszolgarendszer, volt egy feudális rend-

szer a maga jobbágyintézményével és volt egy polgári társadalom is, amely igen sokat tett az emberiség fejlődéséért a felvilágosodás, a tudomány, a technika fejlesztéséért.

De sajnos, ez a polgári társadalmi rendszer is alá van vetve az örökmozgás törvényének, mely a folyamatos haladás felé determinál. Mert – eltekintve az időleges szenvedésektől, a „szülési fájdalomtól”, az emberiség mégiscsak előre és nem hátrafelé halad. Senki sem állíthatja ennek az ellenkezőjét. Természetesen nem nyílegyenes vonalon való haladás ez, hanem bizonyos áldozatokkal, szenvedésekkel jár, amelyek árán kell megváltani egy újabb életet. Mindent meg kell fizetni. „Ember küzdj és bízva bízzál!” – mondotta Madách az *Ember tragédiájában*. Amikor a földre plántált bennünket az Úr, ezt a kiváltságot róttá reánk: küzdeni, harcolni és megszolgálni mindenért, amit el akarunk érn.

Ennek az új korszaknak, a történelem ez új fázisának a küszöbén nekünk első kötelességünk szolidárisan, vallásra és fajra való tekintet nélkül együttműködni, hogy az új társadalmi rendszer megszületése minél kevesebb fájdalommal járjon. Együttműködni, hogy kizárhassuk a felesleges áldozatokat. Együttműködni, hogy a súrlódási felületeket minél szűkebbre szorítsuk. Együttműködni, hogy ezt a szülési korszakot minél kevesebb szenvedéssel éljük át.

Megakasztani a történelmi fejlődést nem lehet és végzetes hiba lenne, ha az egyház képviselői, a keresztény egyházak jelenlevő képviselői a krisztusi tanításokra való hivatkozással hadat üzennének azoknak, akik előharcosai voltak annak az új társadalmi rendszernek, amely a polgári társadalmi rendszer lealkonyulása után, íme, szemeink előtt születik, a szociális társadalmi rendszernek.

Az én kormányom több száz börtönben töltött évnek és szenvedésnek a képviselője. Van nekünk közöttük, akik 10-12-14 évi nehéz fegyházat viseltek. És érdekes az, hogy a fegyház nem törte meg ezeket az embereket. Sőt, a szenvedés megerősítette őket és utána még határozottabban, még nagyobb lendülettel folytatták a harcot nagy eszméik szellemében. – Gondoljunk Krisztus szenvedéseire. Ezek lezajlottak három nap alatt – Krisztust keresztre feszítették, de az eszmét, a keresztény hitet nem tudták megölni, az tovább él. És ezt a mai társadalmi rendszert is óriási szenvedések, hatalmas erőfeszítések árán készítették elő nekünk az előharcosok. És szenvedéseik nem zajlottak le három nap alatt. Voltak – mint mondám, akik sok évet töltöttek nehéz, sötét börtönben, nagyobb részt láncra verve.

Végzetes hiba lenne tehát, ha Krisztus tanítására vakon hivatkozással mi ezeket a vértanúkat magunknak nem tartanók. Az ő munkájuk egy olyan ügy szolgálatában állott, amely mindinkább és inkább az egész emberiség közös ügyévé válik. Mert hiszen az egész föld kerekéségén a dolgozók azok, akik a gyárakban, bányákban föld alatt, kint a mezőn munkájukkal építik a társadalmat. Ezek a hatalmas tömegek mindenkor arra törekszenek, hogy lerázzák, lefejtsék magukról a kapitalista rendszer igáját. Hogy senki se élvezhesse többé az ő munkájuk gyümölcsét munka nélkül. Hogy a trösztök és a dollárkirályok ne tudják továbbra is kizsákmányolni a népeket. Ezek a tömegek, amelyek saját jobb jövőjükért dolgoznak, tudatában vannak annak, hogy ha lerázzák magukról a kizsákmányoló igáját, úgy előrehaladnak, maguknak jólétet teremtenek és magasabb kulturális színvonalú élethez jutnak. Mert nem kell külön rámutatnunk arra, hogy ezek a tömegek a letűnő rendszer uralma alatt mily óriási kulturális és gazdasági nyomorban éltek. Tessék végigsétálni Moldván a Regátban vagy Erdélyben, Biharban vagy Máramarosban és végignézni ezeket a lehetetlen helyzetben sínylő parasztokat, tetvekkel, rühel telt rossz odúban élő embereket és tessék megnézni kulturális viszonyaikat. És ugyanakkor nézzük ezt az aranyozott mennyezetű fényes palotát, ugyanakkor épültek a többivel

együtt 40-50 évvel ezelőtt, bojárók építették. Tessék összehasonlítani ezeket a palotákat azoknak a jobbágyoknak nyomorult viskóival.

Túl nagy volt ez a társadalmi ellentét, sem hogy állandósítani lehetett volna. Még azzal sem, hogy szimbóluma volt egy király, amely arra a tényre alapozta létét, hogy „Isten kegyelméből” uralkodik. Mindig elítéltem magamban azt a merészséget, hogy egy földi ember – egy király – magának vindikálja azt a kizárólagosságot, hogy magát Isten kegyelméből valónak tekintse ezen a földön. És nem találtam sem Krisztus beszédeiben, sem a Szentírásban annak megfelelő szöveget soha, hogy Istennek kedves lenne a monarchikus rendszer. Azt hallottam – és jólesően hallottam ma itt is, hogy „add meg a Caesarnak, ami a Caesaré”. Én hiszem, hogy minden államforma, amit egy nép magának kiválaszt, Istennek kedves – ha ez az államforma a nép ügyét szolgálja. És így természetes folyamatnak tekinthető az is, hogy mi a királyságot likvidáltuk, hiszen amit ez az intézmény szimbolizált, az a kizsákmányoló gazdasági rendszer volt, ami íme, megbukott a földteke nagy részén. És véglegesen bukott meg. És meg fog bukni a földteke másik részén is, mert a fejlődés törvényének irgalmatlanul alá van vetve mindenki. Annál inkább, minél inkább távolodik el a fejlődési vonaltól. Az ultrakapitalista rendszer, amely még a világ egy részében kormányon áll, éppen azért, hogy gátat épít egy folyamatnak, amelyet meggátolni nem lehet, ezzel gyorsítja saját végét.

Vallomást tettem arról, hogy dialektikus módon, materialista szellemben gondolkodom. Hosszas tanulás után sajátítottam ezt el és jöttem rá arra, hogy a fejlődés törvényei az emberiséget kollektíve kötelezik és nem vonhatja ki magát senki alóluk. Ezek a törvények maradnak akkor is, ha Marx és Lenin hirdeti őket. És rájöttem arra is, éppen ezen a helyen, pár évi tapasztalat után, hogy amennyire dialektikusan kell gondolkoznunk földi létünk irányításában, éppen annyira kell óvakodnunk attól, hogy a vallásos hitélet irányítását is mi vindikáljuk magunknak. Azért vannak intézményeink, az egyházak, amelyek vállalják az emberi vallásos hit irányítását, melyek ápolják az emberi lélekben létező hitet – mert amíg az ember még nem ismer mindent, amíg a nagy ismeretlen előtt áll, a hit is él benne –, ezzel az egyházzal szemben tisztelettel viseltetünk. És ez ellen a természetes érzés ellen felvenni a harcot épp olyan nagy hiba lenne, mint amilyen hiba lenne a hitélet képviselői részéről felvenni a harcot a materialista törvények ellen és azok ellen, akik ezeket a törvényeket védelmezik, magyarázzák, végrehajtják.

Ez a munkamegosztás, a hitélet terén működő egyház képviselői és a materialista életet irányító politikai tényező között biztosít bennünket arról, hogy koordinálva a munkát, maradhatunk a zökkenés nélküli fejlődés útján. Úgy ahogy az indult 1944 őszén és még inkább 1946. március 6-án.

Tudjuk aztán, hogy sok hibát is követtünk el. A kormány is és én magam is. És még fogunk hibákat elkövetni. De csak az nem hibázik, aki nem dolgozik. Tudjuk azonban azt is, hogy mások is hibáztak. De tudjuk azt is, hogy tovább akarunk haladni, előre, lehetőleg súrlódások, felesleges áldozatok nélkül. Azok a szenvedések, amelyek mégis előttünk zajlanak le, azok az incidensek, amelyek egyes embereket elsomorítanak, az intézkedések egyházi személyek ellen, az úgynevezett kazuisztikák, sajnos léteznek, azonban mi nem helyezhetjük és ne helyezzük a súlyt ezekre a konkrét esetekre, amelyek egyik vagy másik fél rovására – de lehet, hogy mindkét fél javára – történnek. Ha panaszkodunk amiatt, hogy letartóztattak egy egyházi férfit, keressük magunkban is a hibát. Nem egy esetben állapítottam meg én magam, hogy igenis, ő volt a hibás, mert provokált. Amint azt is megállapítottam többször, hogy az állami közegek hibáz-

tak. Tökéletes igazság nincs, de relatív van, és nekünk kötelességünk közös nevezőre hozni munkánkat mindkét táborban és biztosítani a lehető nyugodt fejlődést.

Azonban nem tudom eléggé aláhúzni, hogy mi gazdasági, pénzügyi, politikai és általában földi berendezkedésünket, amelyért mi küzdöttünk és harcoltunk, megvédjük. Ez a miénk, ezt mi irányítjuk, az irányítást végezzük az örök mozgás törvényének szellemében, tudatában annak, hogy megállás nincs és csak előre haladhatunk – soha hátra.

Szívből köszönöm az itt elhangzott kijelentéseket. Köszönöm, annál is inkább, mert ezek a nyilatkozatok tanúbizonyságot tettek arról, hogy az eskütétel nem tekinthető egyszerű formalitásnak, hanem a lelkiismeret ügyének, amely így indokolásra is készíti azokat, akik esküt tettek.

Nehézségek még lesznek. Azonban a mi célunk az – és kérem, szeretettel kérek mindenkit, segítsenek a munkánkban, hogy a bajok minél kisebb számban jelentkezzenek és azokat idejében lehessen eliminálni. Így értük el azt, hogy egy történelmi fejlődési fázisban elhelyezkedhessünk, amint országunk már elhelyezkedett – felesleges áldozatok nélkül.

Kívánom tiszta szíveimből, hogy munkahelyükön ily értelemben hűen fejthessék ki hivatásukat, és hogy megérjük azt, hogy meggyőződjön mindenki arról, hogy szeretettel hegyeket lehet megmozgatni és azt is, hogy következetes, erős munkával mindenkit meggyőzünk arról az igazságról, amelyben mi hiszünk.

Pacha Ágoston a római katolikus püspökök nevében

Mi hálásan vesszük, hogy nekünk alkalmat nyújtottak arra, hogy az állam iránt való hűségünk, lojalitásunk tanúbizonyságát ne csak egyházi beszédekben, hanem szent esküvel is bizonyíthassuk. Mert nekünk az eskü nem forma, nekünk valóban „slujba”, fogadalom Isten előtt népünkkel szemben és azokkal szemben, akik minket erre meghívtak.

Megköszönjük, hogy a Miniszterelnök Úr újból és újból hivatkozott a kereszténység tanításaira, Krisztus szeretetére. Tudjuk és érezzük újból és újból – hiszen papi családból származik és mélyen tisztelt felesége is ilyen családból származik – nekünk tehát fel kell tételeznünk, hogy jó érzéssel és nagybecsüléssel van a keresztény elvek iránt.

Mi mindannyian, püspökök és papok érezzük, hogy akik reánk vannak bízva, akikért mi felelünk, azok akkor válnak a nemzet honpolgárainak, a dolgozó népnek a legtökéletesebben javára, ha hivatásukat minél hűségesebben teljesítjük. És ezt akarjuk is.

Megköszönjük Miniszter Úr szavait a két dolgozótáborról és hogy minket is ilyen dolgozóknak tart és mi is azoknak tartjuk magunkat, akik sok bajjal, gonddal készülünk erre a szolgálatra.

Áldja meg a jó Isten azt, aki ennek a népnek az édesatyja. Áldja meg a dolgozó népet, a szegény népet, áldja meg azokat is, akiket ennek a nemzetnek az élére állított, hogy ezt a munkát megbecsüljék és előmozdítsák.

Ajánljuk mindnyájan magunkat Miniszterelnök Úr további szíves figyelmébe és munkáját Isten áldásába.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b tétel, 433/48 sz., másolat.

8.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK AZ ERDÉLYI MAGYAR EGYHÁZAK HELYZETÉRŐL

Bukarest, 1948. május 29.

55/pol.-1948.

Május hó 28-án látogatást tettem Takács Lajos nemzetiségügyi alminiszternél.²⁶ Hosszú, másfél órás beszélgetésünk legnagyobbreszt az iskolák államosításának és az egyház és állam viszonyának kérdése körül forgott. Igen elismerően nyilatkozott a magyar református egyház zsinati határozatáról. Takács Lajos mosolyogva megjegyezte: hosszú idő után ez az első eset, hogy egy magyarországi esemény romániai visszhangjában a demokráciát erősítik. Szavait természetesen megmagyarázta, mondván: hogy itt nem a magyar demokrácia eredményeire vagy a magyar reakció elleni harc egyes lépéseire gondol, hanem arra, hogy a magyar restauráció egyes megnyilatkozásait gyakran igyekezett a román reakció a maga céljaira felhasználni. A magyar református egyház közismert 10 pontja igen nagy segítséget jelentett a román demokráciának. Ennek hatása megmutatkozott három nappal ezelőtt Nagyváradon, Arday Aladár új, nagyváradai református püspök beiktatásának ünnepein, ahol a kormányt ő, Takács Lajos képviselte. Arday beszédében teljes mértékben a magyar[országi] reformátusok álláspontjára helyezkedett, sőt nyilvánosan kijelentette, hogy a magyar[országi] reformátusok álláspontja egyetemes református álláspontnak tekintendő. Még nagyobb jelentőséget tulajdonít a másnap, ugyancsak Nagyváradon tartott erdélyi református zsinaton²⁷ Vásárhelyi János püspök kijelentéseinek. Vásárhelyi püspök itt kijelentette, hogy a református egyház lényegéből folyó kötelezettség teljes odaadással részt venni minden olyan munkában, mely a népek felszabadítását és a demokratikus haladás diadalra juttatását szolgálja. Az alminiszter készségesen átadta nekem mindkét beszéd hiteles szövegét, azzal, hogy azt kormányomnak eljuttathatom, hiszen ők is a két beszédet változtatás nélkül publikálni akarják. A beszédekert jelentésemhez tisztelettel csatolom.²⁸ Gondoskodtam róla, hogy e két fontos megnyilatkozás MTI-jelentés formájában a magyar közvélemény tudomására kerüljön. Úgy gondolom, hogy az egyházak és a magyar demokrácia viszonya szempontjából igen hasznos publikálnunk, hogy a magyar református egyház ismert pozitív állásfoglalása nem valami elszigetelt jelenség. Nem tudom, hogy az innen küldött MTI-jelentés milyen kurtításban fog napvilágot látni, éppen ezért azt hiszem, Miniszter Úr további felhasználás lehetőségeit fogja látni a két beszédből.

²⁶ Az „alminiszter” a magyar sajtóban meghonosodott (tudatos) „félreformátus”, valójában Takács államtitkári rangban felügyelte a kisebbségi ügyeket.

²⁷ A zsinat 1948. május 24-én volt.

²⁸ A melléklet, melyet nem közlünk, megtalálható az itt közre adott irat mellett. Közli Molnár János: *A Nagyváradai (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története 1944–1989*. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása, Nagyvárad, 2001, 442–447.

Az erdélyi reformátusok teljes egészében elismerték az államnak azt a jogát, hogy az oktatásügy minden fokozatát egyedül vegye kezébe. Néhány jelentéktelen kérésüket hangoztatták csupán e kérdésben. Egyik az, hogy valamilyen formában az egyház tovább gyakorolhassa ellenőrzését és befolyását az egykori református iskolák munkájában. Ennek – mondotta az alminiszter – nem is lesz akadálya olyan formában, hogy a presbitériumok demokratikus tagjait, vagy a loyálisan viselkedő református lelképásztort be fogják venni az iskolaszékekbe. Másik kérésük volt a reformátusoknak, hogy ne érje vagyoni sérelem az egyházat a régi, nagyhírű erdélyi kollégiumok államosításával kapcsolatban. Ezt a problémát a román kormány hasonlóan kívánja megoldani, mint ahogyan az első világháború után a görög katolikus egyházi iskolák államosításánál jártak el. Csupán az iskolát államosítják, a hozzátartozó tanfelszereléssel és könyvtárral. Azokat az ingatlanokat, földbirtokokat (szőlő stb.), amelyek az iskola fenntartását célozták, meghagyják változatlanul az egyház birtokában, az iskola fenntartásának költségeit pedig az állam teljes egészében magára vállalja.

Ami az iskolaállamosítás menetét illeti, egyelőre az adatgyűjtő tevékenységnél tartanak. Teljesen biztos azonban abban, hogy szeptemberben az új tanév megnyitásakor csak állami iskolák lesznek már Romániában. A román állam és a református egyház viszonya szempontjából nem érdektelen Takács Lajosnak az a megjegyzése, hogy a reformátusok öt személy szerint megkérték, vegyen részt az egyik egyházmegye gondnokságának munkájában, és úgy látja, hogy a román köztársasági kormány számára ezt a részvételt engedélyezni, sőt elősegíteni fogja.

Sokkal nehezebb a helyzet a katolikus egyház kérdésében. A román katolicizmus vezető személyisége, Márton Áron gyulafehérvári püspök, aki nem hasonlítható Mindszentyhez. A német időkben feddhetetlen magatartást tanúsított és a felszabadulás után a román demokrácia vezetői mind a mai napig, személyes barátkozás formájában is (pl. Vasile Luca) azon voltak, hogy jó viszonyt teremtsenek meg vele. Az iskolák államosítása kérdésének felvetése óta azonban úgy látszik, hogy a legelkeseredettebb harc elkerülhetetlen lesz a katolikus egyházzal. Az államosítás elvetésekor Márton Áron püspök egy találkozás alkalmával azt mondotta Takács Lajosnak, hogy e probléma miatt négy napja sem enni, sem aludni nem tud. Az együttműködést sem e beszélgetéskor, sem azóta, nem tudták helyreállítani. Márton Áron úgyszólván kivonta a véres kardot és minden rendelkezésére álló eszközzel támadásba ment át. Nyilvánosság előtt kijelentette, az egyháznak Istentől eredő joga, hogy oktasson, ehhez nyúlni nem lehet. Ugyanakkor a nunciatúra itteni vezetője²⁹ tiltakozó jegyzéket nyújtott át a külügyminiszternek³⁰. A román demokrácia és a román katolikus egyház viszonya tehát lényegében ugyanaz, mint Magyarországon, azzal a különbséggel, hogy a katolicizmus számaránya az országban a miénknél jóval csekélyebb. 15 millió lakosból mindössze hárommillió. E katolikus ellentámadásnak azonban éppen magyar szempontból vannak súlyos veszélyei. Márton Áronnak Csík megyében van igen nagy befolyása, és ezt a befolyását igyekszik is mindenképpen érvényesíteni. Ért is el bizonyos eredményeket, és Csík megyében jelenleg olyan jelenségeket tapasztalnak, amilyenek Magyarországon is gyakoriak voltak, hogy ti. a katolikus lakosság morális probléma elé van állítva: lehet-e jó állampolgár a népi demokráciában az, aki jó katolikus. Ha Márton Áronék éppen Csík megyében komolyabb tömegbázisra tudnának szert tenni, ez gyakorlatilag

²⁹ Patrick G. O'Hara.

³⁰ Ana Pauker.

azt jelentené, hogy a román népi demokráciában egyetlen szervezett reakciós erő éppen a színmagyar Csík megyében lenne. Ezt a veszélyt elkerülni eminens érdeke a romániai magyar nemzetiségnek.

Széll Jenő
követ.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 16/b tétel, 336/48 sz., 481-483., másolat.

9.

IKLÓDI DEZSŐ KÖVETSÉGI TANÁCSOS JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK A ROMÁNIAI ÁLLAMOSÍTÁSOKRÓL

Bukarest, 1948. június 12.

62/gazd.pol.-1948.

2 melléklet³¹

Fenti tárgyban tisztelettel jelentem a következőket:

A Román Népi [*sic!*] Köztársaság Nagy Nemzetgyűlése a tegnapi összehívott ülésén egyhangúan szavazta meg „az ipar-, bank-, biztosítási, bánya- és szállítmányozási vállalatok államosításáról szóló törvényt”, mely a román népi demokráciának ez ideig legfontosabb gazdasági rendelkezése.

A Román Munkáspárt Központi Bizottsága a folyó hó 9. és 10-én megtartott plenáris gyűlésein tárgyalta le a törvénytervezetet, melyet a Minisztertanács folyó hó 11-én 10³⁰ órakor megnyitott és 11 órakor már be is fejezett ülésén hagyott jóvá. A nemzetgyűlés 10³⁰ órakor nyitotta meg ülését, melyet már 15 órakor befejezett.

Csatoltan felterjesztem az *Agerpress* 291. számát, mely teljes egészében közli az államosítási törvényt és annak az államosított vállalatok jegyzékét tartalmazó mellékleteit, továbbá Kovács György sajtóattachéjának a nemzetgyűlés külsőségeiről szóló jelentését és a törvény fontos rendelkezéseit tisztelettel ismertetem a következőkben:

Az 1.) szakasz általánosságban kimondja, hogy államosítás tárgyát képezik az összes földalatti javak, melyek a román népi köztársaság alkotmányának életbeléptetésekor nem voltak az állam tulajdonában, valamint azok az egyéni cégek, vagy bármely magántársasági, vagy társulási vállalkozás formájában működő ipar-, bank-, biztosítási, bánya- és szállítmányozási vállalatok, amelyeket a törvény csoportonként külön kritériumok szerint állapít meg.

Ezek a kritériumok a legváltozatosabbak. Bizonyos csoportok minden kritérium nélkül teljes egészükben államosítás alá esnek (pl. villamosenergiát szolgáltató vállalatok, vas-, arany-, ezüst-

³¹ A mellékleteket nem közöljük, megtalálhatóak a jelentés mellett.

bányák, cementgyárak, táblaüveggyárak stb.) más csoportokba tartozó vállalatok a törvény kiegészítő részét képező 29 jegyzékben vannak felsorolva – a többieknél az alkalmazottak száma, az üzemnél levő meghajlott gépek lóereje, az üzemi gépek száma és nagysága, vagy a termelési, vagy feldolgozási kapacitás az államosítás kritériuma.

A törvény rendelkezései alá esik minden oly vállalat, melynél az államosítás valamely kritériuma 1938. január 1. és a törvény közzététele közötti időtartamban bármikor fennállott.

Ugyanezen szakasz rendelkezései szerint a román állam és valamely más állam között létrejött külön egyezményvel létesített vállalatoknál csupán a nem állami tulajdont képező hányad képezi államosítás tárgyát. Ezen rendelkezés következtében a szovjet–román érdekeltségű „Sovrom” vállalatok kivételként az államosítás alól.

A törvény közzétételeivel az államosított vállalatok igazgatóságai feloszlottaknak tekintendők.

A 2.) szakasz rendelkezései szerint államosítás alá vonatnak a vállalatok kiegészítő vállalatai, valamint a működésüket állandóan szolgáló üzemek (berendezések) is, utóbbiak, még ha harmadik személyek tulajdonát képezik is.

A 3.) szakasz rendelkezései szerint államosítatik valamely vállalat valamennyi üzemi egysége abban az esetben, ha csupán egyetlen egység is a törvényes kritérium alá esik.

Az 5.) szakasz rendelkezései szerint „nem esnek jelen törvény rendelkezései alá és nem államosítatnak az Egyesült Nemzetek közé tartozó valamely állam tulajdonát képező vállalatok vagy azok tőkerészei, melyeket ezen állam a békeszerződés végrehajtásának következményeként vagy pedig a hadiállapotból folyó valamely kártérítési kötelezettség teljesítéseként szerzett meg.” E rendelkezés szerint csupán a Szovjetunió a potsdami határozat értelmében átadott német és esetleg még átandandó német vagy olasz érdekeltségű vállalatok vétetnek ki az államosítás alól, az összes többi külföldi tőkeérdekeltségű vállalatok kivétel nélkül államosítatnak.

A 6.) szakasz értelmében a vállalatokat az állam összes jogaikkal és kötelezettségeikkel veszi át.

A 8.) szakasz értelmében a törvény hatálybalépésével az illetékes szakminisztériumok igazgatókat neveznek ki a vállalatok vezetésére, akik a régi vezetőségek (tehát igazgatóságok és közgyűlések is) jogkörét gyakorolják.

A 11.) szakasz rendelkezései szerint az állam a vállalatok tulajdonosait kártalanítani fogja, és e célból felállítja „Az Államosított Ipar Alapja” elnevezésű szervet. Ez az alap obligációkat bocsát ki a kártalanítási értékekre és azokat az illető államosított vállalat tiszta jövedelméből vásárolja majd vissza.

A 13.) szakasz szerint a kártalanítási összeget az ítéletablak mellett működő, az igazságügyminiszter által kinevezendő 3 bíró tagból álló bizottságok fogják véglegesen és jogérvényesen megállapítani.

A 16.) és 17.) szakaszok értelmében csupán az állam létesíthet új vállalatokat az államosított vállalati csoportokban, azon kivételes esetektől eltekintve, melyekben minisztertanácsi határozattal engedélyezik magánszemélyeknek új vállalatok létesítését.

A 24.) szakasz értelmében a tulajdonosok által vállalataiknak nyújtott hitelek nem érvényesíthetők.

A 27.) szakasz szerint az államosítástól számított egy hónapon belül esedékes váltók az esedékesség napjától számított 30 napi törvényes halasztást nyernek.

A fentiekből kitűnően a magyar állami és magántulajdont képező vállalatok államosítás alá esnek, ami egyébként világosan kitűnik a törvény mellékletét képező csoportjegyzékekből is, melyek a magyar érdekeltségű vállalatokat is tartalmazzák. Ezzel a CASBI-problémának az iparvállalatokra vonatkozó része általánosságban megoldást nyer, fennmarad azonban a CASBI-kezelés által okozott károk esetleges megtérítésének kérdése.

A pénzüzetek tekintetében a helyzet részleteiben még nem világos. Bár az államosítási törvény úgy nevében, mint első szakaszában kifejezetten az államosítandó vállalatok közé sorolja a bankvállalatokat is, mégsem közli sem az államosított pénzüzetek jegyzékét, sem pedig az államosításnak a pénzüzetekre vonatkozó kritériumait. Felvilágosításokat kértem e tekintetben a Román Nemzeti Bank alkormányzójától, aki azonban csak annyit tudott, vagy volt hajlandó közölni, hogy a pénzüzetek tekintetében még kialakítandó álláspontot néhány napon belül egy kiegészítő rendelkezésben fogják közzétenni. Hivatkozom itt az első szakasz azon rendelkezésére, mely szerint a külön államközi egyezményvel létesített vállalatok nem esnek államosítás alá (2. oldal, első bekezdés), ezt a rendelkezést azonban nemigen lehet alkalmazni az 1948. április 14-i pénzüzeti megállapodásra, miután már annak elnevezése is mutatja ideiglenes jellegét, és a tárgyalások során román részről több ízben hangsúlyozták, hogy az csupán a pénzüzetek helyzetének végleges törvényi rendelkezéséig marad érvényben.

A fentiek dacára kívánatos és talán lehetséges volna a magyar állami érdekeltségű vállalatok államosításával kapcsolatosan a román kormánnyal külön megállapodást létesíteni, tekintettel arra, hogy a magyar államnak abszolúte és a többi államokhoz viszonyítva is rendkívül nagy az érdekeltsége. Ezt a kérdést azonban, annak esetleges precedenst képezhető jellegére való tekintettel, csupán legfelsőbb kormányzati vonalakon és a legdiszkrétebb formában lehetne felvetni, és esetleg letárgyalni.

*Iklódi
követségi tanácsos*

Magyar Országos Levéltár, a bukaresti követség TÜK-iratai, XIX-J-33-a, 40. doboz, magyar érdekeltségű CASBI-vállalatok-csomó, Iklódi Dezső aláírásával hitelesített másolat. Közli Vincze Gábor: Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar iparvállalatok, pénzüzetek 2. világháború utáni helyzetéről és a magyar-román vagyoni jogi vitáról. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2000, 345–347.

10.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK A KOMINTERN HATÁROZATÁNAK ROMÁNIAI KÖVETKEZMÉNYEIRŐL

Bukarest, 1948. július 9.

73/pol.-1948.

Bizalmas!

A határozat³² az első napokban érthetően óriási megdöbbenést és feltűnést keltett. A helybeli reakció olyan mértékben fellélegzett a határozat hírére, mint talán az elmúlt két-három évben egy alkalommal sem. Az első napokban egymást érték a legvadabb rémhírek, a román határon történt szovjet csapatösszevonásokról, valamint arról, hogy a Román Munkáspárt kebelén belül súlyos ellentétek dűlnak és hogy a román „nacionalista” kommunisták vezetőjét, Gheorghiu-Dej főtitkárt az „internacionalisták” letartóztatták. Ezen rémhírek a későbbi események hatása alatt természetesen lassan elültek, kétségtelen azonban, hogy a kolhozokkal való fenyegetés a falvakban a reakció részéről továbbra is erős.

Az első napokban a baráti országok követségei körében is volt bizonyos dezorientálódás, mely azonban nemsokáig tartott. A bolgárok és lengyelek pl. egy-kettőre helyesen értékelték az eseményeket, és rövidesen kialakult az a helyzet, hogy a jugoszláv kommunista párt vezetői nem fognak önkritikát gyakorolni és csak a jugoszláv párton belüli harc fogja tudni a helyzetet tisztázni. A Román Munkáspárt igen nagy apparátussal fogott hozzá, hogy a párt tagsága és az ország közvéleménye számára a határozatról a helyes értékelést megadja. A párt legfontosabb vezetői az elmúlt napokban szinte állandóan a vidéket járják, a megyeszékhelyeken gyűléseket tartanak. A párt ideológiája és a közvetlen tennivaló meghatározása szempontjából és látható, hogy a Román Munkáspárt belső munkájára az Információs Iroda határozata igen nagy hatással volt. Meglátszik ez a párt központi vezetősége második plenáris ülésén elfogadott határozatokból, melyet Miniszter Úrral egy előző jelentésemben már ismertettem. A párt központi lapjai azóta is állandóan foglalkoznak a kérdéssel. Különös érdeklődésre tarthat számot az önbírálat megjelenése a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban. Tekintve a kérdés jelentőségét szó szerint idézem a *Scânteia* július 2-i számának vezércikkéből az alanti részletet: „A mi pártunk erélyesen küzdött a soraiban mutatkozó nacionalista eltévelyedések ellen, nyílt bírálatot alkalmazott Pătrășcanu nacionalista álláspontjával szemben. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a párt kebelében, nem kevésbé a munkástömegekben a burzsoá-nacionalizmust sikerült volna véglegesen felszámolni. Megvannak még a burzsoá-nacionalista felfogás maradványai, megvannak még a Szovjetunió mint nemzeti függetlenségünk legnagyobb támasza elleni burzsoá-bizalmatlanság és ellenséges magatartás maradványa. Pártunk elsőrendű kötelességének tartja a tagoknak és a széles néprétegeknek a Szovjetunió, a bolsevik párt és a szovjet népek nagy vezetője, Sztálin iránti szeretetre való nevelését. Erősíteni kell a harcot a burzsoá-nacionalizmus maradványainak teljes kiirtásáig, mert ezeknek figyelmen kívül hagyása súlyos hiba és

³² A KOMINFORM-nak (a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának) „a Jugoszláv Kommunista Párt helyzetével” kapcsolatos határozatát elsőként a prágai pártlap, a *Rudé Právo* június 28-i száma közölte, melyet átvett az összes kommunista lap.

veszélyekkel jár. Kíméletlenül ki kell irtanunk pártunkban a sikerek utáni lankadást, mely elszigeteltséghez és nacionalizmushoz vezet.”

Románia szempontjából igen nagy jelentőségű a bánáti jugoszláv nemzetiségi kérdés. A Román Munkáspárt bizonyos keserűséggel szemlélte az elmúlt hónapokban, hogy Bánát irányában jugoszláv imperialista szándékok voltak érezhetők. A Román Munkáspárt ezen a téren kétségtelen sikernek könyveli el, hogy a bánáti jugoszláv szervezet egyöntetűen csatlakozott az Információs Iroda határozatához, sőt a bánáti jugoszláv partizánok (számuk mintegy 3000), akik a jugoszláv partizánháborúban vettek részt, szinte kivétel nélkül elkeseredetten támadják a jugoszláv k. p. helytelen politikáját és a határozat utáni első napokban minden felsőbb utasítás nélkül maguk távolították el a szervezet helyiségeiből Tito arcképét. Temesvárott van egy jugoszláv könyvkereskedés, ahol a román vezető helyettese egy jugoszláv állampolgárságú egyén. A határozat közzététele után a vezető bevette Tito arcképét a kirakatból, mire megjelent a jugoszláv követség egy tagja és Sztálin arcképe mellé kisebb példányban ismét kifüggesztette Tito arcképét is. A követségi tisztviselő távozása után Tito arcképe ismét eltűnt. Ami a bukaresti jugoszláv követség magatartását illeti, ez nem egységes és még nem teljesen kialakult. A követség egyes tagjai, a Román Munkáspárt irányvonalával egyetértésben járják a Bánát falvait, hogy az Információs Iroda határozatát a helybeli jugoszlávoknak megmagyarázzák. A nagykövet, Golubovici magatartása még nem teljesen tisztázott. Tudomásom szerint ő az egész partizánharc alatt Tito közvetlen munkatársaként harcolt; nem tartom valószínűnek, hogy a jugoszláv párt központi vezetőségével szembehelyezkedne. Erre enged következtetni az az előbb említett tény, hogy a jugoszláv követség egy tisztviselője leutazott Temesvárra, hogy a jugoszláv könyvkereskedés kirakatában ismét elhelyezze Tito arcképét. Nem tudnám könnyen elképzelni, hogy ez lehetséges lett volna főnökének utasítása, vagy legalábbis jóváhagyása nélkül.

A jugoszláviai eseményekkel kapcsolatban, mint kétségtelen következményt lehet megállapítani, hogy a román határok lezártsága és ezenbelül a magyar–román határé is, román részről még fokozódott. Bizonyos utazásokat már most lemondtak a román hatóságok és a közeljövőben az utazási lehetőség Románia és Magyarország között minden bizonnyal még az eddiginél is szűkebb keretekre fog korlátozódni.

*Széll
követ*

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 19. doboz, 4/bc tétel, 277/48 sz., másolat.

11.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE MOLNÁR ERIK KÜLÜGYMINISZTERNEK A KONKORDÁTUM FELMONDÁSÁRÓL

Bukarest, 1948. július 22.

84/pol.-1948.

Az első világháborút követő óliberális éra alatt kezdeményezett, az Averescu-kormány által aláírt és Maniu regimje által 1929-ben jóváhagyott és közzétett konkordátumnak folyó év július 17-én minisztertanácsi határozattal való megszüntetése elsősorban román belpolitikai, de külpolitikai szempontból is az utóbbi idők egyik legnagyobb jelentőségű eseménye. A minisztertanács „az Alkotmánynak a teljes vallási szabadságra vonatkozó intézkedése végrehajtásaként kimondotta az 1929. június 12-i, a Vatikánnal kötött konkordátum jóváhagyására vonatkozó törvény hatálytalanítását, a konkordátum felbontását és a felbontás kimondásával egyidejűleg az abban foglalt rendelkezés végrehajtásának megszüntetését”.

Mielőtt e nagy horderejű lépés indítékain és céljain keresztül annak távolabbi, igazi jelentőségét ismertetném, szükségesnek tartom röviden összefoglalni a konkordátum lényegét.

A román állam és a Vatikán között létrejött megállapodás a nagy-romániai görög, latin és örmény rítusú katolikus egyházak közjogi, szervezeti és vagyoni jogi helyzetét szabályozza. Megállapítható, hogy a konkordátum a katolikus egyház számára az 1928-as román kultusz törvény rendelkezéseit jóval meghaladó előnyöket biztosít, az abban körülírt jogkör az egyházat jobban függetleníttette az államtól, mint Magyarországon. Hogy csak a legjellemzőbb pontokra mutassak rá: a püspökök, papok és hívek lelki és egyházi ügyekben a Szentszékkel közvetlenül érintkezhetnek és viszont; a püspököket (segédpüspököket) a Szentszék nevezi ki, s a román kormánynak csak előzetesen jelzi a kinevezendő személyt; a kinevezendő püspök (segédpüspök) a Szentszék és a kormány megegyezése alapján idegen állampolgárságú személy is lehet; a főpásztori utasításokat utólag hozzák a Kultuszminisztérium tudomására; a főpásztor nevezi ki a klérus többi tagját, s ezt is csak utólag kell a Kultuszminisztérium tudomására hozni; a görög rítusú román megyéspüspökök, valamint a bukaresti latin szertartású érsek jog szerinti szenátorok; a plébánosok kinevezése kizárólagos püspöki jog; a katolikus egyház létesíthet és fenntarthat elemi és középiskolákat, amelyek az illetékes püspök fennhatósága, és a Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete és ellenőrzése alatt állanak; a szerzetesrendek és kongregációk összes iskolái az illetékes püspök fennhatósága alatt állnak, s tannyelvüket maguk állapítják meg; a katolikus egyház az ország összes iskoláiban vallásoktatást végezhet a katolikus gyerekek anyanyelvén; az iskolai hittankönyveket a püspöknek jóvá kell hagynia s a hitoktatás felett felügyeletet gyakorol.³³

A konkordátum jellegéből és tartalmából világosan kitűnik, hogy a romániai katolikus egyháznak biztosított jogok lényegében a Vatikán számára nyújtott előjogok a romániai egyházi ügyek ellenőrzésére és irányítására. A Vatikánban azonban már a múltban is megvolt a hajlandóság arra, hogy befolyását ne csak egyházi, hanem politikai téren is érvényesítse. Fokozottabban áll ez a mai időkre, amikor az összes népi demokrácia országokban, s nem utolsósorban éppen a Ro-

³³ A konkordátumra legújabban lásd Ozsváth Judit bevezető tanulmányát: *Az Erdélyi Iskola. (Antológia, repertórium)*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2003, 31–32. és jegyzetei.

mán Népköztársaságban a katolikus egyház a reakció utolsó bástyája. Különösen érdekes és jellemző Romániában az – s erre a jelenségre román vezető férfiak már régen rámutattak –, hogy a román nép nagy többségét jelentő ortodox egyház a rezsimnek lojális híve, míg az ugyancsak (erdélyi) román tömegeket tömörítő görög katolikus egyház kezdettől fogva a demokrata rezsim nyílt ellenfeleként jelentkezett. A vatikáni hatás tehát nemcsak a római katolikus, hanem a görög katolikus egyházon keresztül is maradéktalanul megnyilatkozott (az örmény katolikusok sem kivételek, jelentéktelen számuk miatt azonban nem tényezők).

A konkordátum megszüntetésének legfőbb oka³⁴ – és ebben rejlik a román lépés külpolitikai jelentősége – a Vatikán reakciós állásfoglalása a nagypolitikai kérdésekben, célja pedig ennek a befolyásnak a kiküszöbölése volt. A román sajtó a katolikus egyháznak a szociális reformokkal való szembeszállásának esetenkénti taglalásán kívül részletesen ismerteti a tényeket, amelyek arról tanúskodnak, hogy a katolikus egyházak készséges eszközei voltak az amerikai érdekeknek megfelelően eljáró Vatikán szovjetellenes és demokráciaellenes tevékenységének. A Vatikán politikai téren is élt azzal a konkordátum biztosította joggal, hogy a hívekkel közvetlenül érintkezhetik. Csak nemrég pattant ki a bikszádi görög katolikus szerzetesrend fegyverrejtegetési és valutázási ügye, amelynek szálait nem volt nehéz felgöngyöltetni.³⁵ A román sajtó azonkívül, hogy a katolikus egyházat óriási vagyon összehordásával vádolja meg és azzal, hogy állam volt az államban, súlyosan kifogásolja az egyháznak a nemzeti uszításban vitt szerepét is. A római katolikus püspöki kart a magyar nacionalista izgatás, sovinizmus és revizionizmus terjesztőinek minősíti, míg a román püspöki karra a magyarellenes uszítás bélyegét sűti reá.

Szállongó hírek szerint a konkordátum felmondásának a fentebb ismertetett elsőrendű okon kívül közelebb-távolabbi speciálisan belső céljai is vannak. Eszerint a lépés feltétlenül összefüggésben áll az egyházi iskolák államosításával, amelyet így minden ballaszttól mentesen lehet végrehajtani. Egy másik ok volna a kultusztörvény esedékes reformja. Tekintettel arra, hogy – mint előbb már említettem – a konkordátum a kultusztörvény rendelkezéseiben is túlmenő elveket szankcionál, a kultusztörvény reformja a konkordátum megkötéseinek felszámolása nélkül nem képzelhető el. Végül a konkordátum megszüntetésével elérni kívánt távolabbi célként emlegetik a görög katolikus egyház likvidálásán keresztül a görög katolikus tömegek visszatérítését az államhoz sokkal közelebb álló ortodox egyház kebelébe.

A román sajtó aláhúzza a szabad és független katolikus egyház megteremtésének jelentőségét és megállapítja, hogy a görög és római katolikus hívek örömmel értesültek a konkordátum felbontásáról, amely megszabadítja őket a háborús uszító Vatikán befolyásától.

Széll Jenő
követ

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 16/b tétel, 518/pol/res., másolat, 484–485. A jelentést megküldték a miniszterelnöknek és helyettesének, a VKM-nek, valamint a varsói, prágai, belgrádi, szófiai követségeknek.

³⁴ A hivatalos indoklást lásd egy korabeli broszúrában: *A Vatikánnal kötött egyezmény felmondása*. Kiadja a Romániai Demokrata Nők Szövetsége, h. n., 1948.

³⁵ 1948. június második felében számoltak be a lapok arról, hogy „papi bünszövetkezetet” lepleztek le Máramarosban. Az „összeesküvés” központja a bikszádi bazilita monostor volt. A lapok szerint belekeveredett Alexandru Russu nagybányai görög katolikus és Scheffler János szatmári római katolikus püspök is. (A koholt fegyverrejtegetési vádakkal a görög katolikusokat akarták megfélemlíteni.)

12.

A MAGYARORSZÁG ÉS ROMÁNIA KÖZÖTT MEGKÖTÖTT CASBI-EGYEZMÉNY

Bukarest, 1948. szeptember 21.

Egyezmény

a Magyar Köztársaság és a Román Népköztársaság között a magyar javak CASBI-kezelésével és a magyar állampolgárok ingó javainak kivitelével, valamint a két állam állampolgárainak ingatlancseréjével kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában

A Magyar Köztársaság Kormánya és a Román Népköztársaság Kormánya abban a kölcsönös meggyőződésben, hogy mindkét nép érdeke a jószomszédi viszony, és az együttműködés szellemében minél inkább megerősíteni a két népi demokrácia között fennálló baráti köteleket, elhatározták, hogy a magyar javak CASBI-kezelésével és a magyar állampolgárok javainak kivitelével, valamint a két állam állampolgárainak ingatlancseréjével kapcsolatos kérdéseket egyezmény útján szabályozzák,

és ebből a célból Meghatalmazottaikká kinevezték:

a Magyar Köztársaság Kormánya:
Dr. Antos István államtitkárt,

a Román Népköztársaság Kormánya:
Jacob Alexandru miniszterhelyettest,

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaiknak kölcsönös közlése után az alábbiakban állapodtak meg:

I. fejezet

A magyar javak CASBI-kezelésével kapcsolatos kérdések

1. cikk.

A CASBI-kezelés alól való feloldás

1.) Azokat a feloldás iránti kérelmeket, amelyeket az érdekeltek a CASBI-szervekhez már a 228/1948. számú elnökségi rendelet kihirdetését megelőző időben benyújtottak, a 228/1948. számú elnökségi rendelet X. cikkének rendelkezései szempontjából joghatályosan benyújtott kérelmeknek kell tekinteni. Az ilyen kérelmeket tehát nem kell előterjeszteni.

2.) A CASBI-szervek a hozzájuk benyújtott, és még el nem intézett kérelmeket érdemi elintézés céljából hivatalból átteszik a CASBI Felszámoló Bizottsághoz.

3.) A Magyarországon lakó érdekeltek javainak a CASBI-kezelés alól való feloldása iránt a magyar Pénzügyminisztérium a bukaresti magyar követség útján a 228/1948. számú elnökségi rendelet X. cikkében megállapított határidőn belül együttes kérelmet fog benyújtani a CASBI Felszámoló Bizottsághoz.

Az együttes kérelemben a magyar Belügyminisztérium igazolni fogja, hogy az abban felsorolt érdekeltek magyar állampolgárok, illetőleg magyar jogi személyek, valamint azt, hogy azok az 1944. évi szeptember hó 12. napján nem voltak sem német, sem olasz állampolgárok (érdekeltségűek). Ennélfogva ezeknek a körülményeknek egyéenkénti igazolása nem szükséges.

A magyar kormány az együttes kérelem alapján feloldott javak tekintetében teljes felelősséget vállal a román állammal szemben a román békeszerződés 26. cikke és az olasz békeszerződés 74. cikke alapján támasztható igényekért.

A magyar Pénzügyminisztérium az együttes kérelemhez csatolni fogja az ingatlan javak tulajdonjogára nézve a 333/1947. számú törvény³⁶ 2. cikke 2. pontjának A) bekezdésében meghatározott igazolást, az ingó javakra nézve pedig az érdekeltek által összeállított leltárt. További igazolások nem szükségesek.

Az együttes kérelem átadásával az abban felsorolt érdekeltek a 228/1948. számú elnökségi rendelet X. cikkében foglalt rendelkezéseknek eleget tettek.

4.) Ha a magyar Pénzügyminisztérium együttes kérelmére felvett, valamely érdekelthez vonatkozó igazolás vagy adat hiányzik – továbbá, ha valamely, a CASBI-szervekhez vagy a CASBI Felszámoló Bizottsághoz közvetlenül benyújtott kérelem hiányos, a CASBI Felszámoló Bizottság a hiány pótlására, annak tüzetes megjelölésével, legalább 90 napos határidőt tűz ki. Az erre vonatkozó határozatot a CASBI Felszámoló Bizottság a magyar Pénzügyminisztérium együttes kérelmébe felvett érdekeltek ügyében a bukaresti magyar követségnek, más esetekben közvetlenül az érdekelteknek küldi meg. Ez a határidő a határozat kézbesítésének napján veszi kezdetét.

5) A fenti feltételek mellett felszabadított javak CASBI-gondnokainak megbízása akkor szűnik meg, amikor a javakat a tulajdonos vagy a megbízottja átveszi.

Az átvételnek a CASBI-kezelés alól való feloldásról szóló értesítés kézbesítésétől számított 90 nap alatt kell megtörténnie. Abban az esetben, ha az átvétel a fenti idő alatt nem történik meg, a felszabadított javak CASBI-kezelése megszűnik, és azokért a román hatóságok semmiféle felelősséggel nem tartoznak.

2. cikk

A feloldott javak visszaszolgáltatásának módja

A CASBI-kezelés alól feloldott ingó javaknak a tulajdonos vagy a megbízottja részére való átadása ott történik [meg], ahol azok vannak. Ha azonban ezek az ingóságok a CASBI-kezelés alá vétel helyétől számított 150 km-nél nagyobb távolságra vannak, a tulajdonos vagy megbízottja kívánságára a bíráló a CASBI-kezelés alá vétel helyére való visszaszállítás költségeit viselni tartozik.

A CASBI-kezelés alól feloldott javak átadása olyan állapotban történik, amilyenben azok vannak.

A román állam vagy szervei az esetleges károkért vagy hiányokért felelősséggel nem tartoznak. Ez a rendelkezés a magánszemélyek felelősségét nem érinti.

3. cikk

A bérlő által eszközölt beruházások megtérítése

Ha a CASBI-kezelés alá vett javakra a CASBI-szervek által létesített bérleti szerződés a CASBI-kezelés alól való feloldás folytán a bérleti idő lejárta előtt megszűnik, és a tulajdonos fenntartani nem kívánja, a bérlő a tulajdonostól megtérítést követelhet beruházásaiért, abban

³⁶ Közli: Vincze, 2000, 288–294.

az esetben, ha azok folytán a javak értéke a bérbevétel időpontjában fennállott állapothoz képest növekedett.

II. fejezet

A magyar állampolgárok ingó javainak Romániából való kivitele

4. cikk

A kivitel engedélyezésének módja

A) A magyar állampolgárok tulajdonát képező ingó javak kivitelét egyedül a Kereskedelemügyi Minisztérium engedélyezi, az alábbi rendelkezéseknek megfelelő kérelmek benyújtásától számított 7 napon belül. Amennyiben a kérelem nincs a szükséges okiratokkal felszerelve, a Kereskedelemügyi Minisztérium azt hiánypótlás végett a kérelmezőnek visszaadja, és határozatában pontosan megjelöli a pótlandó okiratokat.

Ezt a határozatot a kérelem benyújtásától számított 7 napon belül közölni kell a kérelmezővel. A Kereskedelemügyi Minisztérium a kiegészített kérelem tárgyában az újabb benyújtástól számított 7 napon belül határoz.

B) A kivitel engedélyezése iránti kérelmekhez a következő okiratokat kell csatolni:

a) Hazatérés esetében a kérelmező által kiállított típusleltárt.

Abban az esetben, ha a tulajdonos nem tartózkodik a Román Népköztársaság területén, és ingó javait a CASBI-kezelés alól felszabadították, elegendő a CASBI-szervek által a 333/1947. számú törvény 4. cikkének 1. bekezdése értelmében kiállított leltárt csatolni.

Ha a tulajdonos nem tartózkodik a Román Népköztársaság területén, azokra a javakra nézve, amelyek nem voltak CASBI-kezelés alatt, csatolni kell a tulajdonos megbízottja által elkészített, és a helyi hatóság által a tulajdonjog igazolására alkalmas bizonyítékok alapján láttamozott leltárt. A helyi hatóság a láttamozást nem tagadhatja meg, ha a javak bírlalója és két, állandóan Romániában lakó román állampolgár tanú a helyi hatóság előtt büntetőjogi felelősségének tudatában igazolja, hogy a kivinni szándékolt ingóságok a kérelmező magyar állampolgár tulajdonát képezik.

b) Abban az esetben, ha a tulajdonos a Román Népköztársaság területén tartózkodik, a kérelem benyújtásával egyidejűleg be kell mutatni a román Belügyminisztérium kiutazási engedélyével ellátott magyar útlevelet vagy a magyar hazatérési igazolványt. A román Belügyminisztérium meg fogja tenni a megfelelő intézkedéseket, hogy a kiutazási engedélyt a hatályban lévő jogszabályok keretében a lehető legrövidebb időn belül adják ki.

Ha a tulajdonos nem tartózkodik a Román Népköztársaság területén, igazolni kell, hogy állandó lakhelye Magyarországon van.

A jelen B) pontban felsoroltakon kívül további igazolások nem szükségesek.

C) A kiviteli engedélyek 90 napig érvényesek.

5. cikk

A kivihető javak megállapítása

a) A Szerződő Felek a kivihető javak körére vonatkozólag külön megállapodást kötnek.

b) Ha a közös háztartásban élők közül egy vagy több személy a Román Népköztársaság területét már korábban elhagyta, a visszamaradt családtag a hátrahagyott ingóságokat a hazatérők számára megállapított feltételek mellett viheti ki magával.

c) A magyar hazatérők és hazatértek egyéni kérelem alapján engedélyt kapnak képesítéshez kötött mesterség vagy foglalkozás gyakorlásához feltétlenül szükséges műszereik, illetőleg szerszámaik kivételére. A kérelmező igazolni tartozik, hogy mesterségét vagy foglalkozását az 1940. és 1945. évek között bármely időpontban gyakorolta. Oly kérelmezőnél, aki mestersége, vagy foglalkozása gyakorlásában antifasiszta politikai magatartása miatt vagy faji megkülönböztetés okából a fent említett időben akadályozva volt, a mesterség vagy foglalkozás az 1940. év előtt történt igazolása is elegendő.

A kérelmező ezenfelül igazolni tartozik azt is, hogy mestersége vagy foglalkozása gyakorlásához szükséges ugyanaz a képesítés ez idő szerint is megvan. Ezt az igazolást a kérelmező jelenlegi lakhelye szerint illetékes hatóság, éspedig Romániában az illetékes felügyelő hatóság, Magyarországon az illetékes szakszervezet vagy az elsőfokú ipari közigazgatási hatóság állítja ki.

6. cikk

A Romániában értékesített ingók ellenértékének kezelése

Az 5. cikk értelmében kivihető ingóságok körén kívül eső, továbbá a bármely más okból kiszállításra nem kerülő ingóságok a Román Népköztársaság hatályban lévő jogszabályainak keretei között szabad kézből értékesíthetők. Az értékesítésből befolyó összeggel [sic!] az erre a célra a Román Nemzeti Banknál, a Magyar Köztársaság bukaresti követségének nevére nyitandó zárolt gyűjtőszámlára fizethetők be.

A gyűjtőszámlára befizethető összeg nem haladhatja meg a 20 millió lejt.

A gyűjtőszámlán lévő összegek csak a Magyar Köztársaság bukaresti követségének rendelkezése alapján szabadíttatnak fel, a kivitelre kerülő ingóságok összegyűjtésével és kiszállításával kapcsolatos költségekre, továbbá a kivitellel kapcsolatos illetékekre, végül az ingóságok összegyűjtését és kiszállítását intéző magyar állami megbízottak Romániában felmerülő költségeinek fedezésére.

7. cikk

Megbízottak

A magyar hazatérők és hazatértek ingóságaik kivitelével kapcsolatos ügyeik intézésére megbízottat állíthatnak.

Megbízott lehet román állampolgár, Romániában lakó magyar állampolgár, a romániai magyar diplomáciai vagy konzuli hatóság tisztviselője, valamint a magyar államnak ideiglenesen erre a célra kiküldött más tisztviselője.

A meghatalmazás alaki kellékeire nézve a kiállítás helyén hatályban lévő jogszabályok irányadóak.

8. cikk

Illetékkedvezmények

A magyar hazatérők vagy hazatértek költözködési ingóságai kiviteli engedélyének illetékei a következők: Egyéni engedély esetében 5000 lej, ha a költözködési ingóságok között bútorok vannak; 2500 lej, ha a költözködési ingóságok [között] bútorok nincsenek. A legalább 20 főből álló csoportok részére ez az illeték kiviteli engedélyenként 1000 lej, tekintet nélkül arra, hogy bútorok vannak-e, vagy nincsenek a költözködési ingóságok között.

Munkások, köz- és magánalkalmazottak kiviteli engedélyének illetéke minden esetben 300 lej.

A fentiekén kívül más illetéket nem szednek.

9. cikk
Szállítási kedvezmény

a) A magyar hazatérők és hazatértek Magyarországra szállítandó ingóságai 50%-os fuvardíj-kedvezményt élveznek a CFR vonalain.

b) A magyar hazatérők 50%-os menetdíjkedvezményben részesülnek a CFR vonalain.

c) A CFR vezérigazgatósága minden esetben a vasúti állomások rendelkezésére fogja bocsátani a magyar hazatérők és hazatértek ingóságainak szállításához szükséges vasúti kocsikat.

III. fejezet
Vegyes rendelkezések

10. cikk
Ingó javak visszabocsátása

a) A román hatóságok minden szükséges intézkedést megtesznek abból a célból, hogy a román természetes személyek azokat az ingóságokat, amelyek hatósági határozat alapján kerültek birtokukba, a magyar természetes személy tulajdonosoknak vagy megbízottaiknak mielőbb visszabocsátásukra.

A visszabocsátás módjára nézve a 2. cikk rendelkezései érvényesek.

b) A magyar természetes személy tulajdonosok vagy megbízottaik köztörvényi úton érvényesíthetik azoknak az ingó javaknak a visszaszerzésére irányuló jogait, amelyek a Román Népköztársaság területén hatósági határozat nélkül természetes személyeknél vannak, és azok visszabocsátását megtagadják. Az ilyen pereket soron kívül fogják letárgyalni.

11. cikk
Illeték- és adómérséklés

A Szerződő Felek egyetértenek abban, hogy román állampolgár Magyarországon fekvő ingatlanának magyar állampolgár Romániában fekvő ingatlanával történő elcserélése esetén a csereügylettel kapcsolatos bármilyen illetéket és adót a felére mérséklék, és azt mindkét államban a hatályban lévő jogszabályok szerint szedik be.

12. cikk
Zárórendelkezések

A jelen egyezmény az aláírás napján lép hatályba, és ettől a naptól számított két éven át marad érvényben.

Ennek hitelül Meghatalmazottak ezt az egyezményt aláírták.

Készült Bukarestben az 1948. évi szeptember hó 21. napján, két eredeti példányban, magyar és román nyelven.

Bizalmas kiegészítő jegyzőkönyv

A Magyar Köztársaság és a Román Népköztársaság között a magyar javak CASBI-kezelésével és a magyar állampolgárok ingó javainak kivitelével, valamint a két állam állampolgárainak ingatlan-cseréjével kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött Egyezmény aláírásával egyidejűleg az alulírott Meghatalmazottak az alábbiakban egyeztek meg:

I.

A 188. számú döntéssel megállapított típusleltár a magyar hazatérők és hazatértek számára az A) alatt mellékelt³⁷ leltárral egészítettnek ki.

A Románia területéről a Moszkvában, az 1945. évi január hó 20. napján aláírt magyar fegyverszüneti egyezmény 2. pontja³⁸ értelmében visszavont magyar közalkalmazottak engedélyt kapnak a kiegészített típusleltárban foglaltakon felül összesen legfeljebb 100 darab zongora, valamint 800 darab varrógép és kerékpár kivételére is.

II.

1.

a) A magyar kormány lemond a magyar állam, továbbá a magyar természetes és jogi személyek tulajdonát képező mindazoknak az ingóságoknak visszaszolgáltatásáról, amelyeket a román állam vagy hatóságai, továbbá demokratikus politikai pártok és demokratikus társadalmi szervezetek jelenleg használnak. A jövőben további igénybevételnek nincs helye.

b) A magyar kormány kijelenti, hogy a magyar jogi személyek jelenleg Románia területén lévő ingóságainak visszaszolgáltatására nem tart igényt.

Ez a kijelentés nem érinti azoknak az ingóságoknak Magyarországra szállítását, amelyekre vonatkozóan külön megállapodás intézkedik.

2.

a) A román kormány lemond mindazoknak az ingóságoknak a visszaszolgáltatásáról, amelyeket a magyar kormány, annak szervei vagy magyar intézmények az 1940–1944. években Észak-Erdély területéről elszállítottak és azok Magyarország területére kerültek, vagy fognak kerülni.

b) A román kormány kijelenti, hogy nem tart igényt azoknak az ingóságoknak visszaszolgáltatására, amelyeket az 1944. évben Észak-Erdély területéről nem magyar hatóságok vagy szervek hurcoltak el, de azok Magyarország területére kerültek.

Az 1. pont utolsó bekezdésében foglalt rendelkezés a jelen pontra is vonatkozik.

Az összes fenti megállapodásokat úgy kell értelmezni, hogy ezek folytán az általuk érintett természetes és jogi személyek sem érvényesíthetik a szóban lévő ingóságokra vonatkozó jogaikat.

Az 1., továbbá 2. pontokban megjelölt vagyontárgyakra vonatkozó minden jogot a két kormány kölcsönösen egymásra ruház át.

³⁷ A mellékletet nem közöljük.

³⁸ A magyar–szovjet fegyverszüneti egyezmény szövegét lásd: *Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény/Groza Péter és Sztalin marsall táviratváltása/Orosz–román fegyverszüneti egyezmény*. Józsa Béla, Athenaeum, Kolozsvár, 1945.

Saját természetes és jogi személyek kártalanításának kérdését mindkét kormány saját hatáskörében szabályozza.

A jelen bizalmas kiegészítő jegyzőkönyv az egyidejűleg aláírt Egyezmény szerves részét képezi.

Kelt Bukarestben, az 1948. évi szeptember hó 21. napján.

Magyar Országos Levéltár, a bukaresti nagykövetség TÜK-iratai, XIX-J-33-a, 41. doboz, „Kimutatás, jegyzőkönyvek, feljegyzések”-csomó, hitelesített gépirat. A magyar nyelvű példányt közli Vincze Gábor: Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar iparvállalatok, pénzintézetek 2. világháború utáni helyzetéről és a magyar–román vagyoni jogi vitáról. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2000, 365–374. A román nyelvű szövegét közli: Minorităţi etniculturale mărturii documentare: Maghiarii din România (1945–1955). (Ed.: Andreescu, Andreea–Nastasă, Lucian–Varga Andrea) Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002, 573–578.

13.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE RAJK LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTERNEK AZ ÚJ KÖZOKTATÁSI TÖRVÉNY KÖVETKEZMÉNYÉRŐL

Bukarest, 1948. október 4.

93/pol.-1948.

Bizalmas!

Az idei év kétségtelenül Románia közoktatásának nagy átalakulását jelenti. Ez év augusztus másodikán jelent meg³⁹ a közoktatásügyi reformtörvény, melynek lényeges részeit annak idején jelentésemben ismertettem. A törvény bevezetője megállapítja, hogy „a közoktatás állami oktatás, nemre, nemzetiségre, fajra, vallásra való tekintet nélkül minden állampolgárnak egyenlő jogokat biztosít”. Célja:

- 1.) az írástudatlanság megszüntetése,
- 2.) az elemi oktatás kiszélesítése minden iskolakötelezettre,
- 3.) az ifjúságnak a népi demokrácia szellemében való nevelése, a kulturális színvonal emelése,
- 4.) az iskolai oktatás szoros kapcsolatba állítása a családdal és a társadalommal (iskolán kívüli nevelés),
- 5.) közép- és felsőfokú szakkaderek kiképzése a szocializmus építésének biztosítására,
- 6.) a megfelelő tanszemélyzet kiképzése,
- 7.) a kutató és alkotó tevékenység biztosítása.

A közoktatásügyi szervezet: megelőző oktatás, elemi iskolai oktatás (7 osztályos), közép- és felsőfokú oktatás. A törvény arra nézve is intézkedik, hogy minden fokon biztosítva legyen az anyanyelvi oktatás, de a nemzetiségi iskolákban a román nyelv tanítása az első elemi

³⁹ A törvényt az augusztus 3-i *Monitorul Oficial* közölte.

kezdve kötelező.⁴⁰ Az ún. megelőző oktatás (napközi, óvoda), ezentúl a Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik, de nem kötelező jellegű. A 7 osztályos elemi iskolai oktatást az első évben még nem tették általánossá, csupán az első IV. osztály kötelező. Az elemi iskola IV. osztályától az orosz nyelv kötelező tantárgy.

A középiskola négyestendős és négy típusra oszlik: líceum (gimnázium), pedagógiai iskola, műszaki iskola és szakiskola. Minden közép- és felsőfokú iskolába csak feltételi vizsga letétele után lehet bejutni. Az ún. műszaki középiskola célja a szakkaderek nevelése pedig ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, egészségügyi és közigazgatási szakkaderekké. Az ún. szakiskolákat az ipari üzemek mellett állítják fel azon céllal, hogy képesített szakembereket neveljenek. A műszaki és szakiskolák vezetése és irányítása a szakminisztériumok hatáskörébe tartozik, a Közoktatásügyi Minisztériummal egyetértésben.

A felsőfokú oktatás két csoportra oszlik:

1.) egyetemek és műegyetemek, ahol a specialistákat és a középfokú iskolák tanszemélyzetét képezik, a Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartoznak. Tanulmányi idő 4–6 év. A felvehető tanulók létszámát minden évben a minisztertanács állapítja meg.

2.) Felsőfokú tanügyi intézmények, szakértők (mérnökök, orvosok, gazdák stb.) képzése. Tanulmányi idő 3–4 év.

A törvény megszigorítja és megnehezíti (zárt számhoz köti) az egyetemeken és műegyetemeken elnyerhető doktori diplomák számát. Gondoskodik a törvény külön analfabéta-tanfolyamok szervezésére. Különleges, kétéves tanfolyamokon a dolgozóknak lehetővé teszi a köziskolai fokozat elvégzését úgy, hogy az erre alkalmasakat a termelésből kiemeli. A speciális iskolákba felvehető szakelődők egyidejűleg a termelő tevékenységben megmaradhatnak.

A reformtörvényből önmagától következett minden magán- és egyházi iskola államosítása.

Az elemi iskolák osztályai I–VII-ig terjednek. A líceumok osztályának számozása: VIII–XI. A többi középiskolák osztályai: I–IV. A tanulók száma osztályonként maximálisan 50. Párhuzamos osztályokat csak a pedagógiai és műszaki iskoláknál engednek meg. A tanulók létszámának legalább felét a kollektív szerződésben dolgozók gyermekei kell hogy kitegyék. (Összesen 12 különböző típusú középiskolát állapít meg a törvény.) Jellemző és fontos, hogy a felvételi vizsgáknál mindenütt szerepel tantárgyként a román alkotmány ismerete.

A 12-féle középiskola-típus a következő: líceum, pedagógiai iskola, mezőgazdasági, erdészeti, ipari, bányászati, egészségügyi, közlekedési, építészeti, gazdasági és pénzügyi (volt kereskedelmi), közigazgatási, testnevelési és leányműszaki középiskola.

A törvény megjelenése után a román sajtó nem minden büszkeség nélkül állapította meg, hogy „a szovjet közoktatási rendszer után nevelés vonatkozásban országunk az élen járó országok közé lendült”.

Ez a kétségtelenül rendkívül nagyvonalú és valójában haladó szellemű törvény az iskolaév megkezdéséig és még azután is rendkívüli feladatokat rótt a minisztériumra és az érdekelt szervekre. Augusztus végén a reszortminisztériumok a Közoktatásügyi Minisztériummal és a szaktanáccsal együtt megkezdték az ipari üzemek mellett működő szakiskolák szervezését. Utasították az üzemeket tanműhelyek és tantermek felállítására, a tanulók összes költségeit a szakminisztérium vagy az illetékes vállalat fedezi.

⁴⁰ 1946 és 1948 között csak a 3. osztálytól volt kötelező a román nyelv tanulása.

Megállapították az egyes iskolatípusokra a tanévkezdés időpontját, amelyet azonban a torlódó munkára való tekintettel nem tudtak tartani. Így az elemi iskolai oktatás megkezdését eredetileg szeptember 15-re tervezték, majd a határidőt 20-ban állapították meg és valójában október 1-jén kezdték. A középiskolai oktatás kezdését is elhalasztották október 1-jétől október 15-ig. Miniszterközi értekezlet már augusztus 11-én utasítást adott a szakminisztériumoknak a tantervek elkészítésére, a Közoktatásügyi Minisztériumnak pedig azok összeegyvetésére. E nagy horderejű és nehéz kezdést természetesen nem tudták határidőre elvégezni, épp úgy, mint a tanszemélyzet besorolását és a tankönyvek elkészítését. Augusztus 14-én elkezdték összeállítani a szakiskolák jegyzékét. Szeptember közepére az egész Román Népköztársaság területén a következő helyzetkép volt: 834 középiskola összesen, ebből:

175 líceum,
62 pedagógiai középiskola,
104 műszaki iskola,
6 testnevelési iskola és
367 üzemi szakiskola kerül felállításra.

Ez az összeállítás azonban még többféle változáson megy keresztül. Különösen a közigazgatási és műszaki szakiskolák jelentenek nagy nehézséget. A közigazgatási helyzet rendezetlenségére való tekintettel (a közigazgatási reform még alapvonalában sem készült el) el is határozták, hogy a közigazgatási szakiskolákat ez évben nem nyitják meg, illetőleg az első évben mint líceumok működnek. A műszaki és szakiskolákra nézve az volt a kiindulási pont, hogy a tényleges szükséglet kell, hogy megszabja, hol, milyen iskolát állítsanak fel. Nyilvánvaló, hogy itt a felszerelés, tanterv és az oktatási káder kérdése rendkívüli nehézségeket jelent. Szeptember 29-én rendelet jelent meg az iskolai mezőgazdászok, kézimunka- és szövőmesternők és egyéb műszaki tanszemélyzet számára. Kérvényt kellett benyújtaniuk, melyben fel kell tüntetniük képesítésüket, ideiglenes ki nevezésüket, valamint azt, hogy a házastárs hol dolgozik. Ugyancsak külön rendelkezés teszi lehetővé, hogy azok a szakoktatók, kik eddig a termelőtevékenységben nem vettek részt, szakmai képesítésüknek megfelelő állást vállalhatnak, amennyiben ez tanítói tevékenységüket nem akadályozza. Nem kisebb gond azonban a szakmai képesítésű nevelők káderproblémája sem. Vasilichi közoktatásügyi miniszter megállapította például, hogy a három-hét éves gyermek 2 milliónyi létszámából a múlt esztendőben csupán 90 000 járt óvodába és ezt a számot idén lényegesen fel emelik. Ugyancsak ő mutatott rá a tanítói kar igen egészségtelen eloszlására. Városokban 15–20 tanuló esik egy pedagógusra, míg falun egy-egy tanító gyakran 80–120 gyermekkel kellett, hogy bajlódjék. Ezen áldatlan állapot megszüntetésére drasztikus eszközökhöz kellett folyamodnia.

Ugyanakkor, amikor a közoktatásügyi reform rengeteg munkát rótt a szakszervekre, nem feledkeztek meg a pedagógustársadalom megfelelő átképzéséről. Augusztus 14. és 25. között minden megyeszékhelyen és nagyobb városban ún. szakirányító tanfolyamokat szerveztek, melyen az ország valamennyi pedagógusa részt vett. A tanfolyamok vezetői számára ún. tanfolyamirányító kurzust tartottak Bukarestben.

Rohammunkával igyekeztek megoldani a tanulók támogatásának, szociális helyzetének kérdését. A nagyobb városokban szállodákat és éttermeket foglaltak le diákkotthonok és menzák céljaira. A tanulók tavalyról fennmaradt tandíjhátralékát teljes egészében elengedték. Itt említem meg, hogy a múlt évben hittanból elégtelen osztályzat nem akadály a felsőbb osztályba való kerülésnek. (Ez évtől kezdődően a román iskolákban vallásoktatás nincs.) Gondoskodnak a tanulók olcsó tanszerrel és iskolakönyvvel való ellátásáról. A tankönyvek egyébként csak most kezde-

nek megjelenni. Jelentésem megírásáig a magyar nyelvű tankönyvek még nem kerültek ki a nyomdából.

Kétségtelen, hogy a román közoktatásügy a reformban lefektetett célkitűzéseit az első évben nem tudja még teljes egészében valóra váltani. Rengeteg kapkodás, bizonytalanság, félig kész munka fogja jellemezni ezt az iskolaévet. Az eredmények azonban már most igen szembeszökőek. 1947-ben pl. 1228 egységes gimnázium működött. Idén mintegy 7000 elemi iskola nyílik meg, amiből 3200 már hét évfolyamos. Ez azt jelenti, hogy 2028 iskolával több van, mint tavaly, ahol a gyermekek 10 éves koruktól 14 éves korukig tanulhatnak. Nagyon nehéz kérdés az elmaradottabb román vidékeken a beiskoláztatás megoldása. Nagyarányú sajtókampány indult meg annak érdekében, hogy idén minden iskolaköteles gyermek iskolába jusson. A nehézségek illusztrálására itt is megemlítem az orosz nyelvoktatás kérdését, melyről külön jelentésben már beszámoltam. Az elemi iskola IV. osztályától kezdve az orosz nyelv kötelező tantárgy. Augusztus hónapban jelent meg egy közoktatásügyi rendelet, mely felszólítja a tanítókat és tanárokat: haladéktalanul kezdjenek oroszul tanulni, hogy a tanév kezdetén diákjaiknak az alapismereteket megtaníthassák. Nyilvánvaló, hogy az iskolák csak egy elenyésző törtrészében lesz számottevő orosz nyelvoktatás. De az is kétségtelen, hogy a reformtörvény az alapokat lerakta, nemcsak ezen kérdésben, hanem a pedagógia minden terén. Az első év tapasztalatai alapján jövőre minden bizonnyal egy korszerű, haladó jellegű pedagógiai rendszer fogja biztosítani a román ifjúság nevelését. Szabadon e szempontból csak arra rámutatni, milyen óriási többségben vannak a szakirányú középiskolák a liceumokkal szemben.

Külön kell foglalkoznom a román közoktatásügy nemzetiségi vonatkozásaival. A Közoktatásügyi Minisztériumban a nemzetiségi ügyosztály vezetője, Czíkó Lőrinc beosztottjai valamennyien majdnem mind magyarok. Augusztus 4-én megszervezték a 13 romániai nemzetiség tankönyvvel való ellátása céljából a nemzetiségi tankönyvbizottságokat. E bizottságok munkacsoport jellegűen működtek, feladatuk a kéziratban levő román tankönyvek lefordítása és nemzetiségi szempontból való átalakítása volt.

Érdekes, hogy a romániai nemzetiségek sorában a legszamosabb magyarság után a németység következik, és hogy idén a román közoktatásügyi törvény számol már a romániai németek iskoláztatási igényeivel. (Erdélyben pl. 2 német nyelvű liceum indul meg.) Igen fontos volt azonban, hogy az erősen náciérzelmű, és a múltban súlyosan kompromittált német tanítótestületet megfelelően megrostaálják. Megállapítható, hogy a német tanítók felülvizsgálására alakult bizottság igen alapos munkát végzett, úgy, hogy az eddigi német tanítók túlnyomó része a jövőben nem taníthat. Sokkal fontosabb azonban az erdélyi magyarság iskoláztatásának ügye.

Szeptember 10-én kijelölték a romániai magyar nyelvű iskolákat. Nem érdektelen, ha ezeket részletesen közlöm, legalábbis a középiskolákat.

Mezőgazdasági:	6	ebből mint vegyes tagozata	4
erdészeti:	–		1
ipari műszaki:	15	tagozat	13
bányászati:	2	tagozat	2
egészségügyi középiskola:	1		
egészségügyi szakiskola:	2		
jogi és közigazgatási:	5	tagozat	3
gazdasági és pénzügyi:	14	tagozat	1
pedagógiai:	11		
liceum:	22		
Összesen	79	amiből tagozat	24

A magyar iskolák esetében is megállapítható, hogy ez az összeállítás nem végleges. A közgazgatási középiskolák esetében adódó nehézségek miatt pl. legutóbb már 25 líceum felállításáról hallottam. Kisebb-nagyobb változtatások állandóan előjönnek. Így pl. a gyimesközéplöki (Csík megye) híres vasúti iskolavárosban, mely az egykori hatalmas magyar kaszárnyák épületében működik, a négyéves vasúti középiskolában magyar tagozatot szerveznek. Ugyanakkor kétségessé vált a sepsiszentgyörgyi magyar középiskola megnyitása, mert nem jelentkezett elég tanuló. A megfelelő felvilágosító propaganda elmulasztásáért az igazgatót el is mozdították állásából. Általában megállapítható, hogy minden iskolatípusnál a magyarság számarányánál nagyobb számú iskolát kapott. Különösen feltűnő ez az Iparügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó szakiskoláknál. Az egész országban 55 szakiskola tartozik az Iparügyi Minisztérium hatáskörébe, ebből 13-ban van magyar tagozat, kettő pedig teljesen magyar. Mióta a Bolyai Tudományegyetem orvosi fakultása átkerült a Közegészségügyi Minisztérium hatáskörébe, helyzete jelentékenyen megjavult, nehézségei nem nagyobbak, mint a többi román egyetemé. Idén állítják fel az öt művészeti főiskolát, közöttük a kolozsvári Magyar Művészeti Főiskolát, mely négy fakultásra tagozódik: zeneművészet, színpadművészet, képzőművészet és koreográfia. Sok könnyítő rendelkezés van a magyar diákok számára. Műegyetemi és szakiskolai felvételi vizsgáknál magyar iskolákból kikerült tanulók magyar nyelven is vizsgázhatnak és gondoskodnak róla, hogy a vizsgabizottságban magyar tanárok is legyenek. Kétségtelenül komoly problémát jelent az első elemi iskolától kötelező román nyelvoktatás a magyar iskolákban. Ezt a rendelkezést bizonyos magyar oldalról azzal bírálják, hogy annak idején az Apponyi-féle iskolai reformtörvény hasonló rendelkezését (nemzetiségi elemi iskolában I. osztálytól kezdődően magyar nyelvoktatás) éppen Mocsáry Lajos bírálta igen élesen. Ezt a kritikát elutasították azzal, hogy alapvetően más jellege volt az Apponyi-féle nemzetiségi kultúrpolitikának, mint a Román Népköztársaság nemzetiségi politikájának. A kérdés azonban ma sincs lezárva. A magyarság vezetőinek nagyobb része ma azért harcol, hogy az első és második elemi iskolában a román nyelvoktatás beszélgetés jellegű legyen.

A magyar iskolák elhelyezése nem ment minden súrlódás és küzdelem nélkül. Német részről több helyen indítottak ügyesen leplezett okokat a magyar iskolák ellen. (Eredmény nélkül.) Voltak természetesen kisebb-nagyobb torzalkodások alárendelt román közegekkel is. Mindent összevéve a romániai magyarság vezetői az eredménnyel nagyon meg vannak elégedve. Kívánalmaikat az összes minisztériumok a legmesszebbmenő mértékben méltányolták. A romániai magyarságnak – megállapíthatóan – annyi iskolája lesz, amennyit pedagógus káderrel és megfelelő létszámú tanulóval meg tud tölteni. A magyarságnak az iskolai reformtörvény nagy lehetőséget ad és jórészt az erdélyi magyarság tömegein múlik, felismerik-e az adott lehetőségeket és kihasználják-e azokat. Az idei őszt közoktatásügyi szempontból nemzetiségi sérelmek nem jellemezhetik. Inkább arról volt szó néhány esetben, hogy a romániai magyarság nagyobbat markolt, mint amennyit fogni tudott, kezdetben biztosított magának egy-két olyan iskolát is, melynek kereteit nem tudta kitölteni.

Az erdélyi magyar reakció természetesen az iskolakérdésben is igyekezett támadásba átmenni, meglehetősen zenebonát csaptak amiatt, mert Nagyszebenben megszűnt a magyar iskola. A magyar iskolaügy vezetői azonban azt nézték, hogy a meglevő szükségletek szerint oda kerüljön magyar középiskola, ahol az a magyarság szempontjából fontosabb. A régi, nagytradiójú magyar iskolák megmaradtak. A nagyenyedi Bethlen Kollégium pl. mint pedagógiai kö-

zépiskola működik. Sok magyar iskolában pedig 3, sőt 4 párhuzamos osztályt is felállítottak. Támadja a reakció a közoktatásügyi reformot azért is, mert mint ők mondják, megszűnteti az erdélyi magyar közoktatás függetlenségét. Valóban szó van arról, hogy megszűnik az önálló kolozsvári és brassói magyar tanfelügyelőség, és nem marad meg a 9 külön megyei magyar tanfelügyelőség. A minisztériumban az a nézet van kialakulóban, hogy a román köztársaság tanügyi szervezete egységes kell, hogy legyen és az általános megyei tanfelügyelőségek keretében, ott, ahol ez szükséges, legyen egy magyar tagozat. Szem előtt tartva a szocializmus felé haladó népi demokrácia azon szükségletét, hogy az ifjúság nevelését szervezetileg szorosan kézben tartsa, a tanfelügyelőségek kérdésének fenti megoldásában magyar szempontból nem látok veszélyt.

Az erdélyi magyarság nevelése szempontjából ezek után döntő kérdés nyilván, hogy a magyar nyelvtankönyvek milyenek lesznek, valamint milyen tág teret enged a tanterv a magyar irodalom és történelem tanításának a különböző iskolafokokozatokban. Román részről kétségtelenül megvan arra a tendencia, hogy mindenben támogassa a romániai magyarság kívánalmait, egészen addig a pontig, míg az a magyarországi magyarsággal való kultúrkapcsolatokat nem jelentik. E szempontból igen fontos tehát, milyen olvasókönyvekből, történelem- és irodalomkönyvekből tanulnak az erdélyi magyar ifjak. A magyarnyelv-tankönyvek megjelenésekor azokat azonnal beszerezem, és Miniszter Úrhoz továbbítom.

Széll s. k.
követ.

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 17. doboz, 16/b tétel, 178/48., 475–480. hitelesített másolat.

14.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE RAJK LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTERNEK A ROMÁNIAI MAGYAR FELSŐOKTATÁST HÁTRÁNYOSAN ÉRINTŐ INTÉZKEDÉSEKRŐL

Bukarest, 1948. november 2.

117/pol.-1948.

Október 26-án befejeződött a magyar–román kulturális egyezmény⁴¹ végrehajtására alakult vegyesbizottság első, bukaresti ülészaka. Mindennapos telefonbeszélgetéseinkből, valamint a közösen megfogalmazott, de aláírásra nem került „Munkaterv”-ből Miniszter Úr tájékozva [sic!] van a tárgyalások lefolyásának körülményeiről.

⁴¹ Az 1947. november 27-én megkötött kulturális egyezményt közli: Fülöp–Vincze, 1998, 391–394.

A vegyesbizottság ülésével egy időben s azután, hogy a magyar küldöttség mindjárt a megbeszélések elején kijelentette, hogy jelen ülésszakon az iskolai kérdést nem óhajtja felvetni, zajlott le belső berkekben az első nagy elvi csata a magyar főiskoláztatás kérdésében. Az erdélyi magyarság politikai vezetőinek egy részénél ugyanis a felsőoktatási törvény előkészítése kapcsán napvilágra került 3, a magyar főiskoláztatást súlyosan érintő román elgondolás erős ellenállásra talált. Felmerült először is a *Bolyai Egyetem jogi és közgazdasági kara közgazdasági részlegének megszüntetése*. A törvénytervezet második pontja a magyar nyelvű gyógyszerészképzés megszüntetését tartalmazza. A harmadik, egyben legsúlyosabb sérelem a felsőoktatási reform azon újításával kapcsolatos, amely az orvosképzést az egyetemről elválasztva az orvosi karokat megszünteti, s ezek helyett önálló főiskolai jellegű *orvostudományi intézeteket* létesít. Ezek doktori cím adományozására nem jogosultak, illetve csak abban az esetben igen, ha a törvény felruhazza őket a 3 éves különleges doktori tanfolyamok megszervezésének jogával. A doktori tanfolyamokra csak megfelelő tudományos munkásság alapján lehet bejutni, s azoknál a zártszám elve igen szigorúan érvényesül. *A doktori cím adományozásának jogát a marosvásárhelyi magyar intézetre nem terjesztették ki*. A Magyar Népi Szövetség kemény elvi harca ellenére a *Monitorul Oficial* október 26-i számában közzétett törvényrendelet a felsőoktatás szervezetéről az eredeti tervek közül csak egyet ejtett el: meghagyta a jogi és közgazdasági kart a maga teljességében. A *gyógyszerészeti karral* kapcsolatban csak annyit sikerült elérni, hogy azok, akik első évüket már lehallgatták, hátralevő tanulmányaikat a magyar egyetemen fejezhetik be; a gyógyszerészeti kar lényegében tehát megszűnt.

A törvényrendelet a *doktori cím adományozása* körüli nagy csatát is a magyar főiskoláztatás rovására döntötte el: a magyar diplomásoknak a román orvosfőiskolák zártszámába való bejutásának nyelvi és egyéb tárgyi nehézségeivel kell megbirkóznia. Miron Constantinescu bányügyi miniszter, aki a Munkáspárton belül a magyar nemzetiségi ügyek legfőbb referense, egyik legutóbbi nyilatkozatában a doktori tanfolyam-szervezési jog megvonását nyereségnek tüntette fel, azzal az indoklással, hogy a magyar diplomások a törvény nyújtotta lehetőségek keretében bármely romániai főiskolán pályázhatnak felvételre, és magyar nyelven tehetnek doktori vizsgát. Az MNSZ egyes személyiségeinek arra az ellenvetésére, hogy a magyar egyetemi hallgatók eddig is beiratkozhattak román egyetemekre is (és román hallgatók a magyar egyetemre, amire szépszámu példa sorolható fel éppen az orvoskar magas színvonala folytán), s igazi vívmány az volna, ha azonkívül, hogy a magyar orvostudományi főiskolának megvolna a doktoricím-adományozási joga, magyar diplomások tehetségük és munkásságuk arányában az ország többi doktori tanfolyamainak zártszámába is pályázhatnának, egyes román személyiségek a doktori cím híveit lokálpatriotizmussal, sőt burkoltan sovinizmussal vádolták meg és intették le.

Véleményem szerint helyes az, hogy a magyar diplomásoknak mindenütt lehet doktori címért folyamodni. Előrelátható azonban, hogy az a körülmény, hogy a Magyar Orvostudományi Intézet doktori címet nem adományozhat, a magyar orvosképzés eddigi magas színvonalát le fogja szállítani, és a tudományos kutatómunkát nagy mértékben meg fogja bénítani. A marosvásárhelyi orvosi kar legalábbis egyenrangú volt a bukarestivel, de mindenesetre sokkal jobb a iaşinál és a kolozsvárinál. Nyilvánvaló tehát az a tendencia, hogy a marosvásárhelyi orvosi kart vissza kell szorítani súlyban és jelentőségben a többi javára. A doktoricím-adományozási jog megvonása már magában is feltűnő, midőn másfelől azt látjuk, hogy a temesvári orvostudományi intézeten kívül az ország összes többi testvérintézetét felruházták vele. Még feltű-

nőbb azonban ez a megkülönböztetés akkor, ha szemügyre vesszük azokat a marosvásárhelyi orvosi karhoz jelentőségben nem mérhető különféle egyéb intézeteket, amelyeknek viszonylagos jelentéktelenségük ellenére doktoricím-adási joguk van, pl. a galați mezőgazdasági, a brádi bányáérc, a petrozsényi kőszén[*bányászati*] intézetnek stb.

A nemzetiségi vonatkozások előre bocsátása után a következőkben röviden összefoglalom az egész felsőoktatási reform lényegét:

A felsőoktatás szervezeti törvénye kétféle intézményt ismer: egyetemeket és felsőfokú tanulmányi intézeteket. A négy egyetemnek (Bukarest, Iași, Kolozsvár 2) azonos a szervezete, mindegyiknek 8 kara van (matematika és fizika, természettudomány, kémia, történelem és földrajz, filozófia, pedagógia és lélektan, filológia és jogi-közgazdasági), kivételt a Bolyai Egyetem csak annyiban képez, hogy önálló magyar közgazdasági intézet hiányában a jogi-közgazdasági karon belül működnek a közgazdasági tanszékek.

A felsőfokú tanulmányi intézetek közül a törvény elsősorban az orvostudományi, illetve orvosi-gyógyszerészeti intézeteket sorolja fel. Előbbiből van Iașin és Temesváron, az utóbbi típus működik Bukarestben, Kolozsváron és jelenleg még Marosvásárhelyen, a gyógyszerészeti azonban – mint már említettem – csak addig, míg a tanulmányaikat megkezdett másodévesek végeznek.

Szerepel a törvényben három műszaki intézet (politechnika), hat mezőgazdasági intézet (a Kolozsvárin magyar karral), két állattenyésztési és állatorvosi intézet, két erdészeti, két közgazdasági és tervgazdasági intézet, két pedagógiai, egy testnevelési, öt művészeti intézet (négy román, négy karral és egy magyar, zenei és színháztudományi karral), valamint több kisebb jelentőségű intézet a gazdasági élet különféle szektorai számára.

Míg az egyetemek kizárólag a Közoktatásügyi Minisztériumtól függenek, a felsőfokú tanulmányi intézetek részben a különböző szakminisztériumok felügyelete alatt állnak.

A törvény külön szakaszban sorolja fel azokat az intézeteket, amelyeknek – az egyetemekhez hasonlóan – jogában áll hároméves doktorátusi tanfolyamokat szervezniük. Ezek a bukaresti és kolozsvári orvosi-gyógyszerészeti, a iași orvostudományi intézet, a bukaresti, iași és temesvári műszaki intézet (politechnika), a bukaresti műépítészeti intézet, a bukaresti építészeti intézet, a bukaresti közgazdasági és tervgazdasági intézet, a bukaresti, temesvári és galați mezőgazdasági intézet, a bukaresti állattenyésztési és állatorvosi intézet, a bukaresti petróleum- és földgázintézet, a brádi bányáércintézet, a bukaresti geológiai és bányatechnikai intézet, a petrozsényi kőszénintézet és a bukaresti művészeti intézet.

Külön szakasz biztosítja azt, hogy az együttélő nemzetiségek doktori jelöltjei anyanyelvükön vizsgázhatnak az összes doktorátusi központokban.

Nemzetiségi szempontból azokon a hiányokon kívül, amelyek közül az elvi harc folyt, a törvényben egyéb hiányokat is felfedezni vélünk, ezeken azonban az idő és a szükség parancsa még segíthet. Így véleményem szerint indokolt lett volna, ha nem is önálló magyar műszaki intézetet (politechnika), de legalább egy magyar tagozatot létesíteni.⁴² Önálló mezőgazdasági intézet viszont a jelenlegi tagozatos megoldás helyett mindenképpen megillette volna a magyarságot nagy lélekszámánál fogva. Végül, talán a művészeti intézetnek is meg kellett volna

⁴² A kolozsvári Mechanikai Intézetben végül mégis szerveztek magyar tagozatot, azonban ekkor már csak néhány tárgyat adtak le magyar nyelven is.

kapnia a másik két kart (képzőművészeti, koreográfiai) bár ezeknek a hiánya tűnik most még a leginkább elviselhetőnek.

Széll s. k.
követ

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b tétel, 117/48. sz Gyallay-Pap Domokos követségi titkár által hitelesített másolat. Közli: Erdély magyar egyeteme 1944–49. II. köt. (Vál., szerk.: Lázok János–Vincze Gábor. Bevezető tanulmány, jegyzetek: Vincze Gábor.) Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998, 260–263.

15.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE RAJK LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTERNEK AZ ÚJ FELEKEZETI RENDELETRŐL

Bukarest, 1948. november 26.

128/pol.-1948.

A Vallásügyi Minisztériumnak a fent hivatkozott számú kultusztvörvény alapján hozott 42 898 számú, „A vallásfelekezeteket szolgáló személyzet előkészítéséhez szükséges iskolák felállításáról” szóló rendeletét a *Monitorul Oficial* 1948. november 15-i, 266. számában tették közzé. Tisztelettel kérem ezen igen fontos és alapos tanulmányok után elkészített rendeletre felhívni az illetékes magyar tárca figyelmét. A rendelet fontosabb és jellegzetes rendelkezéseit a következőkben ismertetem:

A rendelet a vallásoktatás célját szolgáló négy iskolatípust állapít meg, és pedig:

- 1.) a templomi énekesek iskolái,
- 2.) a világi papok és szerzetesek előkészítésére szolgáló szemináriumok,
- 3.) teológiai intézetek,
- 4.) főiskolai (egyetemi) jelleggel bíró teológiai intézetek.

E legfelső típusból három intézetet engedélyez az ortodox vallásfelekezet és egy intézetet három tagozattal (református, evangélikus, unitárius) a protestáns vallásfelekezetek részére a rendelet. A végzettségi oklevél (licența) elnyeréséhez négyévi, a doktorátus elnyeréséhez pedig további háromévi tanulmány szükséges. Ezen főiskola mellett csupán egyetlen más típusú protestáns iskola felállítását engedélyezi a rendelet, ez pedig az evangélikusok részére Nagyszebenben működő énekes iskola.

A rendelet kimerítően szabályozza az iskolák tananyagát és az előadási nyelveket. Minden iskolában kötelező a román és az orosz nyelv tanítása. Megállapítja, hogy mily előképzettséggel látogathatók a különböző iskolatípusok.

Az igen nagy részletességgel tárgyalt ortodox és protestáns iskolák mellett a rendelet szabályozza az izraelita, baptista, adventista és muzulmán vallási oktatást és utolsó helyen a katolikus vallási oktatást is, mely részére egy-egy iskolát engedélyez a fent említett 1–3.) típusból. Ezen is-

kolák felállítását azonban a katolikus egyházvezetőség által előterjesztendő, kanonikus szervezeteinek megfelelő javaslat elfogadásától teszi függővé, a tanítás megkezdése előtt pedig a Vallásügyi Minisztérium jóvá kell hagyja az előterjesztendő tantervet is. Ilyen előfeltételek a többi vallásfelekezeteknél megállapítva nincsenek.

A teológiai intézetek tanárai, előadói és lektorai doktori oklevéllel és különleges teológiai képzettséggel kell bírjanak, és a vallásügyi miniszter⁴³ javaslatára rendelettel neveztetnek ki. A felozlatott református és unitárius teológia tanárai viselt állásaikba ily módon újra kinevezhetők.

Széll s. k.
követ

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai, 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b tétel, 117/48., 176., Gyallay-Pap Domokos követségi titkár által hitelesített másolat.

16.

SZÉLL JENŐ KÖVET JELENTÉSE RAJK LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTERNEK AZ MNSZ UTOLSÓ, KOLOZSVÁRI KONGRESSZUSÁRÓL

Bukarest, 1948. december 18.

132/pol.-1948.

Szigorúan bizalmas!

Ez év december 10-én és 11-én zajlott le Kolozsvárott a Romániai Magyar Népi Szövetség IV. kongresszusa. Ha az MNSZ helyzetét vizsgáljuk az elmúlt évben, kétségtelenül meg lehet állapítani, hogy annak súlya és befolyása, valamint népszerűsége az erdélyi magyarság tömegeiben csökkent. Jóllehet a helyi szervezetek száma szaporodott, a dolgozó magyarság széles tömegei bizonyos tartózkodással szemlélik az MNSZ munkáját és az egész szervezetet korántsem érzik olyan mértékben magukénak, mint a felszabadulás utáni első két esztendőben. Az MNSZ bizonyos mértékben elszakadt tömegeitől, ennek oka a legutóbbi temesvári kongresszuson végbement személyi változásokban, a szövetségnek a tömegmunkát illető helytelen felfogásában, továbbá abban kereshető, hogy a vezetőség kétségtelenül nehéz helyzetében, sok esetben túlzott lojalitással maga igyekezett leállítani jogos magyar követeléseket.

Már a múlt évi temesvári kongresszus élesen megszabta az MNSZ követendő politikai irányvonalát: a szervezetnek az osztályharc alapján állva ki kell vetnie magából a kizsákmányoló elemeket, és a dolgozó magyarság harcos szervévé kell válnia. Ez az alapelv nyilvánvalóan helyes. A kolozsvári kongresszust megelőzően mindenütt újjáválasztották a helyi vezetőségeket és mindenütt dolgozó kisembereket állítottak az élre. Értesülesem szerint a kizsákmányoló elemek eltávolításában és új, munkáselemek kiemelésében nagyon sokszor túllóttek a

⁴³ Stanciu Stoian.

célon, aminek következtében falusi és megyei szervezetek vezető pozícióiba sok igen gyenge elem került, ami még hozzájárult az MNSZ befolyásának gyengüléséhez.

A kongresszus megnyitása arra az időre esett, amikor a „Tartós békéért és népi demokráciáért” vezércikke a nemzeti kérdéstről már szélesebb körökben közismertté vált. Ennek következtében a kongresszus lefolyásában több alkalommal meg lehetett figyelni az eddigi gyakorlattól eltérő jelenségeket. Az említett vezércikk hatásának kell betudnom, hogy a kongresszusra pl. engem is meghívtak. [...]»⁴⁴

A kongresszus beszámolóját Kacsó Sándor elnök olvasta fel, mely mint mondta, a titkárság közös munkája, de a beszámoló magas irodalmi stílusán kétségtelenül érezhető volt Kacsó Sándor írói tollának hatása. A beszámoló nagyobb részében a világpolitikai helyzettel és a román belpolitikai kérdésekkel foglalkozott. A január elején meginduló tervgazdálkodáson kívül bejelentette Kacsó a közeljövőben megvalósítandó közigazgatási és adóügyi reformot. Ez utóbbról a román vezető politikusok közül eddig egyedül ő tett említést. Ez minden valószínűség szerint azt mutatja, hogy Kacsó Sándornak mint a Magyar Népi Szövetség vezetőjének a román kormány növekvő politikai súlyt igyekszik biztosítani. Foglalkozott az eddig gyarmatként kezelt Székelyföld kérdésével és épp úgy, mint Luca, bejelentette a Székelyföld meginduló iparosítását. (Olajfúrás, nyersanyagkutatás, meglévő üzemek és bányák fejlesztése stb.) Pontos számadatokat közölt az erdélyi magyarság iskoláztatási viszonyairól, mely számok a zajló román közoktatási reform folyamatában nyilván csak pillanatnyi értékűek, minthogy e téren a helyzet még most is szinte hétről hétre változik. Megemlítette beszámolójában a széles magyar néptömegek beszervezését és igyekezett e téren optimista képet festeni. Nyilvánvaló pedig, hogy itt van az MNSZ legnagyobb gyengesége. A széles tömegek úgy érzik, hogy az MNSZ nem foglalkozik már eléggé az ő mindennapi ügyeikkel. Erre az elzárkózásra az MNSZ vezetőinek meg is van a maguk elmélete, amit Kacsó Sándor beszámolójában ismételtelen kifejtett:

„Elértük azt, hogy szervezetünk ne nyújtson tovább is segítséget a kisajátított földbirtokosok, gyárosok, üzérkedők és kizsákmányolók érdekeinek érvényesítéséhez, de már nem tudtuk határozottan elutasítani a nem elvi jelentőségű magántermészetű ügyek intézését. Ezzel akaratlanul bár, a nemzetiségű elkülönülésre bujtogató reakciónak nyújtottunk segítséget, mert azt a látszatot keltettük, mintha a nemzetiségi panaszos csak szervezetünk politikai tekintélyével érhet el eredményes elintézését... megtartottuk így a kisebbségi időkből maradt nemzetiségi félelmet, gyámoltalanságot, a másodrendű polgárság megalázó érzését.”

Ez az elmélet így szépen hangzik, csak az az egy baja, hogy összekeveri az okot azok okozásával. Ma, amikor nagyon sok helyen magyar többségű vidékeken a közhivatalnokok nem tudnak magyarul, igen fontos volna, hogy a Népi Szövetség igenis pártfogása alá vegye ügyes-bajos dolgait intéző testvéreit. Különösen furcsán hat ez az elzárkózás akkor, amikor beszámolója folyamán később maga Kacsó Sándor állapítja meg, hogy az anyanyelv szabad használatának tárgyi biztosítása terén még mindig vannak hiányosságok. És ez a kifejezés még eléggé enyhe is. Hogy csak egy példát említsek: Kolozs megyében a felszabadulás után azt a szokást vezették be, hogy a főispán román,⁴⁵ az alispán pedig magyar.⁴⁶ Ma már mind a kettő román, az egész

⁴⁴ Kihagytuk a követ fogadtatásáról szóló részt, valamint a kongresszus megnyitásának külsőségeit és Luka László megnyitó beszédének ismertetését.

⁴⁵ 1944–45-ben Vaseile Pogăceanu.

⁴⁶ 1944–45-ben dr. Csögör Lajos.

megyeházán összesen három șef de birou van, aki magyar. Kacsó Sándor hivatkozott arra is, részint a magyarok a hibásak, amiért elhagyták közigazgatási állásaikat, és ebben a magyar reakció izoláló politikája mutatkozik meg. Ez azonban az igazságnak csak a fele. A másik fele az, hogy a román reakció állandóan kihagyta a magyar tisztviselőket a véglegesítésekből, és ezért azok nem győzték ügyük rendezését kiköplalni és más munkát kerestek. Igaza van Kacsónak, hogy mindkét reakció (a magyar és a román) összefogott az anyanyelv szabad használatának korlátozására, de sajnos a közigazgatásban meglevő román reakció helyzeténél fogva sokkal eredményesebben tudott működni, mint a magyar.

A beszámolóból még azt emelhetném ki, hogy a szövetkezeti kérdésben, különösen a földműves szövetkezeteket illetően igen gyenge és zavaros, épp úgy, mint Luca beszéde. Látható, hogy Románia vezetőinek ezen alapvetően fontos kérdésben nincs még kialakult tiszta álláspontjuk.

Az új vezetőség megválasztása nem hozott különösebb meglepetéseket. Az eddigi 9 tagú titkárság helyett 7 tagú politikai bizottságot választottak, mely mellett 8 tagú végrehajtó bizottság működik. Az eddigi titkárságból kimaradt Vass Márton, 40 holdas Nyárad menti gazda, valószínűleg azért, mert nem képviseli a szegényparasztságot; azon kívül Csákány Béla, ő azonban a végrehajtó bizottságban a legnagyobb súllyal bíró ember. Kimaradt továbbá Kurkó Gyárfás, aki a múlt évi temesvári kongresszusig az MNSZ elnöke volt. A temesvári kongresszus óta Kurkót lépésről lépésre ejtik lejjebb, most már csupán a 100 tagból álló központi bizottság tagja. Az MNSZ jelenlegi vezetői minden rosszat Kurkó nyakába igyekeznek varrni. Őt teszik felelőssé a helytelen „magyar egység”-politikáért. Beszámolójában Kacsó, anélkül, hogy nevének nevezte volna, polemizált Kurkóval: „az az állítás, hogy a nemzeti jogegyenlőség az MNSZ vívmánya, meghamisítja a valóságot, ezt a pártnak köszönhetjük.” Kurkó múltbeli működését az ellentétes vélemények halmazából nem tudom egyértelműen megítélni. Vannak, akik azt mondják, hogy az ő akkori politikája tulajdonképpen a párt politikája volt. Ezt nem tartom valószínűnek. Lehetséges, hogy a múltban elkövetett hibákat. A lényeges vele kapcsolatban az, hogy most fokozatosan eresztik mélyebbre a süllyesztőben, anélkül hogy alkalmat adnának neki az önkritikára, hibáinak kijavítására és további komoly politikai munkára. Kurkó jelenleg regényt ír és a Népi Szövetség vezetői szerint alkalmat kell neki adni, hogy szépirodalmi tevékenységet folytasson.⁴⁷ (Ezt a figurát más viszonylatban otthon is ismerjük.) A baj csupán az, hogy Kurkó az egyetlen valóban népszerű vezető eleme az N. Sz.-nek. Kétségtelenül megbízható, jó elvtárs. A tömegek megérik, hogy nem pozícióért harcol, hanem valóban szereti a népet. Ő maga a körülötte zajló dolgokat derűsen és kiegyensúlyozott lelkiállapottal szemléli és az egész Kurkó-ügy nem is Kurkó személye szempontjából terhes, hanem azért, mert az N. Sz. ezáltal leoperálja magáról legnépszerűbb emberét. Kurkó népszerűsége még a kongresszuson is megnyilatkozott, mert nevének említésekor feltűnő melegséggel ünnepelték. Nem valószínű, hogy Kurkó elsüllyesztése csupán az N. Sz-i vezetők saját ügye lenne. Valószínű az, hogy Kurkónak azért kell mennie, mert gerinces ember és nem könnyen hajladozik a szélirány pillanatnyi változásai szerint.

Így az MNSZ vezetősége sajnos nem áll olyan emberekről, akik a tömeg előtt meg tudnák magukat szerettetni. A 7 közül Kacsó Sándor elnök az egyetlen, akiben érezni lehet bizonyos

⁴⁷ Kurkó Gyárfás önéletrajzi könyve (*Nehéz kenyér*) az Állami Könyvkiadónál jelent meg 1949-ben.

magasabb emberi színvonalat. Ő azonban, épp úgy, mint a jó fellépésű és jó beszédű Takács Lajos, fent ül bukaresti központjában, messze a magyar tömegektől. Bányai László dr., „az MNSZ esze”, kétségtelenül jó koponya, de súlyos betegsége magatartására rányomja bélyegét. Révi Ilus brassói textil munkásnő, alapjában véve derék harcos, de kissé hisztériás jelenség, feltűnően kevés népszerűségnek örvend. Cziko Nándor erőszakosságra hajlamos természetű és az a kis hibája is megvan, hogy nem tud magyarul, lévén régi bukaresti.⁴⁸ Juhász Lajos régi munkásmozgalmi ember, jelentéktelen, tutyimutyi bácsi. A politikai bizottság új tagja, Rác György földműves, szimpatikus, egyszerű, megnyerő ember, valószínű azonban, hogy ő csak mint szépségtapaszt képviseli a politikai bizottságban a földművességet. Az igazi nép emberei hiányoznak ebből a vezetőségből.

A kongresszus berekesztése utáni napon népgyűlés volt Kolozsvárott, melyen Groza és Luca beszélt, Groza magyarul, Luca románul. Luca beszédében itt is foglalkozott Magyarországgal, ez alkalommal elismerő hangon. Beszéde azonban a mai napig nyomtatásban nem látott napvilágot, ezért azt felterjeszteni nem tudom. [...]⁴⁹

A kolozsvári kongresszus utolsó napján került nyilvánosságra a Román Munkáspárt Politikai Bizottságának határozata a nemzetiségi kérdésben. E határozat hivatalos magyar fordítását a többi más melléklettel együtt felterjesztem, jelentőségére való tekintettel azonban a legfontosabb részletekre ezúttal is felhívom a figyelmet. A határozat jelentősége igen nagy. Szinte reflektorszerűen ráirányítja a figyelmet Románia ezen döntő kérdésére. Hat fejezetre tagolódik. I. fejezet a szocializmus tanítása alapján elvi síkon tárgyalja a kérdést. Megállapítja, hogy a nemzeti kérdést a munkásosztály előtt álló feladatokkal összefüggően kell szemlélni. Hivatkozik Lenin és Sztálin megállapításaira, akik egyaránt harcoltak a nagyorosz sovinizmus és az elnyomott népek burzsoáziájának reakciós nacionalizmusa ellen. Idézi Sztálin ismert megállapítását: „Minden nemzetnek, akár nagy vagy kicsi, megvannak a maga minőségi sajátosságai, jellegzetessége, amely kizárólag az övé és amely nem található meg más nemzetnél. Ezek a sajátosságok alkotják minden nemzet hozzájárulását a világgal közösen kincses tárához.” Véleményem szerint a határozat későbbi része, ahol a konkrét tennivalókkal foglalkozik, még nem nyújt kellő biztosítékot arra nézve, hogy Románia a maga nemzetiségi kérdéseit teljes mértékben ezen sztálini vonalon tudja megoldani.

A második fejezet a nemzeti kérdést a népi demokráciák mai problémáival kapcsolatban tárgyalja. Megbélyegzi a Tito-csoport nacionalista elhajlását, majd az első olyan kijelentést teszi, mely az eddigi román gyakorlat revíziójára mutat: „A népi demokratikus országok függetlenségét és szuverenitását... csak az biztosíthatja, ha a népi demokráciák kölcsönösen segítik egymást és a Szovjetunió körül egységbe tömörülnek.” Itt szerepel először az a megállapítás, hogy szükség van a népi demokráciák egymás közötti együttműködésére.

A III. és IV. fejezet a Román Kommunista Párt, illetőleg a Román Munkáspárt múltbeli és jelenlegi nemzetiségi politikáját ismerteti. Felsorolja az eddigi nagy eredményeket: a szegény-parasztok nemzetiségre való tekintet nélkül egyenlő mértékben részesültek a földreform előnyeiben; az állam iskolákat tart fenn, melyekben a nemzetiségek anyanyelvén folyik a tanítás, nemzetiségek nyelvén megjelenő lapok és könyvek stb.

⁴⁸ Cziko Nándor 1905-ben született Bukarestben, szülei Csíkszentgyörgyről vándoroltak oda a századfordulón. Széll állítása ellenére haláláig jól beszélt magyarul.

⁴⁹ A kihagyott bekezdésben Széll a kongresszus zárónapján tartott népgyűlésről számol be.

Az első megállapításról (nemzetiségi földművesek arányos részesedése a földosztásból) köztudomású, hogy nem teljesen állja meg a helyét. Ez közvetlenül a felszabadulás után nem is volt csodálható. Érdekesebb, hogy a határozat az eredmények fogalmazásánál megragad az anyanyelv kérdésénél. (Iskolák, újságok a nemzetiség anyanyelvén.) Itt már elvész azon nemzeti sajátosságok kifejllesztése, melyek „minden nemzet hozzájárulását alkotják a világkultúra közös kincsestárához”. Nyilvánvaló, hogy a román népi demokrácia mai állapotában a nyelvi egyenjogúság egymagában nem teljes értékű megoldás. A határozat pedig a gyakorlati részben ennél tovább nem mutat. Az egyetlen konkrét hiányosságot abban jelöli meg, hogy: „A közszolgálatban még most is vannak egyes elemek, melyek a régi államgépezet rothadt mentalitásának örökségeként továbbra is sovíniszta magatartást tanúsítanak.” Ez igaz, de nem mutat rá minden hibára, nemcsak az államgépezetben volt megfigyelhető, hogy az utóbbi esztendőben a magyar elem háttérbe szorult, hanem a demokratikus nőszervezetben, szakszervezetben, sőt a pártapparátusban is. Ismét Kolozs megyére kell hivatkoznom. A felszabadulás után hosszú ideig a titkár román volt, helyettese pedig magyar (a megyei szervezetben.) Kolozs megye lakosságában a románság némi többséget mutat, de a párt bázisa, a kolozsvári és környéki munkásság, túlnyomó többségében magyar. Ma az a helyzet, hogy a megyei titkár és helyettese egyaránt románok, az üzemi és körzeti pártszervezetekben román nyelven folyik a munka akkor is, ha a túlnyomó többségben levő magyarok alig értik, amit elmondanak a vezetők. Erre a hibára, ami elsősorban a Román Munkáspártot és a demokratikus szervezeteket érinti, az ő munkájuk eredményességét gyengítik, a határozat nem tér ki. Tudunk olyan esetekről (jelenleg pl. a marosvásárhelyi titkár), hogy a magyar többségű vagy vegyes vidékeken vezető pártfunkcionárius nem is tud magyarul. A gyakorlat fogja megmutatni a közeli jövőben, hogy bátran véget tudnak-e vetni ennek a hibás helyzetnek.

De ha ezen változtatnak is, még akkor sem lehet a romániai nemzetiségi kérdést megoldottnak tekinteni. A kulturális autonómia kérdése a szabad nyelvhasználattal még nincs megoldva. A IV. fejezet végén közölt Sztálin-idézet („a szovjet hazafiság harmonikusan egyeztetni össze a Szovjetunió népeinek nemzeti hagyományait az összes szovjet dolgozók létérdekével”) távolabbra mutat. Nem tisztázza a kérdést a határozat, midőn megállapítja, hogy „az együtt lakó nemzetiségek körében is (a kizsákmányoló osztályok maradványai) nacionalista, sovén, antiszemita áramlatokat terjesztenek, az elszigetelődés, a kulturális elkülönülés irányzatát” stb. A megállapítás önmagában helyes, fel kell venni a harcot a „magyar egység” osztálykülönbségeket elkenő jelszavával, mind az erdélyi magyarság, mind a román demokrácia érdekében le kell törni a kulturális és egyéb elkülönülésre irányuló törekvést. Az eddigi gyakorlat azonban azt mutatta, hogy az erdélyi magyarok nemzeti hagyományainak ápolását néhány kivételtől eltekintve (népviselet és népdalok, Petőfi és Ady-kultusz) nagyon könnyen beledobták a kulturális elkülönülés szemetesládájába. A határozat nem tisztázza tehát, hogy a nemzeti hagyományok mennyiben jelentenek kulturális elkülönülést, helyesebben mennyiben nem jelentik azt. A kérdés nem oldható meg a vonatkozó klasszikus idézetek iskolás felsorolásával. Mindenesetre nagy eredmény, hogy a határozat az egész nagy kérdést bedobta a közvélemény és a pártapparátus figyelmébe. Az a megállapítás, hogy le kell küzdeni a hibás, önmegnyugtató irányzatot, mely szerint a nemzeti kérdés már megoldódott volna, a határozat legfőbb pozitívuma. A nemzeti kérdés Romániában az elmúlt esztendőben tabu volt, megoldottságáról csak a legnagyobb

dicséret hangján lehetett zengeni, most megvan rá a lehetőség, hogy a kritika hangja is megszólaljon. Ez óvatosan és nyomokban már az MNSZ kongresszusán is megnyilatkozott.

Az V. fejezet az egyes nemzetiségek helyzetét vizsgálja meg, első helyen a legnagyobb nemzetiségét, a magyarét. Lényegileg e részben nincs semmi új az előző fejezetekben elmondottak után. Feltűnő csupán, hogy e fejezetben csak a magyarság vagy az MNSZ feladatairól van szó, a magyar nemzetiség problémájával kapcsolatban a többségi románság feladatai épp úgy nincsenek megemlítve, mint pl. a párt vagy a nagy tömegszervezetek feladatai. Feltűnik továbbá az is, hogy a német, orosz, ukrán, szerb és görög nemzetiségek kérdésének tárgyalásánál, ha nagyon halványan is, de valamilyen formában felmerült az országhatáron kívül lakó anyanemzetiséghez való viszony, a magyarokkal kapcsolatban mély hallgatás történik.

A német kérdést a határozat érthetően igen óvatosan kezeli. A Román Munkáspárt Központi Vezetősége ez év július 6-i ülésének határozatához képest csak az az új, hogy Német Antifasiszta Bizottság létesítését tűzi ki feladatul.

Érdekes a határozatnak a zsidókérdésre vonatkozó része. Megállapítja, hogy a Zsidó Demokrata Bizottságban működő egyes párttagok nem voltak elég erélyesek a zsidó nacionalizmus leküzdésében és ezzel bundista vonalra siklottak ki. Nem teremti meg azonban a határozat annak feltételét, hogy ettől a bundista elhajlástól egyszer s mindenkorra megóvja a romániai zsidóság tömegeit. Nincs ugyanis tisztázva, hogy a zsidóság nemzetiség-e vagy nem, helyesebben, hogy a romániai zsidóság mely része tekinthető nemzetiségnek. Megemlítik, hogy biztosították a zsidó lakosság anyanyelvén való tanulását, azaz jiddis, román és magyar nyelven. Ebből nemzetiségi vonalon a zsidóság számára csak a jiddis nyelvű iskolák jelentenek eredményt. A felszabadulás után érthető és indokolt volt, hogy az erdélyi zsidóság, mely anyanyelvét és kultúráját illetően magyar, önálló zsidó szervezetben tömörült,⁵⁰ hiszen a dél- és észak-erdélyi bánásmód közti különbség következtében elkeseredése a magyarsággal fordította szembe. Ma az erdélyi magyar zsidóságnak (legalábbis többségüknek) a magyarságtól való nemzetiségikül önválasztása nem indokolt. Nehezen megoldható, idejét múlt. A kérdés tisztázását a határozat ismét időben kitolta, sokáig azonban nehéz lesz előle kitérni.

A határozat minden hibája ellenére számottevő esemény, és komoly lehetőségeket jelent Románia magyarjai sorsának további jobbrafordulására. A Román Kommunista Párt hőskora nemzetiségi szempontból az 1946-os esztendő volt, amikor bátran felvették a harcot az akkor még erős román reakcióval és később a párton belül Pătrășcanu sovinizmusával. Azóta e téren erős ellanyulás mutatkozott. A párton belül is érvényesültek nacionalista románosító törekvések a látható és sokat mutató spanyolfal mögött, minden tagadhatatlan fejlődés ellenére, az erdélyi magyarság nemcsak saját hibája miatt, és elsősorban nem amiatt nem tudott megszabadulni kisebbségi emlékeitől. A határozat nagy távlatokat nem nyit, nem mutatja meg az utat az anyanyelvi és kulturális autonómián túl a közigazgatási és gazdasági autonómia felé. Remélhetőleg véget vet azonban annak, hogy a nemzetiségi kérdéstről és elsősorban a romániai magyarság kérdéséről csak a kritikátlan kincstári optimizmus hangján lehessen beszélni. Nagy nehézséget jelent, hogy az MNSZ vezetőségárda nem ad túlzott reményekre okot. Aki azonban ismeri e határozat létrejöttének előzményeit és okait, az tudja, hogy az MNSZ-en kívül más erők és

⁵⁰ A Kohn Hillel vezette Demokrata Zsidó Népközösségről van szó.

lehetőségek is vannak, melyek Románia vezetőit a további helyes fejlődés irányába előreséghíthetik.

Széll s. k.
követ

Magyar Országos Levéltár, MDP KV, a Rákosi-titkárság iratai, pártközi kapcsolatok, M-KS 276. fond, 65/1948/212. ő. e., 4–11., hitelesített másolat.

17.

VAS-ZOLTÁN PÉTER KÜLÜGYMINISZTERIUMI TITKÁR FELJEGYZÉSE BEREI ANDOR ÁLLAMTITKÁRNAK A ROMÁN–MAGYAR VISZONYLATBAN MEGOLDÁSRA VÁRÓ KÉRDÉSEKRŐL

Budapest, 1948. december 23.

Szigorúan bizalmas!

POLITIKA – MAGYAR NEMZETISÉGEK:

A Román Munkáspárt – valószínűleg a „Tartós békéért” december 1-jei számának hatása alatt – határozatot hozott a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos feladatokról.⁵¹ A határozat ugyan a lenini–sztálini nemzetiségi politikai alapelveiből indult ki, azonban különösen a magyar nemzetiséget érintő része nem ad elég biztonságot ahhoz, hogy a nemzetiségi kérdések román részről történő kielégítő intézésében ezután bízhatnánk. Kétségtelen, hogy fennállanak olyan pozitív jelenségek, amelyek haladást mutatnak a román nemzetiségi politikában: maga a határozat meghozatala, az a körülmény, hogy Széll követet az MNSZ kolozsvári kongresszusára meghívták (erre korábban számítani nem lehetett), Luca Lászlónak a kongresszuson elhangzott az a kijelentése, hogy a népi demokráciák kulturális közeledésére szükség van (amit egyébként Luca más megállapításai lerontanak). Ennek ellenére ma is túlnyomó többségben vannak azok a jelenségek (Széll követ ma beérkezett 132/pol. sz. jelentése),⁵² amelyek még éppen a határozat meghozatala kapcsán is, aggályossá teszik számunkra a romániai magyar nemzetiség helyzetét. Az MNSZ kongresszusa még bizonyos látszatjelenségekben is kerülni akarta a magyar vonatkozásokat, például amikor az elnökségbe beválasztották Mao Cset,⁵³ ugyanakkor Rákosi Mátyást nem választották be (Dimitrovot sem). Az MNSZ vezetőségébe a legjobb magyar vezetőket nem választották be. Egyáltalán a román párt határozata elítéli ugyan a nacionalista elhajlást, de ezért majdnem kifejezetten csak az MNSZ régi vezetőit teszi felelőssé. Vasile Luca kongresszusi beszédében is ez az irány volt érezhető, egyébként a beszéd improvizációjában még a hivatalos román politikai vonaltól is annyira hol jobbra, hol

⁵¹ A határozatot közli Vincze Gábor: *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989.* (A válogatást összeállította, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Vincze Gábor). Csíkszereda, 2003. Pro-Print Kiadó (Magyar Kisebbség Könyvek), 110–112.

⁵² Lásd a 15. sz. iratot.

⁵³ Mao Ce-tungot.

balra hajlott el, hogy sajtóban a közzététele csak az elhangzás után 5 nappal következett be, akkor is egy mérsékelt átstilizált és kiegészített formában.

GAZDASÁGI ÜGYEK:

I. CASBI II. ROMÁNIAI MAGYAR ÉRDEKELTSÉGEK ügyében semmiféle javulás nem állott be a november 15-i állapothoz képest, sőt. Azóta konkrét megállapítást nyert az is, hogy a CFB (CASBI Felszámoló Bizottság) konkrét utasítások hiányában képtelen eredményesen működni. Akadályozza munkáját egy olyan román részről fennálló felfogása is, amely szerint CASBI-keretbe tartozó magyar vagyontkat teljesen szabálytalanul abszontista vagyontként kezelnek. Mégis érezhető volt némi jóindulat román részről abban a kérdésben, amikor Széll követ egy, a felszámolást elősegítő rendelet kiadását szorgalmazta Luca pénzügyminiszternél, aki a lent tárgyaló Virágh pénzügyi kiküldött román nyelven megfogalmazott, ide vonatkozó rendlettervezetét változás nélkül elfogadta és kibocsátotta.

Súlyos rosszabbodást jelent ebben a helyzetben, hogy a CASBI-ügyben már létrejött egyezményt a románok nem akarván ratifikálni és ezt Luca miniszter és Jacob helyettes miniszter⁵⁴ Széll követnek hivatalosan azzal indokolta, hogy az egyezmény szövegébe „véletlenül becsúszott” az a mondat, hogy Románia lemond a Magyarországra került romániai ingóságokról. Luca miniszter még közölte azt is, hogy ebben ő már legutóbbi magyarországi látogatása alkalmával felelős vezetőkkel megállapodott.⁵⁵

Egyre fontosabbá válik még ebben a kérdéskörben az eddig még fel sem vetett agrár-kisajátítások, valamint a magyar iparvállalatok román tulajdonbavétele, illetve felülvizsgálat alá helyezésének a kérdése.

III. KÜLKERESKEDELEM

Ebben a kérdésben is javulás állott be. Háy államtitkár úr bukaresti utazása alkalmával szóbeli megegyezés jött létre kölcsönös gazdasági együttműködés javítására vonatkozólag. Román részről hozzájárultak a gazdasági megbízottak beutazásának megkönnyítéséhez. A románok megállapodásszerűen eljuttatták árulista-ajánlatukat a magyar követséghez, amely azt rövid úton f. hó 13-án már a Kereskedelmi Minisztériumba küldötte.

IV. VÍZÜGYEK

Az elmúlt hetekben lefolyt budapesti vegyesbizottsági tárgyalás alkalmával kölcsönös jóindulat alapján kompromisszumos status quo következett. Földrajzi adottságokból és ezenfelül Horthy-féle intézkedések örökségéből nehézségek állanak fenn. (Védőgátak elhelyezése, azok átalakításának szükségessége.)

V. KÖZLEKEDÉS

A vegyesbizottság II. (közlekedési) tagozatának tárgyalásai most fejeződtek be. Erről jelentés még nem érkezett be, Széll követ magánlevélben tett közlései arra utalnak, hogy a tárgyalás

⁵⁴ Alexandru Iacob (Jakab Sándor) magyar-zsidó származású kolozsvári kommunistá politikusról van szó.

⁵⁵ Luca blöffölt, nem volt szó semmiféle megállapodásról. Bővebben lásd Vincze, 2000, 76–78. és 376–380.

zavaros volt, nem pontról pontra mentek, hanem az összes témákat együttesen egészében vitatták, a szulainai illeték ügyét későbbi nemzetközi tárgyalásra halasztották, a hajókiemelésre vonatkozólag pedig diplomáciai úton fognak választ adni. A tárgyalások sikertelenségének egyik okát Széll követ abban látja, hogy magyar részről nem tartották be azt a megállapodást, hogy minden delegáció élén politikai súlyú személyt küldenek ki. (Magyar részről technikai jellegű bizottság ment.)

SZEMÉLYFORGALOM:

I. KISHATÁRFORGALOM: A november 15-i állapothoz képest viszonylag rosszabbodás állott be, a románok ugyanis télen kifejezetten a kishatárforgalom szüneteltetése céljából határzárlatot szoktak életbe léptetni. Ennek bevezető intézkedése, Magyarcsanád–Battonya közötti határzár, már életbe is lépett.

Fontos itt megemlíteni azt az újonnan tudomásunkra jutott körülményt, hogy újabban a román népbíróságok igen szigorúan büntetik az illegális határátlépést.⁵⁶

Nem mellőzhetők ennél a kérdésnél a határincidens-problémák sem, amelyek közül különösen kettős csúcsondott ki az utóbbi időben: a biharugrai határincidens,⁵⁷ ahol a román állam kétmillió lej kártérítést ajánlott fel, a másik a Milák-féle fegyveres erőszak, ahol viszont a románok egyelőre el akarnak zárkózni minden kártérítés elől.

Széll követnek az volna a javaslat, hogy amennyiben lehetőség van, a kettősbirtokosság kérdése birtokcserével likvidálandó. (Objektív lehetőség erre fennáll, mert majdnem ugyanannyi területtel bírnak a magyar kettősbirtokosok, mint a román kettősbirtokosok.)

II. VÍZUMÜGYEK

December 8-án román részről is életbe lépett a vízumegyezmény, amelyet diplomata- és szolgálati útlevélre, valamint szolgálati természetű utazásokra vonatkozólag a románok végre is hajtanak. Egyéb személyforgalom román részről leghatározottabb ellenállásba ütközik, még a családtagok és a visszahonosítottak visszautazása is.

JOGI PROBLÉMÁK:

I. ÁLLAMPOLGÁRSÁG

Ebben a kérdésben, valamint

II. VISSZAHONOSÍTÁS ügyében kapott ígéretek ellenére a helyzet változatlan.

A KOLOZSVÁRI MAGYAR KONZULÁTUS KÉRDÉSE:

Magyar konzulátus felállítása Kolozsvárott határozott román ellenállásba ütközik. A kolozsvári magyar konzul mindig Erdély első és legfontosabb magyar emberének számít a köztvélemény előtt. A román nemzetiségi politika ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy ezt el akarják kerülni és ezért az a technikai megoldás jött létre, hogy a Kolozsvárott felállítandó

⁵⁶ A Belügyminisztérium 1947. július 28-án tartott munkaértekezletén határozták el a határok felügyeletének megerősítését. (A határozat két nap múlva megjelent a *Monitorul Oficial*-ban.) Augusztus 22-én a kolozsvári *Világosság*-ban megjelent egy közlemény: „A határrendőrség felhívja a figyelmet, hogy szigorú intézkedéseket foganatosítottak a határ mentén, és a legújabb rendelkezés szerint a határrendőrségnek felszólítás nélkül is fegyvert kell használnia azok ellen, akik a tilos zónába szöknek.” A korabeli lapok rendszeresen számoltak be a határon illegális csoportok elfogásáról.

⁵⁷ Lásd a bevezető tanulmányban.

hivatal neve: a bukaresti magyar követség útlevel-kirendeltsége lenne. Ebben elvi megegyezés létre is jött és több ígélet hangzott is már el (legutóbb Pauker külügyminiszter részéről), hogy a hivatal felállítására „legrövidebb” időn belül sor kerül. A kérdés román részről mint a magyar követ és az erdélyi magyarság kapcsolata nyer megfogalmazást és eddig még a román vezetők-től a legkülönbözőbb ígéretek ellenére sem sikerült bármily konkrét intézkedést kicsikarni.

KULTURÁLIS ÜGYEK:

I. ISKOLAÜGY⁵⁸

II. ERDÉLYI MAGYAR EGYETEMEK ÜGYEI. 1948. október 26-i román hivatalos közlöny közzétette az új román felsőoktatási reformot, amely szerint: 1.) a magyar gyógyszerképzés megszűnik, a törvény megjelenése után már csak az addig beiratkozott hallgatók végezhetik el magyar nyelven a tanfolyamot, 2.) orvosi karok orvostudományi intézetté alakulnak át, amelyek azonban doktori címet nem adnak. Doktori cím csak bizonyos külföldön feljogosított karokon végzett háromévi tanulással és tudományos munkával szerezhető. A marosvásárhelyi magyar orvosi egyetem a doktori címadományozás jogát nem kapta meg, holott elismerten az ország legnívósabb orvostudományi egyeteme és ugyanakkor lényegesen jelentéktelenebb román orvosi egyetemek ezt megkapták.⁵⁹

III. KULTURÁLIS EGYEZMÉNY LEBONYOLÍTÁSA (a) sajtóügy; b) könyvterjesztés; c) kulturális kapcsolatok). Az 1948. november 1-jétől 1949. november 1-jéig terjedő, eddig alá nem írott magyar–román kulturális munkaterv megegyezés szerint körülbelül harminc olyan pontot tartalmaz, amelyben a megegyezés megtörtént, és amelyek megvalósíthatók. Ezek között van néhány olyan is, amelyek magyar kezdeményezés esetén a román viszonzossági intézkedések kipuhatolására alkalmasak:

1.) február 1-jei határidővel a VKM közli az összes tudományos intézetek kiadványainak jegyzékét csere céljából;

2.) tankönyvírás céljaira dokumentációs csereanyag bocsátandó rendelkezésre;

3.) négyheti tartózkodásra egy képzőművész hívandó meg;

4.) egy szépirodalmi mű románból lefordítandó (egyezmény szerint az egyéves munkaterv keretében kölcsönösen három román és három magyar szépirodalmi mű fordítandó le);

5.) újságírók meghívása megszervezendő;

Román részről kedvezményezés történt már: tankönyveket és pszichotechnikai tudományos anyagot kértek. Kulturális osztálya kérelmét továbbította a VKM-hez, ahonnan eddig még válasz nem érkezett.

VZP

Magyar Országos Levéltár, a Külügyminisztérium TÜK-iratai 1945–68, Románia, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b tétel, 0319-48. sz., hitelesített másolat.

⁵⁸ Az ide szánt anyag utólag ki lett húzva.

⁵⁹ Lásd a 13. sz. iratot.